

B34: 1109040

B35: 1109045-

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 34-5.

Ohele Schem

Schem u Scheerit

שם ושארית

אבן בחן למצבת אבן אשר נמצאה בבית מועד לכל-חי
בק"ק פרעמי שלא בגליציון

מראשתי גאון וחסיד מפורסם, ועל הפתוח חרות: נשמן אסרו חג פסח
שנת י"ב לפ"ק.

ע ס

לוית חן

תולדות הנאון הפוסק בעל מטה משה זצ"ל, וחקירות ודרישות על אדות
זמני "שנים עשר קדושי פרעמישלא" נבג"מ.

וננכי

יוסף כהן צדק

המתאבק בעפר רגלי חכמים מנעריו, ושותה את דבריהם בצמא גם לזקניו.

(גדפס בספר אוצר הספרות שנה חמישית וגם במחברת מיוחדת).

קראקא

בדפוס של יוסף פישער (גראָדגאססע 62).

שנה ברכת אביך לפ"ק.

K R A K A U

Druck von Josef Fischer. — Verlag von Eisig Gräber Jaroslau.

1895.

מָה הַצִּיּוֹן הָלֹךְ אֲשֶׁר אָנִי רֹאֶה? וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אֲנִישֵׁי
הַעִיר הַקָּבֵר אִישׁ-הָאֶלְהִים אֲשֶׁר-בָּא מִיְהוּדָה
(מ"ב כ"ג י"ז).

מאי דכתיב (בראשית ה' א') זה ספר
תולדות אדם וגו' וכי ספר היה לו לאדה"ר,
מלמד שהראה לו הקב"ה דור דור ודורשיו,
דור דור וחכמיו, דור דור ומנהיגיו, כיון
שהגיע לדורו של רבי עקיבא שמח
בתורתו ונתעצב במיתתו — אמר (תלים
קליט י"ז) ולי מה יקרו רעיך אל וגו'
(ע"ז ה' א').

מחמת אשון אבנא הריב החכם הקדוש חנוך (מבקר וגולש גבעות קאמת
כאמ"ל מנה דרג (גדל) גיפין טו

מאת *כקבלו גיפיןו כערכו

המחבר

פתח דבר.

פי הנה האֵבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל אֲבֹן-אֶחָת
שֶׁבָעָה עֵינַיִם הִנְנִי מִפְתַּח פֶּתְחָהּ...

(זכרים ב' ט')

זה שש שנים מיום בשורה מוצאת במחנה העברים, תדשן עצם וכל אהב עמו אף חבב קדמוניות. הנה החכם המשכיל ר' שמעון מנחם לאזער מפרעמישלא בשר או ששם חפרו אחינו וימצאו אבן גדולה ועינה כעין הכדלה, ואדם אין יערכנה - ואלה הם דבריו בלי חסרון מאומה ובלי עדרף מאום, דבר אחד נמצא בבית הקברות הישן הראוי לעורר עליו היא מצבת „אבן ישנה כמד אשר הקימה בשנה הזאת מערמת עפר. היא מצבת גאון וחסיד מפורסם אחד מתחלת האלף הששי! וכפי הקבלה היה אב"ד או מ"ץ „פה פרעמישל, וזה נוסחה: נטמן אסרו חג פסח שנת י"ב לפ"ק „הגאון החסיד המפורסם מ' מנחם מענדיל בן הרבני החסיד „יואל פיווש שמעון זצ"ל, ואצלו נקבר בנו הרב מו' אליהו ז"ל (האסוף ח"ד 197). — והנה הכל מודים שמצבת אבן אשר שש מאות וארבעים מונים, חקות זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף שמרו מועדם מיום נחצבה גם נצבה, ועודנה תמימה אשר לא תחסר כל בה — מטמן הוא! שאל נער עברי „כמה ימי השמים על הארץ למספר שלומי אמוני ישראל? ויגדך „מאה ושלוש עשרה יובלים“ ואם תזרח שמש הבקרת הצרופה עליה, ובמראה — ולא בחירות מני קדם „כפי הקבלה“ — אלינו יתודע כי למנות ימיה כמשלש עשרה יובלים הלפו עברו; מצאנו הון, ונוספה גם היא עדות לישראל שעוד בימי האלף החמישי היו „קהלות יעקב“ בפולין. כי מצבת „אחד העם“ ולא „אחד העם“ היא. היוחל קהלה יום אחד? אם יולד קהלה פעם אחת? — „עזרת ישראל אבן עזר לעתות בצרה“ ענו לה, פנת יקרת „דברני הימים לגליציון בגליציון“ לכנים נפיל וגזיו נבנה ממסד ועד הטפחות. שטף מימי מריבה לא ישטפהו, גם מבול מים וידוניהם לא יהרסוהו. והוא בסער ממזרח שמש, יתקלס; וסופה ממבוא השמש, משחק לו; לרוח גדולה וחוק מצפון ולכל סערות תימן, ילעג...

עדה המצבה כי יעקב בחר לו יה עד בלתי שמים. גם רגע באפו, כאשר ייסר איש את בנו ברגז רחם ויזכור, ויכין רטיה לפני הכותו טריה. בעתים כאתים ליהודים השוכנים בארצות מערב אירופא (אות ז') כנטות שמש הצלחתם לערוב, במרם בואה אהלה, ברא שמים חדשים וארץ חדשה ואור חדש בפאת צפון לשארית נחלתו. שם עלה השחר, רגל מבשר צאת שמש צדקה ומרפא לחבש לעצבותם ולהאיר עינים עששו

מבכי... זורח השמש ובא השמש, ויהי ערב ויהי בקר! ברגע „קהלות הקדש“ ברזל באה נפשם, ידיהם אסרות ורגליהם לנחשתים הגשו „הנה העצים והאש... והשה לעולה בני בכורי ישראל“ ורבבות אנשים ונשים וטף עד יונקי שדים שחיטתן במערב, והמאנים להמיר אחד באחר... נפשם יצאה „באחד... ברגע ההוא שלום על ישראל השוכנים צפנה וענו „שמע ישראל“ קול רם תוך קהל ועדה, אין מכלים דבר, ויהי לנס! —

ענין מאד נעלה „הראוי לעורר עליו“ ולענות בו, ואולם המשכילים יבינו שחובתנו היא לדרוש ולחקור את הדבר הזה היטב, בטרם נכשרהו גם בשפות החיות. שזאת האבן לא תמול ולא שלשום היא אליבא דכולא עלמא, מי מדד בשעלו מימי הגשם והשלג אשר ירדו עליה? אבנים שחקו מים, ואותיות פורחות באויר... היש משקל לסופות ולסערות אשר כנוע עצי היער הניעוה, ויוזוה, וישרשוה? מכובד משאה נשקעה, ומרוב ימיה נטבעה, ותכס עליה הארץ; ויחפרוה, וימצאוה, וימשוה, ויעלוה, ויוציאוה, ועל מקומה הקימה גם הציבוה; ומי זה לידנו יתקע שלא היתה אחת מאותיות תשר"ק לפני שתי האותיות י"ב הנשארות, ונשברה? ואולי היו שתי אותיות ת"ק לפניהן, ונשברו? הוא הדבר אשר דברתי: בקרת תהיה! והנה שש שנים תמימות, למן היום אשר נתבשרה בקהל רב, ואין מעיר על זה הענין „הראוי לעורר עליו“ גם מפני הספק; אות שרבים יחשבוה למזויפה... אל נא אחי, אל תרעו! הדלו לכם מלכת בעקבי חכם וחוקר אחד בדורנו, אשר פהו כמים הוציא שם רע על מצבות עתיקות הנמצאות בלבוב עיר ואם בישראל (הכרמל שנה ו' גליון 38) הם כי לא להזכיר! ומי יתן ונהיה אנחנו וצאצאינו לדורותנו, אנשי אמונים כאבותינו. „בקרת תהיה“ שאף אם המצא ימצא חסרון אות אחת או שתיים מן „פרט השנה“ הלא אבן מראשתי „גאון וחסיד“ היא, וכדאי הוא אותו צדיק אשר תוו יעננו שהיה „מפורסם“ בדורו, ונשכח גם בעיר אשר בה הרביץ תורה והפיץ אורה, לחקור ולדרוש צדיק מה פעל, ולכתוב את „תולדתו“ בספר זכרון, וזכרו לא יסוף.

מצרף לכסף וכור לזהב ואון מלים תבתן, בזאת יבחנו. וכיצד בודקין פתוח ישן נושן לדעת את עתו? על פי חקירות ודרישות על כל הצדדים, יקוב הדין את ההר. ע"כ נשקול בפלס את כל מלה ומלה ואת כל אות ואות, ונראה אם במאונים תשאנה יחד עם תהלוכות העת מראשית האלף הששי, ואם לא: א' הנה זאת פרעמישלא, מתי נבנתה? ב' ומתי פתחה שעריה, ובני ישראל באו בה לגור ולהשתקע ביד רמה? ג' ובכואם שמה, מתי נקבצו אחד אל אחד והיו לקהל עדה? ד' ומתי נבנה שם בית הכנסת הראשון? ה' היתה שם גם „ישיבה“ ואם נוסדה, מי יסדה? ו' היה ר' מנחם זה, אב"ד או רק איזה ש"ץ מ"ץ „את שדרכו למנות“ או „כל שדרכו למנות“? ז' נשא לפניו בישראל איזה משמרת כהונה במקום אחר? ח' באי זה דור החלו העברים לתאר זה את זה בתארים בחייהם ובמותם? ולחקוק: זצ"ל או ז"ל, ואו תנצב"ה, על כל נפשות מת? ט' ומתי

החלו לקרוא בשמות: פייווש גם מנחם מענדיל אשר לא שערום בעלי שני התלמודים והמדרשים? (יוד) מתי הוחל המנהג לקרוא לאיש אחד בשני „שמות העצם“ מלבד שם מטהו, ומה גם בשלשה? (יא) ראה קרא בשם אביו „יואל פייווש שמעון“ היו שלשתם „שמותיו העצם“ או השלישי הכי נכבד „שם משפחתו“ לאמר: השמעוני או לשמעוני? (יב) ואם „שמעון“ איננו שם מטה בית אבותיו; מה שם מטהו להתייחס? (יג) זה ר' מנחם מענדיל, שם אביו חרות מראשתו, ומה גם שם אמו כי תדע? (יד) בת מי לקח, ומה שמה? היו לה אה או אחות אנשי שם? (טו) מלא „הרב מ' אליהו“ את מקום אביו? השאיר אחריו זרע? (טז) צבא לאנוש עלי ארץ, ובחפקד פקודת כל האדם על ר' מנחם מענדיל ונות ביתו, מי משניהם הלך בדרך כל הארץ בתחלה? (יז) ואם מתה על פניו, מתי עובה ארץ, ואיה מקום קברה? (יח) ובמותה על פניו, מאן להתנחם עליה? או אמר „לא טוב היות האדם לבדו, ה' לקח וה' יתן“ ויקח אחרת תחתיה? (יט) ובקחתו אשה חדשה, בת מי היתה אף היא? בדק גם באחיה? (כ) ילדה לו גם היא בנים או בנות? ובלדתה היו פרי ישוה לו? (כא) ובהגיע תור צאצאיו, במי התחתן? היו בניו „חתני דמים“ ובנותיו „מקנת כסף“ לבד ממכרם על האבות; או לא היו „חשוקיו כסף“ ולא הלך בממון אחר הרוב, ורגל על לשונו „יחש קנה ואל תמכור“ וידבק בדומים לו ולמטהו? (כב) ישבו כל יוצאי ירכו כאחים יחדו; או כארח רבנים בני רבנים התפרדו, זה עלה לכסא במזרח וזה במערב, זה בימין וזה בשמאל? (כג) השאיר אחריו „הגאון החסיד המפורסם“ ספר או ספרים אשר כתב? או מי מבעלי אספות מביא שמעתא בשמו? (כד) דור הילך ודור בא, ימצאון עוד היום המתילדים אליו באתת לביית אבותם? (כה) ובהמצאם, בתיחם הוא ביתו „אכסניה של תורה“ עד היום הזה? —

על פי החקירות והדרישות האלה, מישרים נשפוט בישע אל למושעות, אז תבין, זאת „הקבלה שהיה אביד או מיץ בפרעמישלא“ מתי נולדה, — ולמשפט מבינים יחלתי, ואתך הקורא הסליחה בעת נאחו בסככי ענינים שונים, הקרובים מצד אחד ורחוקים מצד אחר. זה דרך כל מחקר ומחקר, ענין אל ענין קורא, יבא זה וילמד על זה עד יתבררו ויתלכנו הדברים, יצרפו ויוקפו ככסף וכזהב. על כן יאמרו המושלים „ראשית מחקר פליאה, ותוכה השכל, ואחריתה אמת וצדק“ (אספ ז' י').

והוספתי עליה תולדת הגאון הפוסק בעל מטה משה זצ"ל. וחקירות ודרישות על אדות „שנים עשר קדושה“ אשר קדשו את שם כבוד הנאדר בקדש ויקדש בסם. ובגלל אבות יושיע בנים.

המחבר.

פה לונדון ביום מלאו לי ששים ושמונה שנה
ה' א"ך סיון שנת נחם את ציון לפ"ק.

א' אבן הראשה.

אבן מאסו הפּנים היתה לראש פינה
(חלים קי"ח כ')

א' עיר פרעמישלא דיתבא על נהר סאן (טיב גמין שמות הערים והנהרות) וקורא לה „פרי־אמת־לה" 1) אחת הערים העתיקות בערך שנת הלא היא ברבת בני פולין. כחצות האלף החמישי למספרנו, בערך שנת 740 למספר העמים שכננו, בנה איתה אחד מדוכסי בעהמן Przemyslau שמו, ויקרא לה Przemysl בשמו 2) ולא ארכו הימים ותעז יד פולין, וילכדה, וימלכו עליה עד יום נקרעה אדרתם לשלשה קרעים -- נחלת אוסטריא עד היום הזה.

ואולם עת נפקחו עיני מלכה ושריה ויושביה, לראות שיהודה עם אוהב שלום ורודף שלום, רד עם אל ועם אנשים נאמן, רגל ישרה לכסא השליש השולט ושומר אמנים אל הממשלה המושלת, דורש טוב לארץ מולדתו ודובר שלום לכל שכניו, הן עם לו יתרון הכשיר חכמה לכל מסחר וקנין, רוח החיה באופני המסחר והמלאכה, בלכתו ילכו ובעמדו יעמדו או יתנהגו בכבודות — אין אתנו יודע. כי ספרי זכרונות דברי ימי עדת בני ישראל מימים ראשונים, ספו תמו מן בלהות ועוד אינם. וזה גורל רוב ערי ארצות הצפון ששם אחינו נחתים: א' כי לא בכתי חומה, ישבו אבות אבותם, בתיהם קורות וקרשים שחברו להם יחדו „אהל לשבת", וגגותיהם מצופים קש ותבן שקדמת שלף יבש, ובצאת גץ מתחת הפטיש, ויאחו במ כנערת בהריחה אש. ב' „טמון באש" קמבעיא להו, תבות משוחות בדם סלמנדר „שאין האש שולטות בהן", ארגומצל־מאש, הארגו בוער באש והארגו איננו אכל, לא היה עוד בימיהם. ג' ואת מימיהם שאבו מבארות עמוקות, ובטרם דלה דלו כדיהם לצקת על הבערה לכבותה, היתה כל העיר מקצה לשרפה מאכלת אש — הוי מי מנה בתיהם קבריהם! ד' ועדת מרעים חבר מרצחים הנלוים על עדת איש דמים ומרמה באגדאן המילניצקי, וחבר פעלי און שואפי דם נקי וצדיק אשר נספחו אל השודד איוואן גאנמע שר"י, אכלו את יעקב בכל פה ואת נוהו השמו. הוי על גבורנו גברו, פני זקנים לא נהדרו, נשים בחרב נפלו, גם עולל ויונק לא חמלו — בבואם לשלל שלל, הרבו חלל — את הונם שללו, ואת רכושם גזלו — והני עכברי רשיעא, את אשר לא יכלו לשאת על שכמם ועל בעירם, שרפו באש. בחרות

אפס הכו אב ואם על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים, ודמים בדמים נגעו! — ובאפס מקור נאמן לראשית בוא היהודים לכל עיר ועיר, הראיות שונות ועל פיהן הדעות משונות להרע או להטיב, וגם הסברות הישרות, תחשבנה להשערות תלויות בשערות — ועל כן יעיוז צוררנו בארצות הצפון מצה, לאמר אל שכניהם העברים האזרחים כמוהם לנו הארץ; ואתם הגרים מה לכם פה, ומי לכם פה? ובאין מליץ יושר מול מגידי פשע האלה, ואינהו נפוי שי מינן וקיימי עלן כי כוסלא לאוגיא" חובת רבני וחכמי עיר ועיר לחפש בספרי טורשת קהלת יעקב מדפוסים עתיקים המזכירים את שם עדתם, ובפרט בספרי שו"ת קמאי ובתראי, ובהסכמות ספרי בעלי אספות, ולחפור אחרי מצבות עתיקות. להראות לעיני העמים והשרים, שדבר שקר בפי אויבנו פלילים, וכי עוד לפני עשרים — ויש לפני שלשים — דור, ישבו שם עברים. וזרעם אחריהם אזרחים כאזרחים רעננים הנה הנם. ויצדקו אחינו בכל דבר חוק ומשפט. והיה במקום אשר יאמר היום „אנא האצילו נא חסד לאברהם" יאמר „הבו תמים, ותנו אמת ליעקב" ונצדק קדש, הקולות יחדלון, ושלוש על על ישראל. — וזה החלי:

(ב) ויהי בימי שפט השפטים הלא המה „גדולי רבני ומנהיגי ארבע ארצות פולין" יחד נאספו (על פי הרוב) בשתי קהלות הקדש יערסלב ולובלין, ובשנת שס"ח לא היה עוד ביערסלב ס"ת למקרא העדה בעת כנוס. ויחלו מלאכי הארצות, את פני טובי עיר פרעמישלא הקרובה אליה, להשאל להם ס"ת לחדש ושבת קרוא מקרא. וישאלום באהבה וברצון. ואם אמנם חוק לישראל הוא „שבעה כדת קוראה בשבת" מימי קדם (מגלה כ"ט ב' ומ"ט פ"י ה"ה) נמנו וגמרו להוסיף בשבתות הועד ולקרוא „עשרה גברי" לכבוד התורה ולומדיה, הוגיה ומחזיקיה, הנועדים לעסוק „על דעת המקום ועל דעת הקהל" בצרכי הכלל, ופעם גם הפרט, באמונה — ויהי ביום השביעי, ויעל „השביעי" ויברך את הברכה אשר לפניו, ועוד בטרם גמר הקורא את הפרשה ההיא עד תומה, נשא עיניו וירא שהיא „חסרה תבה שלמה, ועדיין היו כמה פרשיות שעדיין לא קראו, והיו חכמי הדור נבוכים מה לעשות" (שו"ת מהר"ם לובלין סי' פ"ד) ע"ה.

אחת ראה המאיר עיננו, ויכונה יספרה להורות לדורות; ואגב אורחא שתיים זו שמענו: א') שעוד בשנת שס"ה (היא שנת 1608) כבר ישבו יהודים בפרעמישלא. ב') ולא היו בודדים במועדם, כי אם „קהלת יעקב" ויהי לה ס"ת רבים, די צרכה, אף גם להשאל לשכנתה. —

(ג) ודע, שעוד בדור ההוא היה שם „ספרא דמתא" מאור גדול בתורה ידיו רב לו כאחד המורים, ויאהז ביה וגם ממחקרי שפת קדשנו לא הניח את ידו. סופר מהיר במלאכתו מלאכת הקדש, ולשון עבר נצורה על דל שפתיו לכל כלליה ופרטיה ודקדוקיה כרד"ק בדורו וכו', אליהו אשכנזי בשעתו. ונודע בשמו „ר' שבת" סופר מפרעמישלא" ופוק חזי מאן גברא רבא דקא מסהיד עליה „והיה ה' לאור עולם, אהובי האלוף התורני אשר לו עשר ידות

במדות ובחסידות, הר"ר שבתי יצ"ו הגיעו לידי דבריך דברים קדושים דברי אלקים חיים... כה דברי המעטיר איש בריתך דורש שלומך מאיר המרוד" (שם סי' פ"ג). והפוסקים האחרנים, בעל עט"ז (או"ח סי' נ"ד ס"ק א'), קט"ז סק"א וסי' קכ"ב) ובעל פמ"ג (או"ח סי' ה' ס"ק א') מביאים את דבריו הלכה ומורין כן. ע"ש.

ולמשמע און דאבה נפשנו, שגם מצבתו איננה עוד ולא ידע איש את קבורתו (האסיף ח"ד 197). אמנם מה הציון הלו? אות זכרון לכל הבא לרצות את אבנו ולהון עפרו; לכל תכלה ראיתי קץ ואבנים שחקו מים — ואולם מצבת עולם, הציבו לו שני חכמים מפורסמים מבקרים נקובי ראשית, אשר שם האחד ר"א נייבויער במ"ע (איזראעליטישער לעטטערבאדע שנה י"א) וברשימתו לספרי כ"י הנמצאים בביהמ"ד דפה לונדון (סי' 87) ושם השני ר"ד קויפמן (האסיף ת"ה 125 — 129) המה יתנו דבר גבורותיו והין ערכו, צדיק מה פעל, וזכרו לא יסוף! — וגם זה אות ומופת שגם בימים ההם, לא היה מספר בני ישראל בפרעמישלא מעט מזער (יוסף ה' עליהם) ויהי לאל ידם לשלם, «לספרא דמתא» כמעשהו, די מחסורו. —

ד) ומתי נבנה שם בית הכנסת? גם זה הדבר ממעשה שהיה למדנו. עוד בערך ששים שנה מלפנים, התגלע ריב בין פרנסי ומנהיגי קהל פרעמישלא, ובין שכני בית הכנסת, ויגישו את דבר משפטם אל אא"ז — אשר שמו בקרבי — הג"מ יוסף כהן צדק ריש מתיבתא בקראקא (שו"ת שא"י סי' כ"ז) ע"ש. הזמן לא פורש, ונלמד סתום מן המפורש. למנות ימיו כן ידענו גם ידענו, שיראת ה' הוסיפה ימיו והגיע לגבורות שמנים (כלילת יופי ח"א ד' ב') ובפגס הח"ק דק"ק קראקא (ע"ב א') כתוב לאמר, «ונשמט הישיש והזקן ושבע ימים ונקבר בשיבה טובה» (עיר הצדק 27) ועל מצבתו הנצבת עד היום הזה, היה אב"ד וראש הישיבה פה קראקא יותר מחמשים שנה ונפטר ביום ב' ג' שבט שנת נש"א את ראש בני גרשון" (וואלף ביבליאטיקי ח"ד 1907 עיר הצדק 174) ונשער שדבר המשפט הזה הובא אליו בערך שנות שי—ש"ך (1550—1560), וכל קורא את פסק דינו, יראה: א) שאחרי עמוד הבית הקדוש ההוא ימים רבים על תלו, החלו שכניו לבנות להם בתים בשכנותו. ב) ואף גם עליהם כבר חלפו עברו, «שני חזקה» בטרם התגלע הריב. ומי יודע כמה שנים ריב ומדון נשאו מיום פוטר מימי המריבה, עד אשר הסכימו לבלי להגיש את משפטם אל כסא רבם, מרא דאתרא ובית דינו הצדק, להגישו לכסא כבוד בעיר אחרת? — ולהלן (אות ה') אוכיח הוכחה ברורה, שגם אויבנו בנפש, על כרחם יענו, שנבנה זמן רב מקדם. ד) ונכונן לחקר רבניה וגאוניה מוריה ומאוריה, וזה הדבר הוא תכלית מאמרנו זה. הרה"ג הסופר הנאמן רבי משה מאיר פערליש (8) יספר מעשה שהיה בבירת בעהמן עיר מושבו: הגימ' יהודה ליווא ב"ר בצלאל, האדם הגדול בענקים ונודע בשערים המצוינים בהלכה בשם, מהר"ל מפראג" הופיע ממשפחה רמה ונשאה מדור דור. וגם במעלליו נתן אתתיו אתת כי לגדולות נוצר. בימים ההם היה בפראג שר וגדול ליהודים ושמו ר' שמואל שמעלקא

ב"ר יעקב 4) גדול בעושר ובנכסים ובכבוד וקרוב למלכות" ע"כ קראו לו "רויך ר' שמעלקא" 5) לאמר "רבי שמעלקא הקצין הגדול". ויהי כראותו את הנער כי טוב, פרי ישוה למטהו ונגד זקניו כבוד ובו יברך ישראל, ויטב בעיניו לתת לו את פעריל בתו. "מרגניתא דלית לה טימי" לאשה, ומיהר ומתן כיד ה' הטובה עליו. בעת בואם בכרית הקשורים, לא הגיע עוד החתן "לשמונה עשרה לחופה" אף לא "לשדות גירא בעיניה דשטנא" והכלה היתה צעירה ארבע שנים ממנו, ולא הגיעה לפרק "בתולה נשאת" וישלחהו לפני היותם לבשר אחד, לעיר פרעמישלא להוסיף לקח. הרבנים אין כפראג? אם גאונים אין שם? שתי תשובות בדבר: א) לאביר הגביר ההוא היה, בן אחד קצין גדול בפרעמישלא ושמו ר' יהושע שמעלקיש. ב) ושם היתה ישיבה, ובראשם הרב הדומה למלאך הג"מ שלמה לוריא הנודע בשם מהרש"ל (תולדת מהר"ל מפראג ט' ב').

הזמן לא פורש, ובואו השבון לברר אותו. ואם לא בצמצום, בידענ בערך דיינו. הנה מצבת מהר"ל עמדת כפראג עד היום הזה, ועוד כהלין כתבא למקרא. ועדה המצבה שגברו אראלים את המצוקים ביום ב' י"ח אלול שס"ט (שם י"ג א' גלעד סי' ח') ארך ימים בימינו, ויחי צ"ו שנה (תולדתו י"ב ב') אם כן איפוא נולד בשנת ע"ב (1512) וכן דעת ידידי הרה"ג רנ"ג רבינאוויץ ז"ל (הערות ותקונים לס' עיה"צ 8). ולא אכחד שגוזמא קתני, ויחי פ"ו שנה 6) ונולד בערך רפ"ב (1522) בין כה ובין כה, למנות שנות שבתו לכסאות ניקלשבורג פוזנן ופראג והמדינה 7) הוברר הדבר שהיה זקן ושבע ימים "טופלג בזקנה" ובאביב חלדו שלחהו מחותנו אביר הגביר לעיר פרעמישלא להוסיף דעת. אחת דבר הרמ"מ פערליש, ארבע זו שמענו: א') שעוד בשנות המאה השלישית לאלף הששי היה שם ישיבה. ב') ובראשה עמד מהרש"ל האב"ד ג') ושם דר "קצין גדול" יליד פראג, וכסא אביו מוטלת בין גדולי בעהמן. ד') וממילא נשמע שביה הכנסת נבנה רבות בשנים לפני הישיבה (אות ד').

1) יאמרו נא האודים העשנים בחרי אף בגליציון, החכמים להרע האומרים ליהודי "גש הלאה!" משתבחים בעיר "מלומדים נחנו, צוררי היהודים אנחנו!" ושואגים בכתוי מועדיהם ככפירים לטרף, לנו הארץ, והיהודים גרים הנה הנם על אדמתנו, מה להם פה ומה להם פה? עד מתי יהיו לנו למוקש? דבר אל בני ישראל ויסעו... במי התחתן איש לפני מלכים יתיצב, מארץ אחרת? בארתי ופרחי? באורה בזמנו בא ללון, בערב הוא בא על משענתו ובבקר ישא רגליו וילך? העלמות בנות נדיבים אין בכירת בעהמן כי בחר בת עני ואביון המתגורר על נהר סאן, לקחתה לבנו יחידו לאשה? הלמענה עזב בנו האמן עלי תולע, רך ויחיד לאמו ולא עצבו אביו מימיו, בית והון נחלת אבות ואת היכלו האומר כבוד? אות גם מופת שגם אז היו בני ישראל בפרעמישלא אזרחים בני אזרחים ובתוכם גבירים וקצינים אפרתים נכבדי ארץ — ועוד היום יאמר ליעקב "תולעת

ולא איש, לא ידעתוך ישראל! ברה לך מזה, פן יבואו צעים יצעוך? בושח
אמכם צוררי יהודה מטי משפט אזרחים.

יאמר נא מאן דלא יתיב בחורשא ולא גני בבית אפל, ישר ולא עפלה
נפשו בו: אם בשנות מספר תשיג יד "קהל גרים" הבאים לגור בעיר ההיתה
מאות בשנים סגרה ומסגרת בדלתים וברית, ואף גם, חור המנעול" היה
סתום וחתום, פן — הס כי לא להזכיר — יהין עברי בנפשו עוו להביט
בעדו ויראה את הנעשה בעיר: א) לבנות להם בית כנסת, ב) ולקנות ס"ת
רבים, עד יוכלו להשאיל לעיר אחרת. ג) ולתת לסופר סת"ם די מחסור ביתו.
ד) ולהושיב אב"ד לכסאם, אשר גם בנעוריו לא היתה קריה אשר לא
אמרה "חפצי בו". ה) "ואל תהי דן יחידי" על צבאו שני שפטים ("דיינים")
תומכי זרועות כסאו מזה אחד ומזה אחד. ו) ולהקים ש"ץ ושו"ב ושאר
שומרי משמרת הקדש. ז) ואף גם זאת ליסד להם ישיבה אשר יצא שמעה
בארצות לכבוד ולתפארת! האם כל אלה פרי גרים? מעשי בני נכר
הארץ? "קהל גרים לא איקרי שמייה קהל" היכי דאיבא דררא דממונא —
מוזמנין לזמון ולא בעת תת מזומן —

ומודה ר' יהושע שמעלקיש: א) שבית מועד לכל חי, ראשית חובת
כל עדה ועדה לקנותו לצמתות, ב) ובית ספר לצעירי הצאן ראשון הוא
לישיבה העומדת לגדל רבנים "אם אין גדוים אין תישים" את מי יורה דעה,
באין מבין לשון וספר? ג) ובתי חמלה לתון את אשר יוחן ולרחם את אשר
ירוחם, קודמים. ואלה הם: בית חולים, משכנות ליתום ואלמנה, משען לזקן
ומשענת לזקנה, כל אלה "לפקוח נפשות" יחשבו. ד) קופות הצדקה לכל
דצריך כגר כאזרח, עגות מצות לחג הפסח לאין נכון לו, ועץ להבעיר ולהחם
בחרף ובסתיו לעני ואביון. ה) ואיה קריה, אשר אין בה נגידים רשו ורעבו?
לדל היום יקרא, לפניו "עשיר" ימצא "משכיל אל דל" — "מתן בסתר" —
נותנה ואינו יודע מי נותנה" — ו) ואטו להקים ישיבה, בכבוד ולא בכזויה,
בנהת ולא בצער? מילתא זוטרתיה היא? מי יכלכל את בני הנעורים, רובם
"בני עניים" ורובא דרובא ינהרו מערים אחרות לקחת לקח טוב, מי יתן להם
לחם לאכול ובגד ללבוש, וגם מקום ללון? — ומהר"ל, יושב בבית גיסו זה,
ויאכל מעדני מלך וישבע ויותר; בעת אשר חבריו נדרו ללחם איה? וישת
יין הרקח בכלי כסף וזהב וכלים מכלים שונים; ואיש איש מבני גילו,
כצפור נודדת מקנה, סובב עיר וחזור חלילה, בבקר יאכל על שלחן אחד,
בצהרים בבית אחר, ובערב ישבע להמא ענוא מעל שלחן שלישי? הנסיון
הורה ויורה שישובה אשר אין לה עושר שמור, הפירות נאכלין
והקרן קימת לדור דורים, אין סופה להתקיים עשרים שנה;
וישיבת פרעמישלא עמדה מאז ועד עת החלק ארצות פולין
ונשתנו הבעלים! 8) הדעת מכרעת: שאחרי היות כל הדברים האלה,
עשויים באמת וישר; אז בנה יהושע שמעלקיש גם ישיבה להגדיל תורה
ולהאדירה. היתחל כל אלה יום אחד? אם יולד קהל כזה פעם אחת? אות
נאמן כמאה עדים נאמנים שעוד מאתים שנה מלפנים, נהרו אבות

אבותם שמה, ויאהו בארץ ויהפכו מדבר לעדן, ויסחרוה עד היום הזה! — היום גלותי את חרפת מורדו אור מעל אהינו חצי בשרנו בגליציון. ואני ידעתי גם ידעתי, שיש שם ערי יהודה עתיקות וכבירות ימים ממנה, וגם שם רגשו אויבנו כנפש „לנו הארץ! ואתם הגרים צאו לכם מזה — דבר אל בני ישראל ויסעו“ — היום אם בקול עצתי תשמעו, אחי ורעי בני ארץ מולדתי, מהרו ועשו כמוני היום, ויחדו נשדא גירא בעיניה דשטנא — למלשינים אל תהי תקוה, יסכר פי דוברי שקר המצפצפים והמהגים „לבני יפת הארץ ומלאה“ לא יבוש יעקב וישראל ישכון בארץ אבות אבותיו לבטח בא מיעד געולים יהיו גאולים —

(ז) ועתה נחפשה ונחקרה, אם זה ר' מנחם מענדיל האיש, היה איזה שיץ מ"ץ לפני אא"ז מהרש"ל, או אב"ד ור"מ בדור מן הדורות אחריו? ומה מעשי ר' אליהו השוכב על ימינו עד שיבא אליהו — נראה ראשית לנו לנסות את פתוח האבן אשר מראשתם בעשרה נסיונות, לדעת התעמוד בנסיון, ואם לא.

(א) זה ר' מנחם מענדיל, נחקרה לשנת הולדו. לדור אביו ולדור בנו. משנת מותו נשער עתות הולדו והולדס. וכל יודעי העתים יעידון יגידון: במחקרי דורות ראשנים, אי אפשר לצמצם את הזמן, וגם בערך דיינו. — יען „האדם יראה לעינים“ כלל גדול הוא „אין לו לדין אלא מה שעיניו רואות“ ועינינו הרואות על מצבתו „שנת י"ב לפ"ק“ פרשת שנת 5012 למספר שלומי אמוני ישראל, מיום כרוא שמים וארץ. לא נאמרה „כימי העץ“ היו ימיו, ונעריך את שנותיו „שבעים“ בכור לאביו „בן שמנה עשרה לחופה“ ולתקופת השנה „בא גד“. וכן היו גם ימיו בקחתו אשה, ובלדתה לו את אליהו זנו, אמיר מעתה: אביו נולד בשנת 4923 והוא 4942 ואליהו בנו 4961 לפ"ג. זה דור רבי מימון, ורבנו משה בנו, ורבי אברהם נכדו!! וכותבי דברי הימים לבני ישראל, חקרו ודרשו היטב היטב ונמנו וגמרו שאדוננו מורנו ומאורנו הרמב"ם וצללה"ה נברו אראלים את המצוקים, כי במעונה אלהי קדם הוכן זבול לו: ביום השני, בעשרים לחדש העשירי הוא חדש טבת שנת 4965 (גרמץ ח"ו 210 דור דור ודורשיו ח"ד 291) נמצינו למדין: שעוד שלש ועשרים שנה עד שלא שקעה שמש רבנו משה בארץ הקדם; זרחה שמש ר' מנחם מענדיל בפולין!! —

(ב) „שנת י"ב לפ"ק“ — בי נשבעתי, ששלשת המלים האלה, כתבתי — בדמע — — כי שנת 1252 — 5012 איננה, ספק חשכה ספק אינה חשכה“ כי אם ודאי השך והלקלקות ענן וערפל, ומלאך ה' דוחה — — משנות „רודי דחק, ורודי רחק“ מעתות „קראו בנים ולא ענה אב“ כי שך בענן לו מעבור, תשובה ותפלה וצדקה“ קראו לה „מרה“ זה שמה לעולם, וזה זכר כל אחיותיה ההלכות לפנייה ולאחריה, משנת דתתניו עד הרניו (1466 — 1066) הגורע רגע אחד, עובר על „לא תגרעו ממנה“ והמוסיף מאה שנה לפנייה ומאה לאחריהן לא עבר על „לא תוסיפו עליה“ כימי

שלמנאסר ונבוזראדן שבט אפו, עפפיפאנוס ואדריינוס מטה זעמו! — ככל עת תמיד, נמשל הטוב כאור יומם; והרע, כחשכת ליל נדמה; ואל מי תדמיון את התלאה המוצאת את היהודים המרודים גדודים גדודים שרודים ונדודים במערב אירופא משנת דתתניז והלאה, עד מצאם כיונת נח לכף רגלם מנוח, וידמה? ליל השך בסוף חדש טבת, וישוה? אוי נא לנו כי פנה יום, ואתא לילה מהלך ת"ק שנה! לילה, למנות אלף שנים ערב ובקר יום אחד, ומחציתו חמש מאות שנות יגון ואנחה!! הוי עשרים דור מדחי אל דחי, אבוי עשרים דור לן בכי, וגם לבקר קנה תחת רנה — היש לחשכה ארוכה כמדתה דמיון או ערך תחת השמש? לו שקל תשקלנה תלאות ארבע מאות שנות מצרים, ורעות ארבע מאות 1466 — 1066 במערב אירופא במאזנים, תכריע הכף השנית עד רדתה... כי כמספר רגעיהן מספר „צרותיהן וצרות צרותיהן“ עד כי חדל לספור, האם עבר יום, בלא סרירי יום? ולילה, בלי בעותי פחד בלילות? החלפה שעה, באין תלאה? החלף רגע, באפס פגע ונגע? הוי אסון אל אסון קרא, ויאמר, „הנני כי קראת לי!“ — „שה פזורה ישראל“ לגזוים „ראשית הגז“ על נהרות רהיין, מאין, סעהן וטעמזע היתה; ואחריה על נהרי טאיא וגואדיאנא; ואחריתה על יאורי פא, וואלטורנע וצעלאנא ועל כל נחלי המערב ההולכים אל נחל טיבער ומשם הם שבים ללכת... רחל מבכה על בניה כרחל לפני גזויה: אלה כצאן גזוים, ואלה כדגים שנאהוים, אלו ואלו נשרפין נהנקין נסקלין ומוקעים, וכלי משחית כלים מכלים שונים, למושים מרוטים ונשחזים, מכה אשר לא כתובה על ספרי החזוים — א) באשכנו צרפת ובריטניא, שתו כוס התרעלה, ב) בספרד ופורטגל, מצו את קבעת הכוס, ג) ברומי וכל אגפיה אכלו לחם עוני, ד) בנעאפל וויציליען כלו מרור, ה) ובערים רבות טבול במים... „מכין אותה עד שיאמר רוצה אני“ — וכבוא המשחית לנגוף לא פסח גם על בתי הנפש אשר עשו להם... ומי מדד בשעלו דמי נקיים השפוך כמים? האם בעת על נהרות רהיין, מאין, סעהן, וטעמזע, ישבו „ארוי הלבנון אדירי התורה“ תלמידי רש"י ורבינו תם, ויבכו לשכר בת עמם כעל „נהרות בבל“ ישב „גאון וחסיד מפירסכ“ והרביץ תורה על נהר סאן?! אם אמת נכון הדבר, דמיונו כמראה הקשת בתוך ענן כבד מאד מאד...

ג) „שנת י"ב לפ"ק“ האם בעת העיר פאריז נבוכה, כי בפקודת לוד-וויג, הקדוש“ נשרפו בחצותיה ספרי התלמוד משא עשרים וארבע עגלות צב „גוילין נשרפין, ואותיות פורחות באויר“ וילבש גבר ראה עני, רבנו מאיר בר ברוך מרוטנבורג שק ואפר ויקונן „שאלי שרופה באש“, לבש אבי"ד בפולין הלוקא דרבנן „איהו מותיב לה ואיהו מפרק לה“ בדרושי שה"ג ושבת שובה „חזון למועד“? — ובעת העיר לונדון נבוכה, כי הענרי השלישי נתן לריכארד אחיו את כל נפשות היהודים אשר בכל מקומות טמשלתו, הנפש והרכוש לאפותקי, עבוט בעד

חמש אלף כסף, ויאנחו בני ישראל ויזעקו. תמכר עמך בלא הון, ולא רבית במחירהם? והיו מן הצועקים ואינם נענין? לכן כל הורג עברי, השחבה בעיר. את הטוב ואת הישר עשיתי, כי בערתי את הרע מקרבנו? היה בית, הרב מוהר"ר אליהו, אכסניה של תורה? כי גם זקנו היה, חסיד ורבני? והעיר פרעמישלא צהלה ושמחה? אם אמת נכון הדבר, שמשו אור והשך בערבוביה? ויהי ערב ובא השמש, ויהי בקר זורח השמש! —

(ד) וכי תימא, אין הכי נמי? תא שמע את אשר כתב רבנו אליעזר מביהם אל עמיתו רבנו יהודה החסיד, הנה ברוב המקומות במדינות פולין ורוסיא ואונגן שאין שם לומדי תורה, מפני דוחקם, והם שוכרים להם אדם מבין מאשר ימצאו, והיה להם לשליח צבור וגם למלמד בניהם, ומפני כי אין ספוק ביד כל צבור וצבור ליתן להם שכר מכיסם למחיתם, תקנו להם תקנות חזקות שיהיה שייך להם מגבת פורים ונדבות שמחת תורה, וגם נדבות החתנים, והיינו לגבות מאוכלי שלחן חתנים, שלא ירע לבכם בתתם להם מפני הנאת שמחה ואכילה ושתיה, נמצאת מצוה גוררת מצוה, ואם באת לבטל מהם כל זה, הנה לא יספיק להם שכר למחיתם, וירדו משירותם וישארו בלא תפלה ובלא תורה ובלא מורה צדק? עכ"ל. אלה הדברים אסף רבנו יצחק מווינא בספרו (אור זרוע ח"א שו"ת סי' קי"ז) והכ לא ידעו מגדולי ארץ גליצא הקרובה אליהם? היאומן כי יסופר? —

(ה) המפורסם מלה אחת, מלוא כף נחת. מעט כמותה רוב איכותה. ולא כל אדם זוכה לה. ובכל זאת לא נזכר שמו; בתוספות, שבלי הלקט, תניא, ארחות חיים, אור זרוע, ראב"ן, ראבי"ה, רא"ש, מרדכי, טור, רוקח, אגודה, שערי דורא, תרומת הדשן, אגור, מהר"ל, מהר"י ווייל, ודומיהם? וגם גדולי קראקא בעל שארית יוסף והרמ"א, לא הזכירוהו? אף לא בעל מטמשה מפרעמישלא? ומהרש"ל ההיה אב"ד ור"מ בפרעמישלא (אות ג') נשא את ראש שרי התורה המקבלים איש מפי איש, מרב האי גאון עד דורו (שו"ת רש"ל סי' כ"ט) ולא זכר את המפורסם וישכחהו? —

(ו) על פי פוסקים קמאי ובתראי הוברר הדבר, שמנהגנו לקרוא לזכר או לנקבה, שני שמות העצם חדש מקרוב בא, לא שערוהו גם במאה הראשונה לאלף הששי (טיב גטין שי"א אות ש' ס"ק ב') ומצבתו אומרת, לא כי שיעור זקנו של ר' מנחם מענדיל קרא לבנו בשלשה שמות, ואלה הם: יואל, פייווש, וגם שמעון? לא מפיה אנו חיינ.

(ז) ונדוע שהשם פייווש הוא חול אף אם היום יקדש בכלי, כנוי אל שמות יסודתם בקדש, אור"ו או, שרגא"ו או, שרגא"ו (שם שם אות ו' ס"ק ו') וכך היה חותם, נאם הק' יואל אור שרגא פייווש שמעון מלבד שם משפחתו. חזית דוגמתו בדור ההוא?

(ח) גברא רבא דגמיר וסביר, קובץ על יד מתון מתון, ודייק בשמא אפילו ספיקא דגברא, ריש"ל צונץ, חבר ספר מעט הכמות ורב האיכות, יכלכל את כל שמות העברים והעבריות בכל המדינות ובכל הדורות מימי עזרא עד היום הזה (ליופציג 1837) את אשר לקט מספרי קמאי ובתראי.

נותי ספר ונחזה, מתי החלו לקרוא בשמות פיווש גם מענדיל: א) לפיווש או פייבש ואו פייבל היום יקרא; לפנים בישראל: ויבש (שׁוֹת מהר״י ווייל סי' י"ח וסי' נ"ג ושׁוֹת מהר״ל סי' פ') וויבלמן (פסקים וכתבים למהר״א סי' כ"ה) ופיווש מאן דכר שמה? — ב) מנדיל (שם סי' קל"ח) מענדל (שם סי' פ"ב) מנדל (מהר״ק שרש קי"ב) שלשתם הסורים, להראשון חסרה עיניו, להשני תחסר אות יוד, ולהשלישי תחסרנה גם שתיהן, ועל המצבה „מענדיל“ מלא דמלא? כן קראו לילודים במאה העשירית לאלף החמישי? לא מפיה אנו חייין.

ט) „אזן מלים תכתין“ מי מנה פתוחי הותם בשפות שכבר מתו, ובלשונות אשר הן היות עודנה, תמול נחשבו לעתיקי יומין וערכם לא ימד ולא יספר מרוב, והיום איגלאי מילתא למפרע שזה שלשום עשם היוצר על האבנים ויתארם בשרד ובמחוגה תבנית מלאכת מחשבת מעשי הושב בשנות קדם, להלאות אנשים! הידעת מי הוא זה ההולך רכיל אשר גלה סודם? שמש הבקרת! כי זרחה עליהם, ונמס ערכם כדונג מפני האש... ולמצבות מפותחות בלזיק, רבי יהודה — ראש המבקרים הגשׁי״ר — נתן בהם סמנים, ואלה הם: א) בהמצא על האבן „נטמן“ תחת „נקבר“ ב) לפרט גדול או לפרט קטן, ג) ומה גם לפ״ג או לפיק, ד) תנצביה, או ז״ל, ואו ז״ל, ידוע תדע שהוא מזמן מאוחר מאד (כ״ח ה״ה 199 ומבואו היקר לס׳ גל עד סי' י״ב) וכן דעת אביר הסופרים גראַטץ (קוה״י ח״ז) ולא אכחד שהתכם ר״י לערנער בשם התכם הגדול ד״ר חוואלסאן שדא בי נרגא (הכוזרים 28) ע״ש, ואולם כגו דא, שכל סמני נערות נקבצו ובאו יחדו על אבן אחת, אחד מהם לא נעדר, הכל מודים שהוא מזמן מאוחר. הזאת האבן שיאמרו „בת חלת האלף הששי“ נחצבה גם נצבה? לא מפיה אנו חייין.

י) גם אלה לחכמים יודעי העתים ולכל מאן דעסקין באורייתא, שתארי הכבוד „הגאון החסיד המפורסם“ או „הרבני“ וכמוהם „הרב מוהר״ר“ צעירים משש מאות וארבעים שנה הנה הנם. והיא אומרת „לא כ״ לא מפיה אנו חייין.

יא) ראה אנכי נותן לפניכם היום אתה ומפתים לדעת שזמנה הוא ללא אמת, השמר לך פן יהיה עם לבכך לאמר „הנה נסינו אותה עשר פעמים, ולא עמדה אף בנסיון אחד, שוברת בצדה: א) זמנה, ב) שמותיה, ג) ותאריה, יענו כחשה בה, והיא מזויפה! אל תקרא שמות אלא שמות — הנה זה האב הזקן, ובנו, ונכדו, לא היו ולא נבראו — הגם לכבוש את האמת בעלטא דקשוט? הנם שם פסו אמונים? איכא ננבי ברקיע? — אל נא אחי תרעו, קושטא קאי: א) בפרעמישלא היה אב״ד ור״מ ושמו רבי מנחם מענדל. ב) ולא אחד בלבד, כי אב שלשה שזה שמם, ישבו לכסאה. האחד לפניו (אות י״א) והשני בדורות אחריו, ג) „גאונים וחסידים מפורסמים“ גם שלשתם. ד) וזה אשר מצבתו נמצאה, וכה לתורה ולגדולה גם יחד. הון ועושר בכיתו, בית וחון נחלת אבות. ויהי לו שמנה בנין רבנן

ושבעה חתני רבנן, כל דילדא אימיה כוותיהו תלד. ה') ובהגיע עת דודים
 לבן או לבת, פתח שקו וירבה מוהר ומתן כאחד הקצינים, ויתחתן בנקובי
 ראשית האפרתים מדור דור. ו') הרביעי בבניו אליהו שמו, ויכהן תחתיו.
 ז') והששי מהתניו, היה דיין בפרעמישלא. ח') ונכד בתו הבכירה, ישב
 בראש ישיבת פרעמישלא. ט') ורבים מרבניה אחריו, היו שארי בשרו.
 ומחתני זרעו אחריו. יו') וש"ב הרב הגאון הגדול המפורסם מ"ה יצחק
 שמעלקיש נ"י ההיה אביד דשם והגליל, ולפנים בישראל בק"ק ברזעזאן
 והגליל, ואל על קראוהו לשבת לכסא כבוד מרום מראשנים בעיר ואם
 בישראל לבוב והגליל, הוא חטר מגזעו. י"א) ואביו נקרא רבי יואל
 פייבש, רבני וחסיד. גביר גדול, זורע צדקות ומצמיח ישועות, וביתו פתוח
 לרוחה. יומם צוה ה' חסדו במסחרו, ולילה שירו עמו. אהה בחצי ימיו,
 הלך בדרך כל הארץ. י"ב) ושמעון, איננו "שמו העצם" אף לא "שם
 משפחתו". ונעתק בטעות. ששם משפחתם היה בן חמש אותיות ש' בראשיתו
 ואות נ' באחריתו. שתי האותיות הקצונות האלו, תמימות עד היום הזה; ושלשת
 התיכונות, מחציתן נשברה ולא נודע מראיהן בתחלה, ויאמינו מוצאה
 שהיה חרות "שמעון" ואולם, לא דובים ולא יער! י"ג) ואחת מאותיות
 תשר"ק היתה חרותה לפני שתי האותיות י"ב הנשארות מן הפרט, נשברה
 ואיננה. ויאמן העם, שנחצבה "בת הלת האלף הששי". הט נא אוזנך ושמע
 פשר דבר, אז תקרא: יוסף יגע ומצא תחת האבן הזאת מרגליות ואני
 אענה "את אבי אבי רכב ישראל ופרשיו בקשתי — ומצאתיו".
 ט"ז) אלה הדברים אשר כתב הרה"ג משה מאיר פערליש "הג"מ
 מנחם מענדל מרגליות מפרעמישלא בא ממדינת גאליץ 9) לקראקא,
 ושם אמו פרדכי, ויקח את בת הג"מ מרדכי מרגליות מקראקא 10) ושמה
 "מרת שיינדל לו לאשה 11) ותלד לו שמונה בנים גאונים. האחד הג"מ
 "יואל פייבש ההיה חתן הג"מ אברהם אבד"ק בריסק 12) בהגאון בעל
 "משאת בנימן 13) והשני הג"מ משה אבד"ק טארני 14) והשלישי הג"מ
 "אליעזר אבד"ק לובמלא 15) והרביעי הג"מ אליהו מפרעמישלא חתן
 "הג"מ הירש הינקר 16) והחמישי הג"מ נחמן אבד"ק מעזריטש דליטא, והניח
 "בנו אחריו, ונכדו הג"מ מענדל חייקריל 17) והששי הג"מ מרדכי חתן הקצין
 "מ"ה קאפל מקראטשין 18) השביעי הג"מ שמואל ר' מיכשקיש מווילנא 19)
 "והשמיני המופלג בתורה מ"ה ישראל חתן מ"ה אברהם מטיסמניץ 20). —
 "ואח"כ נשא הג"מ מנחם מענדל מרגליות הנ"ל, את בת הג"מ משה חריף
 "מקראטשין 21) ותלד לו כמה בנות, וחתניו לוקחי בנותיו אלה הם: האחד
 "הרב הגדול המופלג בדורו מ"ה יצחק אבד"ק סטעפין 22) בהג"מ נפתלי
 "כהן צדק אבד"ק לובלין 23) ושם אשתו הרבנית מרת אידל 24) והשני
 "הרב הנגיד המפורסם מ"ה יהודה במ"ה אברהם פרוק מווינא, ושם אשתו
 "מרת פרוידל 25) השלישי הג"מ מרדכי אבד"ק ברעזין 26) בהג"מ מאיר
 "ז"ק אבד"ק לבוב והגליל 27) והרביעי הרב מ"ה אברהם בהג"מ מרדכי
 "אבד"ק רישא 28) והחמישי היה בנו של הג"מ הירש אבד"ק קראטשין 29)

„בהג'מ שמשון מאוסטרהא 30) הששי התורני המופלג מ'ה אברהם דין
„בפרעמישלא 31) והשביעי המופלג מ'ה יוסף בהקצין מ'ה אברהם
מסיסמנין (תולדות מהר"ל מפראג י"ו ב'). — אלה הם דבריו, ואידך פירושא
ב' הערותי והארותי אשר בקצה היריעה הקצנה בחוברת זאת. והמעיון
היטב בכל המקום אשר ציינתי, ימצא: א') תקוני מעיות המעתיקים ושגיאות
הדפוס, בשמות האנשים והערים אשר תקנתי עפ"י סופרים יספרים. ב') ומעט
מסדרי דורות אבותם וזרעם, וזאת תורת הבית. אפס קצחו „אבות מכלל
דאיכא תולדות" ותולדותיהם כיוצא בהם, ואי אפשר לפורטם בהערות מעטי
הכמות.

י"ד) אתה הראת לדעת, שכל האומר „המצבה הזאת היא מזויפה"
אינו אלא טועה וחושד בכשרים. ונראה ראשית לנו לברר את הנשאר
עליה, אז תבין את הנמחק מעליה. בגדול החל הוא האב הזקן: א')
רבי יואל פייבש שמו, ונכדו חתן הגאון מבריסק נקרא בשמו. ב') ומצאתי
עוד איש מצוין ששמו כשמו, וזעו למינהו. יודע כמובא למעלה (אות ט'
שאחד מחתני דמ"מ בנו, היה „הרב הנגיד המפורסם מ'ה יהודה ליב
כמ'ה אברהם פרוק מווינא" דע אמנה שזה ט"ס, וצ"ל „ברוק" אחת
המשפחות המהוללות ברוב תשכחות בקרית מלך רב ווינא, לפני „קדמא
ואולא גרש" (1670—5430): פ"ט מוהר"ר מאניש בן מהר"ר אברהם
ברוק ז"ל, נולד ביום ש"ק י"ט שבט תכ"ז ונקבר ביום א' (ציוני ווינא
ס' 384) יהודה ומאניש אחים, ואולי היה אברהם אביהם בן הגאון וחסידי
מוה"ר יעקב ברוק" (שם 153) „אולי" אמרתי מפני שהוא רק „זכר לדבר"
ואנכי תרגלתי לאמר „כי הוא זה" רק במקום שיש לי „ראיה לדבר" ואולם
על עקר הדבר יש בידי אות ומופת, אבן מאדמת קראקא תזעק
„פ"נ הגאון הגדול אב"ד מוהר"ר יואל פייבש במוהר"ר יודא ברוק מת
יום ב' כ"ה שבט תל"ז לפ"ק אב"ד בק"ק קלימטוב" (32) דבר זה כתוב
בביבליאטיקי (ח"ד 1209) ושנוי בעיר הצדק (ס' ל"ה) ומשלש בקונטרסי
החכם פיננער (רף 205) ואולי הגלה עם הגולה אשר הגלתה עם הג'מ גרשון
אשכנזי בעמ"ח שו"ת עבודת הגרשוני, אשר הגלה לעאפאלד הראשון. ג) ושם
הגבירה אמו פריידל כשם זקנתה (אות ט').

יג'עתי ומצאתי, תאמין. הנה יגענו גם מצאנו את ר' מנחם מענדל ואת
הוריו וזרעו, את אביו ואת אמו, את חותנו הראשון גם לרבות חותנו השני,
את שמונת בניו ושבע בנותיו ואת שבעת התניו, כלם אנשי שם. — והיה
כי ישאלון המבקרים המדקדקים עם המחברים כחוט השערה „ושמעון?
איהו? ואיו?" ואמרתם להם „כה אמר הכהן צדק; נתבא הוא אל הכלים,
לאור הבקרת נחפשנו, ואם יסתר במסתרים ולאורה לא נראנו? אנכי אערבנו
ומידי תבקשנו והצגתיו לפניך. חבונא כמעט רגע, הלא אותו כהיום תמצאו,
ואשרי המחכה".

י"א) הנה הרב חכם הגדול ר"א הרכבי, העתיק „חמשה כתבים מפנקס
המדינה דליטא בענין יחס המדינה הזאת לארבע ארצות פולין" (האסיף ח"ו

155—163) ועל הפס"ד מיום ה' ב' ניסן ביריד גראמניץ ד"ת לפ"ק לובלין" חתום הגאון בעל תו"ט, ומשנהו „נאם מנחם מענדל החונה לע"ע בק"ק פרעמישלא" (שם 156) ומה שם משפחתו כי תדע? ואבוא אחריו ואמלא את דבריו. דע ששלשה גאונים ששם ר' מנחם מענדל, ישבו לכסא פרעמישלא. ונדברה הפעם על אדות הראשון והשני בלבד. מפני שהיו תכופים זה אחר זה, וזר לא בא בתוכם. ע"ס אהבת השם (לובלין ת"א) הסכמת „נאם מנחם מענדל אשכנזי חונה לע"ע בק"ק פרעמישלא חותם יום ב' ד' מבת קץ הפלאות לפ"ק" פרט השנה איננו מנוקד בדפוס, ונראה שחתם בשנת ת' סוף וקץ אותיות מלת „הפלאות" לפנים בישראל היה אבד"ק שידלוב, והסכים ע"ס אהבת ציון (לובלין שצ"מ) „ה' ר"ח ניסן ישמח ישראל „בעושו"ו לפ"ק נאם מנחם מענדל אשכנזי החונה לע"ע בק"ק שידלוב" העולה שצ"ד. ויהי בנסוע אא"ז הגאון בעל מגיני שלמה מפרעמישלא לק"ק הוראדנא, לכהן תחת הג"מ מאיר עפשטיין בשנת שצ"ד (עיר גבורים 41 רחובות עיר 10) נשאר כסא פרעמישלא מאין יושב, ויעל הרמ"מ אשכנזי משידלוב עליו. ואולם אין ולא ורפיא בידי אם הוא זה החתום על פס"ד שמצא החכם הדודש קדמניות ר"א הרכבי, אולי הוא הטמלא את מקומו ששמו כשמו. ע"ס דמשק אליעזר למס' חולין (לובלין ת"ו) ד' ה' ניסן תג"ל הארץ, נאם מנחם מענדל בלא"א הח"ר יואל פייבש זלה"ה ביומא דשוקא לובלין" וכתב ידו יוצא ממקום אחר לדעת מטהו ושם עירו, בהסכמתו על הש"ך לשי"ע יר"ד (קראקא ת"ו) „ג' כ"ח שבט שלום יהיה לפ"ק מנחם מענדל בלא"א הח"ר יואל פייבש שטנגן" ובראשה „אב"ד ור"מ דק"ק פרעמישלא". ואולם ברור הוא שהשני מנוחתו כבוד תחת האבן הזאת הוא ולא אחר. —

וזה השני היה בנעוריו אבד"ק פינטשוב. במקום שנעלי שו"ת עומדים עמד. ובמושב „רכני ארצות פולין" ישב. בימי חרפו שאל כענין, ויגדל והשיב כהלכה. שתיים נדפסו בשו"ת הבי"ח החדשות (ס' מ"ד וס' פ"ד) „נאם מנחם מענדל שטנגי חופ"ק פינטשוב" ואל תקרא „שטנגי" אלא „שטנגין". הראשונה זמנה לא פורש, וזמן השנית נדפס בטעותים 33 עש"ה. ואולם ברור הוא שגם היא נכתבה ונחתמה לפני שנת ת'. שאא"ז הגאון הבי"ח נתבקש בישי"מ ביום ב' כ' אדר שנת ת' לפ"ק (מפלת עיה"צ 3). ושתיים נדפסו בשו"ת גאונים בתראי (ס' כ"ט וס' מ"ז) „חופ"ק פינטשוף" השנית זמנה לא פורש, וזמן הראשונה מפורש „שנת הישי"מ"ים לפ"ק" והג"מ מנחם מענדל קראכמל האבד"ק נ"ש ומדינת מעהרין שדר פסקיה קמיה (שו"ת צ"צ ס' מ"ב) ואתיקורי דמתיקר ביה וקורא לו „שאר"י עצם מעצמיו ובשר מבשרו, ששתי אמותם היו אחות, בנות הרב הקצין מו"ה מנחם מענדל פו"מ בפרעמישלא בהרה"ג הנדיב מו"ה יהושע שמעלקיש אשר בנה בית ישיבת פרעמישלא על אדני כספו ועל עמודי זהבו (אות ו') ובעלותו מפינטשוב לפרעמישלא, נתקבל הג"מ יצחק במו"ה ישעיה כהן צדק, בפינטשוב תחתיו. ומנוחתו כבוד בקראקא שנת תש"ו (ביבליאטיקי ח"ד 1208 פיננער 208) ובעל עיר הצדק (הערה 81) לא ידע מי הוא זה הכהן צדק אשר לקח לעולם, וימצא החכם המשכיל

הר"ר פ"ה וועטשטיין את פסק דינו בפנקס קראקא מיום ח"י תמוז תכ"ו (אוצר הספרות ח"ד 615) ויפה הוכיח ידידי הרה"ג רח"נ דעמביצר, שגם לקמיה שדר בעל צ"צ (סי' מ"ב) את פסקיה לאשרהו (34). — וע"ם „נחלת יעקב“ (אמשטרדם ת"ב) „חלילה לי מחדול ליתן הסכמתי, נאם מנחם מענדל בלא"א הח"ר יואל פייבש ולה"ה“ בלא זמן ובלא קריאת שם המקום, ובראשה „אב"ד ור"מ דק"ק פרעמישלא“. והיא היתה הסכמתו האחרונה אשר כתב וחתם ... ובמצאנו על אבן מראשותיו „שנת י"ב לפ"ק“ בלי שום ספק היה חרות תי"ב, ואות ת נשברה. וזה ברור ואמת.

י"ב) ויכהן בנו הג"מ אליהו (אות ט') הרביעי. אהה, ימי שבתו לכסאו לא ארכו, כי על השיך לש"ע יו"ד (אמשטרדם ימי המשיה לפ"ק) הסכמה מיום א' ניסן ת"ד בירוד גראמניץ בלוכלין. נאם אריה ליב באאמיו החסיד מו"ה זכריה ולה"ה החופ"ק פרעמישלא" ורחוק הדבר שעלה האריה לכסא לפניו בראותנו מצבה אחת מראשותיו ומראשתי אביו הגאון.

והנה בתוך כ"י ההיו באוצר ספרי הגאון רד"א, ועתה בבית עקד Oxford הנה הנם, נמצא כ"י אחד ושמו „אדרת אליהו“ עה"ת מאת רב ששמו רבי יעקב אליהו, שם אביו וקרית חנה לא פורש, וחתנו כתב הקדמה בראשו, בה יספר שחותנו הגאון המתבר ז"ל חבר בשנת תל"ה ספר אהל יעקב על בעל הטורים (רשימת ראב"ן 260) ופניתי אני אל ידידי החכם החוקר הגדול ר"א נייבויער, ויואל בטובו להעתיק לי את חתימת חתן המתבר כצורתה „מנחם מענדל בן הרב הגדול כמוהר"ר אליהו בן הגאון הגדול המפורסם כמוהר"ר מנחם מענדל מרגליות זצ"ל, אב"ד ור"מ דק"ק פרעמישלא“.

ואפריון נמטיה לש"ב ידו"ג הרב הגאון מו"ה יוסף לעוונישטיין נ"י האבד"ק סעראצק. העוסק עתה בהוספות הערותיו „למגלת יוחסין למשפחת היילפרין“ משה בית שנינו (אשר הניח אחריו ש"ב הרב הגאון המפורסם בדורו מו"ה שלמה יצחק היילפרין זצ"ל האבד"ק טרנאפאל וגליל פאדאליא, עודנה בכ"י, יקרה מאד ונחוצה לדורשי קדמניות) הואיל בטובו להעתיק לי פרקים אחרים מגוף הכ"י עם הערותיו הנחמדות, למען אלקטה גם אני בעניי לקושי בתר לקושי, מה להוסיף ומה לגרוע, וארא שזקנם הג"מ יעקב אליהו האבד"ק ולאטשוב וטיסמניץ, היה חותן „הגאון הקצין מוהר"ם מרגליות“ והוא (מוהר"ם מרגליות) חותן הג"מ משה כ"ץ אשר הוסיף הגהותיו לס' נקודת הכסף לאביו הפוסק הנודע השיך. חמותי ראיתי אור: א' ששני כ"י הנזכרים אשר שם האחד אהל יעקב ושם השני אדרת אליהו, על שמו קראם מחברם, והוא הג"מ יעקב אליהו האבד"ק ולאטשוב וטיסמניץ בהג"מ משה מאך האבד"ק שאריגראד בהג"מ שמואל מבריסק (35) בהרב ר' משה ר' הלל משם. ב) וחתנו כותב ההקדמה לאדרתו, היה בן הג"מ אליהו מרגליות אבד"ק פרעמישלא, ושם זקנו בקרבנו. ג) וזכה לשתי שלחנות, הכי קרא שמו „הגאון הקצין“ לאמר „תורה וקמח“ אושר ועושר נפגשו. ד) חותן משה בן השיך (36).

(יג) הנה מצאנו גם את אליהו וזרעו, ועתה נלכה ונבקשה גם את
 ש מ ע ון, כי בא מועד יצא מן המקום אשר הוא נחבא שם. עד אנה לבדד
 ישכון ומפנינו יסתר? שנת גאולתו באה, ועת להגלות.
 אבותנו ספרו לבניהם, ובניהם לבניהם עד היום הזה: שבין רבבות
 משפחות נאנחות אשר הגלו מספר ד, רק על דבר היותם דבקים באלהי
 אמן, גלתה משפחת ש ט נ גן, ויתקעו אהליהם בפולין (37). מן המשפחות
 המעטות, אשר צלחה בידיהן להציל מעט מרכושן הגדול. גוע ישישים יצא
 מתוך ההפכה, ועמו מגלת ספר יחש אבותיו מדור דור. למען ידעו דורותיהם
 מאין באו, וממי יצאו. וכן עשו משפחות רבות גולי ספרד ופורטוגאל. ויהי
 בשנת ת"ח כשבת ר' מנחם מענדל שטנגן על כסא פרעמישלא לסעדה
 ולתמכה, נסה עדתו בשבעה דרכים מפני חמת המציק (38) והוא וביתו נסו
 לקראקא להמלט על נפשם. כאשר יציל הרועה מפי האריה שתי כרעים
 ובדל און, כן הציל מעט מהונו ורכושו. וישבו מימי הזידונים, וישב איש איש
 לעירו ולביתו, ויחרד חרדה גדולה, בראותו הונו ורכושו נחלת אבותיו
 הקצינים מדור דור, לבו — ואוצר ספריו הגדול, וגם לרכות חבוריו הרבים
 אשר כתב מנעוריו ועד זקנה ושיבה, למשסה — אלה שורפו באש ואלה
 נקרעים לקרעים קרעים, וגם מגלת ספר מטהו — לא היתה כאוד מוצל
 מאש. — האסון הזה הסב לבות שמונת בניו הגאונים אשר ילדה לו אשתו
 הראשונה, להחליף את שמם ולחתום „מרגליות“ כשם אבי אמם, משפחה
 נודעה באיטליא ואשכנז, בעהמן ופולין עוד מימי אא"ז הג"מ יצחק אייזק
 מרגליות האבד"ק פראג (בימי היות שם הג"מ יעקב פאלק ראש הישיבה,
 עיין צ"ד) בן האדם הגדול בענקים ר"י מרגליות. והוא אם אמנם מנעוריו
 קראוהו בשם „ר' מענדל מרגליות“ על שם חותנו הראשון האבד"ק קראקא
 (אות ט') מאן להמיר את שם מטה אביו בשם בית חותנו, כל ימי חייו.
 רצונו של אדם, זה הוא כבודו גם אחרי מותו. ויחרתו כן על מצבתו.
 ולפלא מה זה עושה אם במשך מאתים וארבעים שנה, נשברו ונמחו אותיות
 אחרות מעליה? הגם בעינינו רבע אלף שנים כיום אתמול? למנות ימינו,
 חמשה יובלים, ימי עשרה דור! מרוב ימיה צללה כעופרת, ונעלמה מעין
 רואי, דור הולך ודור בא, ונשכח שהשם „מרגליות“ בפרעמישלא „שטנגן“
 שמו לראשונה. — תבאתה ברכה לראש עושי חסד ואמת, על דבר עמלם
 ויגיעם לחפור בדקר באדמת קץ-כל-בשר להוציא אבני קדש נשקעות ונטבעות,
 להושיבן על מקומן הראשון — כבתחלה. זכרה להם אלהי לטובה, ויגדל
 חסדם עם החיים ועם המתים. — ואילו שמצאו את פרט השנה תמים,
 תי"ב באר היטב, הלא אז חקרו ודרשו מה שם מטה האב"ד והר"מ בעת
 ההיא, ויבוקש הדבר וימצא. ובמצאם שנת י"ב לפ"ק בלבד, והם יודעים
 שעדתם היא אם אשר בצדק נתישנה" (אות ה') ויאמינו שנהצבה גם
 נצבה עוד „בתחלת האלף הששי!“ ובפרש השמועה כנפיה בעיר, שמחו
 כמצוא שלל רב. וגמירי פה לפה לא ינקה „גוזמאות“ וברגע ההוא, נבראה
 גם נוצרה „הקבלה“ שהיה שם אב"ד או מ"ץ. ואולם אדמת אב"ד לאבדי"ם

והוא מהעדה רבנים ומהקים רבנים בכל הגליל הוא, שם חלקת ראש
ישיבה ספון, אשר העמיד תלמידים רבים מורי הוראה בישראל. מן המצוינים
בהלכה „מפורסם“ בדורו דור דעה. וגם בנו „הנאהבים והנעימים בחייהם
ובמותם לא נפרדו“ היה גאון גדול, ויכהן תחתיו (אות י"ב) ואחד מתנניו היה
שם דיין ומורה צדק (אות ט') ונכד בתו הבכירה, ישב על כסאו ללמוד וללמד
בישיבת זקנם הרה"ג הנדיב ר' יהושע שמעלקיש (39) ורבים מרבניה במשך
חמשה יובלים האחרונים קרובים אליו ממשפחתו, ובתוכם זרע ורעו. ות"ל
לא נכרת לו ניר מעל כסא פרעמשלא עד היום הזה (אות ח').

י"ד) ואילו היונא התם, גם אז לא יכלתי לגשת לרצות את האבן
מראשתי ולהון את עפרו — „סחור! סחור!“ אמרין לכהנא... ועת חסד
ואמת (יבולע המות לנצה) צעדי מנו לי... גבול גבלו לי ראשונים „עמוד!
אל תקרב הלום... עד פה תבא... ולא תוסיף!“ ואילו שאצער צעד אחד
הלאה... וחטאתי לאלהים — ואכתוב על פנקסי „בשיכנה ביהמ"ק אביא חטאת
שמנה“ — ומטרחק קראתי אבי אבי רכב ישראל ופרשיו! אל ה' ויאר
לנו לראות טארץ מרחקים ומעבר לים, את הנשאר עליה ולהבין את הנמחק
מעליה. הסכת ושמע, והבה תמים.

מעשה שהיה כך היה: על הפתוח נפתח „נטמן אסרו חג פסח שנת
תי"ב לפ"ק הגאון החסיד המפורסם מו"ה מנחם מענדל בן הרבני החסיד
יואל פייווש שטנגן זצ"ל ואצלו נקבר בנו הרב מו"ה אליהו ז"ל. מרוב ימים
ומרוב מימי השלגים והגשמים, רק שתי האותיות הקצונות משם המשפחה
עודן תמימות. ש' בראשיתו, ואות ן באחריתו. ושלשת האותיות התיכונות
לא נכר מראיהן בתחלה, מהצית אות מ' נשברה, דמתה לאות מ, ולאות
נ אין עוד שארית, וכרעא דאות ג נשברה, ותמונת ן נשארה, ויצא שמעון!“.
סמוך לבי בטוח שכל קורא מבין, יענה ויאמר „אין זאת השערה,
כי אם סברא בדרך ישרה, וכשמש צהרים ברה“.

לונדון בירה מנחם אב שנת ילכו יונקותיו ויהי כוית הודו לפ"ק.

ב) תפארת שלמה.

אפס קצחו מתולדת מרנא ורבנא שלמה לוריא (מהרש"ל) זצ"ל.

עֲטַרְתָּ יַקְנִים בְּנֵי בָנִים

וְתַפְאֶרְתָּ בְּנֵים אֲבוֹתָם

(משלי י"ז ו')

א) כי שם מהרש"ל אקרא, הבו גודל לצור מחצבתו. מראש צורים אראנו ארי בן ארי, ומגבעות אשורנו ריכא ובר ריכא, דור דור ודורשיו תחת אבות בנים עד רש"י וצללה"ה ולמעלה בקדש (סדה"ד מהדורת מהר"ן משכיל-לאיתן ח"ב ערך ר' יוחנן הסנדלר ות"ג אות ל' ערך לוריא) ואין בודקין מן המזבח ולמעלה. — גם נשים באהל אשת חבר כחבר, הואיל דאיתנייהו בשמירה איתנייהו בזכירה. — אבות מכלל דאיכא תולדות, ותולדותיהן כיוצא בהם, גאון מגאון יאמין. איה שוקל צדיק וצדיק מה פעל? ואיה סופר איש איש מהללו לפי פעלו? הלא לא להים פתרנים! אל אלהי הרוחות לכל בשר יודע דרך צדיקים ופעולתם לפניו, וישראל הוא ידע שהראשונים כמלאכים, ואנא לא נצרכה אלא להערפה.

מהרש"ל חד מרבני קשישאי, מתקיפי קמאי, ועמוד ההוראה לבתראי (גרמטיץ ח"ט 468) מכנף הארץ הובא כל הדבר הקשה אליו, כאשר ישאל איש באלהים. והשיב כהלכה לכל שואל כענין. מי ימלל חכמת שלמה לצרף נוסחאות וגירסאות הש"ס, הסר סיגי טעויות המעתיקים יד ליד לא ינקה, ובדילי שגיאות המגיהים; ישמיע כל כחו הגדול וידו החזקה לעסוקא שמעתא אליבא דהלכתא, אב"א גמרא ואב"א סברא! מים עמוקים בלב ים של שלמה עמוק עמוק מי ומצאנה! עמודיו כסף, יריעותיו תכלת וארגמן משור, ועטרותו זהב טהור. וכמוהם כל ספריו הנדפסים (40) ואשר בכתובים (41) גליא לדרעיה ונפל נהורא על ישראל ועל רבנן. — להבין דבר גבורותיו קטנתו, לשפוט על פעלו תחת השמש דלותו, ולהודיע חן ערכו קלותו. כי גבהו השמים מעל הארץ כן גבהו דרכי קטן תלמידיו מדרכי, ומחשבות צעיר תלמידיהם ממחשבות, ומי אנכי כי אבא עד הלום? — בחרדת קדש אשא את שמו ואת שמות אבותיו ורבותיו, בניו וחתניו ותלמידיו על דל שפתי, ואומר: אוי לי כי נדמתו... כי טחנה אלהים ראיתי עולים; ואנכי הצעיר בבית אבי והקטן

במשפחת אמי — יוצאי ירכו גם שניהם, עפר ואפר הנני תחת רגליהם — ואירא כי עירם אנכי... ואחבא...

על כן לא כשופט כי אם כקורא הדורות מראש, אקרא: (א) דור אבותיו כאשר מקובלני מבית אבא. בישע אתנת ומפתים מפי ספרים חדשים גם ישנים. (ב) דור חותנו ההיה גם מורו ורבו, ובמשך שלש מאות וחמשים שנה מאז ועד היום הזה, נשכת קרית חנה ואיה מקום מנוחתו. (ג) את שמות בנו זרעו למינהו, וחתנו פרי ישוה לו. (ד) קצה שארי בשרו, אשר התכבד בכבודם כאשר התכבדו בכבודו. (ה) וקצה תלמידיו הרבים. זה סיני וזה עוקר הרים, לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבהם: כלם גאונים נקובי ראשית, כלם מאורות גדולים לממשלת התורה והעבודה ועשות חסד, וכלם עמודי אש לפני מחנה ישראל עד עמוד הכהן לאורים ולתמים; אז תבין אפס קצהו מהכמת שלמה רבם, הריפתו הררי אל ובקיאתו תהום רבה! —

(ב) „כבושה בגולה לומדת יראתך“ הגלה יהודה גולה אחר גולה „וכל מקום שגלו שכינה עמהם“ הלוך ילך היהודי הנצחי מגוי לגוי, נושא משך תורת הר סיני, וארון אלהים הלוך לפניו לנהותו הדרך! לכן יתגאה כל אשר בשם ישראל יכנה: אתה בחרתנו ללמד את כל העמים דעת אלהים בארץ, לפקוח עינים עורות ולא ימששו צהרים! — הן עם, הלוך ארבעה אלפי שנים לאור עמים, אור תורה בימינו ונר מצוה בשמאלו, אש דת לא תכבה. עם חרף נפשו למות בעד אמונתו, והיא תהלתו. — לפניו בישראל מציון יצאה תורה ודבר ה' מירושלים. ואף גם בהיותם בארץ אויביהם, הואילו באר התורה בבלה, כפטיש יפוצץ סלע — וכאשר נסתמו בארות נהרדעא ומתא מחסיא, ומעינות מחוזא ונרש נסכרו, וגם נוולי סורא ופומבדיתא נצבו כמו נר, ומים אין לעדה; חפרו להם בארות מים חיים בערי ווירמייזא (Worms) אשפירא (Speier) ומגנצא (Mainz) אשר באשכנז. ששם יסד האדם הגדול בענקים רבנו גרשון בר יהודה ישיבות, אהלי תם ללמוד וללמד ככל אשר קבל מרבן של כל בני הגולה רב האי גאון האחרון בזמן זמן הראשונים במעלת קדושים וטהורים „גאוני בבל“ (שוית מהרש"ל סי' כ"ט) יום יום אתוספי ספסלי בי מדרשא, וירא העם וירונו „עלי באר התורה!“ — בשנת 4800 שקעה שמש „מאור הגולה“ ולא אלמן ישראל, בשנה ההיא זרחה שמש „המאור הגדול“ רבנו שלמה יצחקי הנודע בשם טוב רש"י בעיר טרויש (Trojes) בארץ צרפת, אשר יצק מים על יד רבנו יעקב בן יקיר תלמיד רגמ"ה (שה"ג מהדורת בני-יעקב היא אות י"ד סי' 288 ואות ש' סי' 36) והיה אור חדש, ועל מי לא יקום אורה? — וכאשר הגלתה הגולה מצרפת, תקעו נכדי וגיני רש"י, רובם ככלם „בעלי תוספות“ את אהלי תורתם באיטליא, וגם בשלשת קהלות הקדש הנזכרות באשכנז. על גבם חרשו חורשים, ובכל זאת הרביצו תורה גם הפיצו אורה תחת אבות בנינם. על כן יאמרו המושלים „כי מצרפת תצא תורה ודבר ה' מאשכנז“ (שוית ריביש סי' שע"ו) „ואני מחזיק את המסורת שלנו

וקבלת אבותינו ז"ל חכמי אשכנז שהיתה התורה ירושה להם מאבותיהם מימות החורבן, וכן קבלת רבותנו שבצרפת" (שו"ת הרא"ש כלל כ' סי' כ').

ג) מני לוריא שרשם לבית אבותם באשכנז, ולבית אמותם בצרפת, הראשון הנודע לנו משרשיה, נולד בקהל ווירמייזא באחרית המאה הראשונה, ולא יאוחר מראשית השנית לאלף הששי, הוא: א) הג"מ שמשון לוריא אשר הרביץ תורה בעיר ערפורט. — ב) ובנו הג"מ יחיאל מלא את מקומו. — ג) ולו בן ושמו מוהר"ר נתנאל גדול בתורה וביראת ה' שהורה, ומרוב ימים נשכח איה מקום כבוד כסאו למשפט ככל אבותיו. — ולנתנאל נתן אל בן פורת בו יכרך ישראל. תקיף כהוראה כהלכה, ושמעתייה מבדרין בעלמא, וכך היה חותם, נאם זעיר שם אהרן בן מוהר"ר נתנאל לוריא ז"ל" (שו"ת מהר"ם מינץ סי' ס"ד).

וכחצות המאה השניה לששי, הרביץ תורה גאון גדול ושמו מוהר"ר שלמה שפירא על שם רש"י צור מחצבתם קראו אבותיו בשמו, ויכנה את שמו על שם עיר אשפירא עיר מגורי אביו. בעיר היילפרון (Heilbrun) ואחרי כן בעיר לאנדויא (Landau) וכך היה חותם, "שלמה שפירא" (שם סי' כ"ה). "ומאבותיו לא פסקה תורה עד רש"י ז"ל". דבר זה כתוב בראש שו"ת מהרש"ל דפוס פיורדא, ובהערה לסי' כ"ט דפוס לבוב, ושנוי בהמגיד (שנה א' גליונות 45—46) ומשלש במ"ע יגדיל תורה (שנה א' קונטרס י') וככל הדברים האלה נמצא בכתב יד ישן נושן ההיה באוצר רד"א (Nr. 720) ועתה בבית עקד הספרים באקספורד (Oxford) והעתיקם החכם המבקר הנודע לתהלה ר"א נייבויער למשאלות החכם דורש קדמוניות ר"ד קויפמאן (תולדות בעל חות יאיר 9) על פי ארבעה עדים נאמנים יקום דבר.

ויולד שלמה בן ושמו הגי"מ פרץ שפירא אבד"ק קושטניץ ובת אחת ושמה מרים. מלאה דת ודעת, ותורת חסד על לשונה. ובהגיע תור הנערה ותהי לאהרן בן נתנאל לוריא לאשה, רבות בנות עשו חיל, והרבינית מרת מרים תפסה ישיבה כמה ימים ושנים וישבה באהל וילון, ואמרה הלכה לפני בחורים מופלגים, כך קבלתי מאבותי בכתב ובע"פ גם את הדבר הזה העתקתי ככתבו וכלשונו, מראש שו"ת מהרש"ל דפוס פיורדא, ולבוב בהערה לסי' כ"ט. ושנוי בהמגיד שם, ומשלש בקונטרס יגדיל תורה, ונמצא מלה במלה בכ"י הנ"ל באקספורד ונדפס בתולדת בעל ה"וי. זיל קרי בהו, ותמצא יותר ממה שהעתקתי בזה.

ובעלות שלמה שפירא לכסא לנדא (שו"ת הרמ"מ סי' כ"ה) על כסאו לא ישב זה, ויכהן אהרן לוריא חתנו בעיר היילפרון תחתיו. והעמיד תלמידים רבים (שו"ת מהר"י ברונא סי' ר"ס).

ד) ויפרח מטה אהרן לוריא כתמר, וישגא כארו בלבנון. ואשת החיל, אשר בצדק תקרא, יל"ת א השנית" תמכה כבוד. — ואם אמנם מעט מזעיר נשאר לנו מתורתו, שאלה אחת (שם סי' רנ"ט) ותשובה אחת (שו"ת הרמ"מ סי' ס"ד) וזה כטפה מן היס, בכל זאת נרדו נותן ריח כריח שדה ברכו ה'.

גאוני דורו המה יתנו דבר גבורותיו וחי' ערכו, בני גילו יעידון יגידון תפארת גדולתו. מוהר"ר ישראל ברונא דורש בשלומו ובשלום ישיבתו (סי' ר"ם) ומוהר"ר משה הלוי מינץ יכנהו: ר"ג (סי' י"ט) לאמר: ראש גולה. ויתארהו „בוצינא דנהורא“ (סי' ט"ו) ומזכירהו (סי' כ"ג וסי' כ"ד) וזכור לשוב (תה"ד סי' ל"ז). ומהר"ק קורא לו „קרובי“ (שרש א' ושרש צ"ב) ומדבריו (שרש א') נראה שמצורתו היתה פרושה גם על ווירצבורג (Würzburg) ובנותיה. — אהרן אהב שלום ורדף שלום, ובכל זאת נמצא שמו בספרי מלחמות רבני המאה השלישית לששי, גבור מלחמה לוחם ומנצח! — כאשר תקן הג"מ זעליקמן סג"ל אבד"ק בינגא תקנות חדשות אשר לא שערון אבותינו, ורוח חכמי הדור לא היתה נוחה ממעשהו זה; כלביא קם אהרן לוריא, וכתוב אליו תוכחת מגולה (שו"ת הרמ"מ סי' ס"ד) וגדולי הדור ההוא, ובראשם מהר"י נוישטט, מהר"ר מייסטרליין, ר' משה סג"ל מינץ, ור"ן עפשטיין נתנו לאהרן הצדקה (שם סי' ס"ג פוי"כ סי' רנ"ב וסי' רנ"ג). — ובצאת מכשלה מתחת יד הג"מ אליהו אבד"ק פראג, וכשגגה היוצאת מלפני השליט הוציא משפט מעקל „כל דאלים גבר“ כארי התנשא אהרן לבקש את נרדף. וגם הפעם הצדיקו חכמי דורם ובראשם מהר"י ברונא, מוהר"ר משה מהלא, מהר"א ומוהר"ר זלמן קיצנינגן מקובורק, את אהרן בריבו, ויצאו לעזרתו בגבורים (מהרמ"מ סי' ס"ג פוי"כ סי' ס"ד). — שנת גוע אהרן לוריא לא פורש, ונלמד סתום מן המפורש „ז"ל“ שנתבקש ביש"מ בתי קרובו (מהר"ק שרש צ"ב) ובהיי אוהבו דבק מאה (מהרמ"מ שם). יהי זכרו לברכה.

ה) ואלה תולדות אהרן אשר ילדה לו מרים אשתו: ה) את מהר"ר יוחנן (שם סי' י"ט) וה' ברכו בכל, ויהי בכיתו אושר ועושר (המגיד שם) ואולם אחיו הקטן גדל ממנו, הוא הג"מ יחיאל לוריא „הרב הראשון דק"ק בריסק והגליל“ בשנת ר"ל (עיר תהלה 20 ושם 159) ובהיותה העיר הבכירה לערי יהודה במדינת ליטא, ונחשב לאב"ד הראשון לכל רבני המדינה ההיא. ולו בן ו' גדול בתורה ויראתו טהורה מוהר"ר אברהם (יש"ש יבמות פ"ד סי' ל"ג והמגיד שם). ואברהם ילד את: ז) הג"מ יחיאל אבד"ק סלוצק. ואליו השיב אא"ז מהר"ם פדווא „ידו בכל בכקיאות ובחריפות כקי כר' יוחנן בטרפות, אהובי שארי הגאון מו"ה יחיאל יצ"ו. שלום למר ושלום לתורתו“ (סי' פ"ג) „שלום אין קץ... שארי... ובפרט לגיסך היקרים, ומי שאמר לעולמו די, יאמר לצרותם די ויצילם מכל אויביהם“ (שם סי' ס"ב). — ויקח יחיאל אשה מפוזנן (Posen) בת זקן ויושב בשיבה. ה"ה הטהור ועניו ירא אלהים פרקו נאה איש השלום מוהר"ר יצחק קלויבר ז"ל (שו"ת מהרש"ל סי' י"ב וסי' ס"ד ויש"ש יבמות פ"ב סי' י"ח). לפי דברי אביר הסופרים גראָטץ (ח"ט 467) בא שמה מווירמייזא. ואולם מדברי מהרש"ל (שו"ת סי' י"ב) נראה שהיה יליד פוזנא. — ותלד לו שני בנים: ח) את בכורם שלמה, על שם אביהם הזקן הג"מ שלמה שפירא אשר שם רש"י ז"ל בקרבנו. ואת הרה"ג מרדכי (אות יו"ד) ויקח שלמה לוריא אשה ושמה מרת ליפקא (טיב גטין

ש"נ אות ל' ס"ק ג') בת הג"מ קלונימוס ירושלמי (ישיש גטין פ"ב סי' ל"ב) "שקבל מהחסיד הגדול מוהר"ר דניאל ז"ל שהיה תלמיד מובהק ושימש מהר"י איסרליין בעל תה"ד" (שו"ת מהרש"ל סי' צ"ח).

למנות הדורות כן הודע שרבנו מהרש"ל היה הדור השמיני להג"מ שמשון לוריא מערפורט, והדור הששי להג"מ שלמה שפירא אבד"ק לנדא והיילפרון. ומחתני חתנו הג"מ אהרן לוריא יצאו שתי פרדות טובות, משפחות היילפרין ומשפחות לנדא (והאחרונה הופיע מבית הלוי כנודע), ומאבותיו לא פסקה תורה עד רש"י ז"ל" (אות ג') תורה מצרפת ודבר ה' מאשכנז אמרו לדבק טוב.

1) בן יכבד אב וחתן את חותנו, ומהרש"ל כבד את חותנו כתלמיד את רבו, וישו את דרכו לנגדו תמיד ללכת בעקבותיו. כמנהגיו נהג וכפסקיו פסק הלכה למעשה (ישיש גטין פ"ב סי' ל"ב ול"ד יבמות פ"א סי' ג' חולין פ"ד סי' ו' ופ"ה סי' י' ושו"ת סי' צ"ח). ולא הודיע קרית חנה לפני עלותו ירושלימה? ועפ"י מסורת אבות לבנים האי תנא ירושלמי הוא הג"מ קלמן האברקשטן האבד"ק אוסטרהא ולפנים בישראל בלבוב ואבותנו ספרו לנו שגם על אדמת הקדש מצא חן, והיה שם אב"ד לקהל האשכנזים, ומ"כ בהר הזיתים. — והנה נדרשתי מאת בן אחותי יד"נ הרב החכם המבאר מו"ה יצחק אייזק ראללער נ"י אבד"ק באר ואגפיה (בא"ץ עלזאס) להודיע לו אם יש להמסורה הזאת יסוד נאמן עפ"י מחקרי דברי הימים לבני עמנו? וזה תוכן תשובתי אליו (ב' ט' אלול שנת לכלם בשם יקרא לפ"ק). דע יקירי! שיש "אם למסורת" איננה "אמת ואמונה" כי אם "אמת ויציב". למנות ראשי ישיבות בצפון אירופא במחצית השנית להמאה השלישית ובראשית הרביעית לששי, מונה סופר הדורות אשר חי בימים ההם, בעל צמח דוד, שלשה ראשי ישיבות ואב"ד בלבוב, הלא המה: ר' קלמן ווירמש, ר' קלמן האברקשטן, ור' יהודה קראשוויץ. והשני עלה משם לכסא אוסטרהא. זה הדבר מביא גם בעל סדה"ד (ח"א קכ"ג ג') ומוסיף בשם בעל שה"ק (ס"ה ב') את ר' קלמן כהן יעשיר" ואת ר' קלמן שור" (שם קכ"א ד') בדור ההוא. והמשכילים יבינו ששם אחד לארבעה אנשי המעלה בדור אחד ולא הוברר מקום איש איש מארבעתם, מביא את כותבי דברי הימים בשנות מאות אחריהם לידי מבוכות וסכסוכים ולידי תמורת גברא בגברא (אות ז') ויגעתי ומצאתי פשר דבר, והסכת ושמע.

על אדות זמן ומקום ר' קלמן ווירמש, אין שום ספק כלל. שכראש ס' חכמת שלמה למהרש"ל, נדפסה הסכמתו משנת ש"ב, ונזכר בהקדמת ישיש למס' חולין. מובא (שו"ת רמ"א סי' ס"ד) ואחת מתשובותיו משנת ש"ה נשארה לנו לפלטה (שם סי' ט"ו) ואחריה חשבת חתנו הג"מ אליעזר בר' מנוח מווירמיווא (שם סי' ט"ז) ולקמיהו דתרווייהו שדר הכהן הגדול מאחיו (שו"ת שארית יוסף סי' א') את פס"ד לאשרהו בהנפק. וגם מצבתו נצבת בלבוב עד היום הזה, עדה המצבה שישב שם לכסא, שתים וארבעים שנה וסימנך, בלבובי חושבנא דרין כחושבנא דרין, ונתבקש בישי"מ ביום

א' ב' אייר שנת שי"ך (מצב"ק ח"ב סי' א' אנשי שם סי' תצ"ח ודה"י לבי"י בלבוב 115).

והכל תלוי במזל אפילו גאון מופת דורו בקבר איש אלהים. לא כגורלו גורל שאר ארבעה הגאונים הנזכרים ובתוכם שלשה ששמש כשמו. דור הולך ודור בא, מעשיהם נשכחו ולא ידע איש את קבורתם, ואנשי השם כלא היו! היש חסד של אמת גדול מן החקירה והדרישה על אדותם? ואני אעביר כל טוב המבקרים בענין זה, על פניך. בחון אתנך על דבריהם ועל דברי, וקראת בשם האמת שמקום הניחו לי להתגדר בו להרים מכשול מדרך דורשי קדמוניות דור דור ודורשיו, וזה החלי:

(ז) בתוך קובץ שו"ת מהרש"ל, נמצאות שתיים (סי' ל"ו וסי' ל"ז) הנתונות ענין לסופרי דברי הימים לבי"י לענות בו. בהראשונה (יסודתה בדין עני המהפך בחררה) הביא ראייה לדבריו, וכן מצאתי שפסק אב"ד הזקן מורה ורבנו ר' קלונימוס אשר מנוחתו כבוד לעת עתה בק"ק בריסק" (42) ומה שם משפחתו כי תדע? ויען לא קרא אותו בשם "הכהן" נשאר הספק אם ממ"פחת "האברקשטין" ואם מבית "שור" (אות ו') והרב המופלג החכם רא"ל פיינשטיין בכור שורו הדר לו (עיר תהלה 22). — והשנית מכלכלת פסקי ארבעה גאונים (על אדות פתוחות וסתומות פרשיות תפילין) הלא המה: ר' משה ב"ר משלם השואל כענין, ור' יהושע שינצא, מהר"ם פדווא ור' דוד ב"ר משה בלומיש מאה"ק המשיבים כהלכה, אשר שלחם זה האחרון אל מהרש"ל רבו (אות י"ג) להכריע (43). — ופס"ד מהרמ"פ ערוך "שלום שלום לאהובי האלוף מהר"ר קלמן יצ"ו" [ופסקו זה נדפס כן גם בספרו (שו"ת רמ"פ סי' ע"ז)]. והנה אלו לאלו שואלים: מה שם משפחתו ושם עירו כי תדע? ולמי מארבעתם הריץ דברו? על מדוכה זו ישבו שני גאוני דורנו, מאלה שהיה להם גם יד בבקרת, מ"ה מאיר יונה ז"ל אבדי"ק סיסלאץ (גליל הוראדנא) ומהרח"ן דעמביצר ז"ל, מחברים נודעים גם שניהם. זה אומר, אולי הוא חכם איטליאני קרוב וסמוך להרמ"פ" (עיר תהלה 144) וזה אומר, וקרוב בעיני מאד" שהשיב אל ר' קלמן ווירמש (כלילת יופי ה"א ל"ז ב'). כלל גדול הוא "ברי ושמא ברי עדיף" ואולם היות כלל שאין פרט אחד יוצא ממנו? וזאת הפעם יד הטוען "שמא" על העליונה, שדברי שכנגדו רחוקים מן האמת כמזרח שמש ממבוא השמש. לא זה האיש ולא זאת העיר. התשובה אחת השיב הרמ"פ לגאון אחד שזה שמו? נתיי ספר ונחה (סי' ט"ז, ל"ט, מ"ג, נ"ו וס"ה) כלהנה אומרות שלום להאלוף ר' קלמן, ומזכיר שמו (סי' פ"ד) ומה נשתנה השאלה הזאת מכל ששת התשובות האלו? אם היא ערוכה אל היושב לכסא לבוב, מסתמא גם אלו ערוכות אליו; וכי מדוע לא מנה אחת ואחת עד אחת ושבע בתולדת ר"ק ווירמש אשר כתב? —

ויפה העירני בני הרב מו"ה דוד כהן צדק נ"י שגם הג"מ מנחם עזריה מפאנו חלקו אמרה נפשו על אדות שאלת הפתוחות והסתומות, והעתיק גם את תוכן פס"ד ר' קלמן (שלא נמצא ממנו בשו"ת מהרש"ל שם

ובשו"ת רמ"א סי' כ"ה מאומה) ואת תמצית פס"ד מהרמ"פ, ונושא ונותן בדבריהם (שו"ת הרמ"ע סי' ק"ו וסי' ק"ז) כדרכה של תורה זה בונה זה סותר, זה מתיר זה אוסר, אלו ואלו דא"ה. וגלוי וידוע שהרמ"ע הורתו ולידתו וקבורתו באיטליא. — ובלוח השמות אשר עשה החכם הגדול ר"ד קאססעל לס' קורא הדורות (ברלין תר"ו) נקבו תרי גבריא שזה שמש: ר' קלמן דף מ"ב ב' ור' קלמן אשכנזי ל"ד ב'. והמעיון בשני הדפים האלה, יראה דחד גברא הוה? ויכנהו „אשכנזי" כדרכו לכנות איש מצוין אשר תהלתו „בקהל אשכנזים" לא ספרדי ולא איטלקי, כנודע.

(ח) לכה דודי אנהגך עד שאביאך אל נהוה ואל חדר הוראתו, ועיניך תחזינה אותו יושב לכסא בעיר נודעה מערי איטליא, ושני שופטים תומכי זרועות כסאו מזה אחד ומזה אחד. שכתב ידו יוצא משני מקומות, לדעת את עירו ושם אביו ואת עתו אל נכון. שאחד מפסקיו (בדוני נחלה וירושה) עודנו אתנו היום, וחתום: יום ה' ר"ח ניסן רצ"א פה מנטובה קלונימוס בן מהר"ר אליעזר ז"ל ממונטיאנו. משה בן הגאון מהר"ר הזקיה יודא הלוי זל"ה. אליעזר בן מהר"ר משה יפה שליט"א שו"ת רמ"פ סי' מ"ו) והאיש נכבד מאד ונשמע קולו בכח ובהדר גם בעבר השני לנכול איטליא. בשנת ש"י בקום שאון בארץ בעהמן, ורבים קמו על הג"מ מן אבדיק פראג להכותו חרם ומחו ליה בסלא דלא מבע דמא. (כי אויביו בנפש שמו עליו עלילת דברים לאמר שהוציא לעז על נט, ומעל מעל בתרם אשר ההרים רבנו יעקב איש תם) יצא גם הוא להציל את עמיתו העשוק והרצוץ הנם, לדעת בכל הארץ שלא נדבק בידו מן החרם מאומה „הק' שבתלמידים יעקב קלונימוס בן מהר"ר אליעזר ז"ל ממונטיאנא" (שו"ת רמ"א סי' נ"ה) ואחד מחכמי איטליא ושמו ר' מנוה בכה"ר אשר ז"ל, יקראהו ויכנהו „הגאון מהר"ר קלמן דמנטובה" (שם סי' נ"ו). ואפלא על הגאון הגדול מסיסלאץ, אשר עיניו כיונים על אפיקי ספרי שו"ת, שלא הביא את כל זאת ראייה לדבריו? ואמר „אולי" כולא האי „ואולי"?

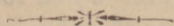
(ט) סוף דבר: א"י ר' קלמן ווירמש, עדה מצבתו שמ"כ בלבוב. ב' ואולם ברור הוא שלא אליו כי אם אל האבדיק מנטובה הריץ מהרמ"פ את דברו. ג') בין שנת רצ"א לשנת ש"י נפל למשכב, והוסיף לו „יעקב" על שמו מעריסה. ד') ושם אביו אליעזר. ה') והיה שם אב"ד לקהל האשכנזים. ואולי היה כסאו כסא אביו. ו') ויען חורנו על כל המקומות שכתב ידו יוצא או נזכר בשמו (אות ח') ולא מצינו „הכהן" נראה שהיה ממשפחת שור. ז') ואפרתי בריסק החותמים א"ע „שור" עד היום הזה (עיר תהלה 22) אין אות או מופת שראש משפחתם הוא הטובא בשו"ת מהרש"ל סי' ל"ז; שקרוב הדבר מאד שיוצאי ירך הג"מ אפרים זלמן שור בעמח"ס חבואת שור (לובלין שע"ו) האבדיק בריסק (ע"ת 24 רחובות עיר 7) אשר הופיע מדור ישרים יברך עד ה"ר יוסף בכור שור בעל התוספות (ע"ת 153) הנה הנם. ח') ובשו"ת מהרש"ל חסרה מלה אחת ובגלל חסרונה הרבה דיו נשפך והרבה קולמסים נשברו, וכצ"ל „וכן מצאתי שפסק חמי

אב"ד הזקן מורה ורבנו ר' קלונימוס אשר מנוחתו כבוד לעת עתה בק"ק בריסק" ודייק "לעת עתה" שבאה השאלה הזאת לידו בעת שהיה חותנו הגאון מצטיד לדרכו לעלות ירושלימה. (ט') והוא ר' קלמן האברק שטן ההיה אבד"ק לבוב, אוסטרעה ובריסק, ומארץ ליטא עלה להשתחות בהר הקדש, ע"כ קרא לו ר' קלונימוס ירושלמי (אות ה') הוא ולא אחר. (י') על אדות ר' קלמן הכהן ועשיר ראה בהערתנו (44) ועל אדות ר' יהודה קראשוויץ בהערה (45) בשפת היריעה הקיצנה במחברת זאת.

י"ד) גזע ישישים עלה ירושלימה, ועדיף כתרי מינייהו: א') לבו ראה הרבה חכמה, שקבל מהחסיד הגדול מוהר"ר דניאל ז"ל שהיה תלמיד מובהק ושימש מהר"ר איסרליין בעל תה"ד (אות ה') אשר הרביץ תורה במרפורק (פ"כ סי' ט' וסי' קי"ב) ובנוישטט (שם סי' ח', קי"ב וסי' קמ"ב) הקרובה לבא ווינא. תלמיד ר' עוזר משלעזיא (הוספת הרמ"א לס' יוחסין) ומלבד ששם משפחתו "האברקשטן" מורה שחיה אשכנזי או עסטרייכי, גם ממקומות רבותיו נראה שלא נולד ברוסיא ליטא או פולין. ב') והנה ארבעה ספרים (מצב"ק. כלילת יופי, אנשי שם ודה"י לב"י בלבוב) פתוחים לפנינו, ותעודתם לברר דורות לבני לבוב, ובכל זאת שנים הראשונים והאחרון לא הזכירו את שמו לגמרי. והשלישי הביא מלים אחדים על אדותו בשם אחד מיוצאי ירכו ש"ב ידי"ג הגאבד"ק סעראצק, וארבעתם מקום הניחו לי לבנות את בית אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. בהיר הוא בשחקים שעלה לכסא לבוב, אחרי מות הג"מ לוי בהג"מ יעקב קיקניש שנתבקש ביש"מ בראשון לחג הפסח שנת רס"ג (מצב"ק ח"ג סי' א', אנשי שם סי' שמ"א ודה"י לבני בלבוב 114). ד') ושנת עלותו משם לכסא אוסטרעה, לא יאוחר מראשית שנת רע"ה כי בשנה ההיא נבחר ר' קלמן ווירמש (שם ח"ב סי' א', ושם סי' תצ"ח ושם 115) תחתיו. ה') ומשם נתעלה לכסא ברוסק דליטא. ו') ויעל משם ירושלימה. ז') על דברת ידידי הרב המופלג ובקי רא"ל פרומקין "היה הרב הראשון לעדת האשכנזים בירושלים" (אבן שמואל 60) ובלי תפונה גם לערב לא הניח את ידו, והעמיד גם שם תלמידים הרבה. ח') אחד מפסקיו נשאר לנו לפלטה, נתקבצנו אנו בני ישיבת התורה אשר בירושלים ביום השלישי, עשרה לכסלו הש"ח ליצירה... קלונימוס בכה"ר יעקב. דוד בכה"ר זכריה ורנק. שלמה בכה"ר יוסף סיריליוו. יוסף נ' לא"א אברהם צייח ז"ל" (הני"ל בשם ספר כתר תורה). ושלשת החתומים אחריו נודעים לאנשי שם. הראשון עלה עם בית אביו מנירנבערג (שו"ת מהר"י בי רב סי' מ"ד שו"ת ב"י חאה"ע הלכות יבום סי' ב' ואבקת רוכל סי' קמ"ו). והשני הוא הגאון הגדול המפרש לירושלמי (מגנצא תרל"ח) מגולי ספרד. והשלישי נמצא זכרו (שו"ת ב"י דיני כתובות סי' יו"ד) ומי בראשם? רבנו קלונימוס בר' יעקב! ט') ויגעתי ומצאתי שעוד בשנת ש"ז כבר ישב לכסא קהל האשכנזים בעיה"ק (46) ע"ש. יו"ד) וימת זקן ושבע ימים (47) ומ"כ בהר הזתים. י"א) וגם אחרי לכתו בדרך כל הארץ נרדו נתן ריח כריח שדה ברכו ה'. מי לנו גדול ממרנא ורבנא יוסף קארו, ובמלחמתו מלחמת

ה' ואת והב בסופה, סמך עליו ויחשבהו לבר סמכא, וקורא לו „הרב הזקן מו"ה קלונימוס ז"ל" (שו"ת ב"י הלכות נשואין סי' י"ד). — י"ב) וגם גדולי המקובלים הוד וחדר שוו עליו. הרב המקובל הגדול מו"ה חיים וויטל יספר בשם מורו ורבו, מה ששמעו אזניו „מחכם אחד גדול הדור רבנו קלונימוס ז"ל" (מדבר קדמות אות י"ד סי' ט"ו) ולפלא מה זה עושה שחתנו מהרש"ל ההיה גם תלמידו מתכבד בו, ובכל המקום אשר יזכיר את שמו, ישוהו לנגדו כתלמיד היושב לפני רבו! —

(ב) תפארת למשה וישראל.

תולדת הגאון הפוסק בעמח"ס מטה משה זצ"ל. וחקירות
ודרישות על אדות "שנים עשר קדושי פרעמישלא" נבנ"מ.

לְקֹדְשִׁים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ הַמָּה, וְאֲדֹרֵי כָל־הַפְּצִיִּקָם
(תלים ט"ז ב').

כבוד חכמים ינחלו ובכבודם לארץ מולדתם כבוד. ובין אנשי השם
אשר ארץ גליציון הרה וילדה באחרית המאה השלישית, וגדלה שעשועיה
במאה הרביעית לאלף הזה, בצדק ימנה הרב הגאון הנודע בשם "ר' משה
מפרעמישלא" (שו"ת הב"ח סי' ע"ז) שם חבלתהו אמו. ושם יצק מים על יד
רבנו מהרש"ל. שם ישב לכסא רבו להורות ולדון, ושם העמיד גם הוא
תלמידים הרבה. הפוסקים האחרנים וביחוד בעל מגן אברהם מזכירים את
ספרו "מטה משה" הלכה למעשה.

ושם היו שנים עשר אנשי קדש אשר "מסרו נפשם על קדושת
השם" בדורות אשר לפנינו. ובשנת ת"ח, פרצו פריצי עדת הטילניצקי השודר,
פרץ עזה בבתי יושביה העברים, וגם במתים לא היה חפשי, וירגיוזום ממנוחתם,
ואת מצבותיהם שברו. וכאמור, ספו תמו ספרי זכרונות דברי ימי העדה
הקדושה (לעיל צד 4) ונשכחו גם שמותיהם. וסביתי אל לבי לחקור על
אדותם ועל אדות זמנם, לדעת לכל הפחות אם בדור אחד ואם בדורות,
נשפך דמם על מזבח האמונה. האמנם רק מעט מהרבה נודע לי על אדותם,
אכתוב את המעט הזה זכרון בספר, והבאים אחרי ישרימו.

(א) רבנו בעל מטה משה, קרא את ספרו על שמו. ושם משפחתו
נקרא "מתי" ע"כ קראו לו הג"מ בנימן אהרן סלניק אבד"ק פודהייץ "הגאון
מחותני מהר"ר משה איש חי ז"ל" (שו"ת מ"ב סי' מ"ו) ותלמידו הג"מ
מנחם מן אבד"ק ווינא, "מורי הגי"מ משה איש חי" (שו"ת הבי"ח החדשות
סי' ט"ט). כל שומע תצלנה שתי אוניו, ישתומם ויעמיק שאלה "מה ראתה
משפחתו על ככה בבחרה לה את השם האיום והנורא הזה, להקרא בו?
המבלי אין שמות נאוו ממנו?" — וכד' הוינא טליא, אמרתי שהיתה משפחת
סופרים, מרביצי תורה, או קצינים ולבם לב בשר מחזיקי תורה כובולן
ליששכר, וכשמעון לעזריה, וכארה קצה משפחות עתיקות אשר האבות
חתמו א"ע בשמות מורכבים משתי-תבות, וורעם אחריהם קצרו את חתימתם,

ויתתמו שמותם בר"ת, והם לא ידעו כי צאצאיהם אחריהם ישכחו שם משפחתם לראשונה. נשא למשל משפחת ז"ק, הוא יחס משפחה" (הקדמת שו"ת מהר"ם פדווא) מצאצאי הרא"ש אשר בשנת קנ"א קדשו שם שמים ברבים ויקדש בם, ויחתמו זרעם, זרע קדושים" (צונץ געזאממעלטע שריפטן ח"ג 285) או ב"ק ר"ת "בני קדושים" (צונץ צור געשיכטע אר"ל 264) ובבירת בעהמן, היו רבים שזה שם (משפחות ק"ק פראג 48 — 46) ואו בה"ק ר"ת "בני הקדוש" (האסיף ח"ו 138) כן הופיעו אבותיו ממשפחת מרכיצי תורה, או מחזיקי תורה, ומפני הענוה היתרה חתמו זרעם אחריהם את שמותם מ"ת. דור הולך ודור בא, ואטו כולא עלמא סדרי יהוסס גמירי? ונשכחה סבת שמם הזה ועל מה ירמזון שני הקוים המבדילים בין אות מ ובין ת, ויעזבו; ובצאת הקוים, יצאה רוחן, וישאר מ"ת.

וזה ימים לא כבירים, ראיתי לאחד מחכמיהם אשר הבין גם עברית, גזר אומר שהיתה משפחת רבנים ודרשנים, ויחתמו מכריע תורה (וואלף ביבליאטיקי ח"א 800). אמרתי אשמעה מה יענו חכמי בני עמנו על חלומותיו ועל דבריו, וארא שאבי תפש עט בקרת ריט"ל צונץ, כותב Moses Mat (צור געשיכטע אר"ל 288) ואבי כל תפש עט ביבליאגרפית-העברית הרמ"ש, מביא את השערת וואלף, ומציין בצדה שני סמני השאלה (רשימת אקספורד 1761) למען דעת שאין דעתו נוחה הימנה, ולא ישרה בעיניו כלל. — ואחשוב את השערתו לנכונה, עד המצא תמצא השערה המתישבת על הלב יותר ממנה. —

(ב) כאמור, היו בפרעמישלא שנים עשר אנשי קדש אשר נתנו גוס למכים וחיתם לממיתים על מזבח אמונת אמן אלהי אמן, ויקדש בם. ולשמע און דאבה נפשנו שגם מצבותיהם לא תמצאנה עוד, שמותיהם ושמות אבותם נשכחו, ורק מקום קבורתם מקובל איש מפי איש (האסיף ח"ד 198) ולא נודע אם הומתו כלם בעת צרה אחת, או בעתות לצרות רבות. — ורק אחד מהם נודע ליושביה בשמו ובזמן אסונו הגדול, הוא "החסיד הקדוש החבר ר' משה בר' ישראל" אשר נשפט משפט מות אכזרי מאד מאד, ביום ש"ק כ"ד ניסן ש"צ וסמנה "מהמה הצרה" לפ"ק. כי לזכרון נשמתו הקדושה והטהורה אשר יצאה "באחד" חבר הרה"ג ר' שבתי סופר, סליחה" (עפי" א"ב מרובע, ובסופו ר"ת שמו "שבתי בר' יצחק זצ"ל חוק ואמין") קינה היא ויקוננה מימים ימימה בער"ח ניסן, לספד לצרה ולבכותה, עד היום הזה. ונדפסה (שם ח"ד 192 — 197) תסמר שערת בשר הקורא ודמוע תדמע עינו, בקראו את השפטים הרעים והנוראים אשר נשפט בם, רק על דבר אמונתו הקדושה מאברהם יצחק ויעקב מורשה, ודבק בדת משה וישראל — וישא — ויכבול — ונפשו יצאה ב"אחד" — אל נא עפרו תחונן, ונפשו בצלך תתלונן, במקום עין לא ראתה. —

והרב החכם הגדול ר"ד קויפמן, מצא בס' חסד שמואל (אמשטרדם תנ"ט) את "הקדוש הר"ר יהודה בהר"ר אהרן מפרעמיס ל". שחתכו את לשונו מאחוריו, ואח"כ חתכוהו על ד' חתיכות כצאן טבחה" (שם ח"ה 130) וידידי הרב החכם הגדול ר"ג סאקאלאו, מצא בפנקס ק"ק אפ"ט א, בנימן

בהקדוש ר' אברהם מפרעמשלא" (שם ח"ו 138). ומי הוא הר"ר אברהם האיש הקדוש הלזה? לדעתי היה אבי רבנו „מטה משה“ שכך היה חותם „משה בהקר [בן הקדוש רבין] אברהם זיל הייד“. למדנו מזה ארבעה דברים: א) משה מפרעמשלא ובנימון מאפטא אחי.ס. ב) בני הקדוש ר' אברהם מפרעמשלא. ג) ושם הוכן לו מטבח, עולה כליל על המזבח. ד) ומחתמת בנו בהקדמת ספרו „מטה משה“ שנחתמה בשנת משיה ידוע נדע שרמו נשפך לפני השפך דמי הקדושים החבר ר' משה בר' ישראל ור' יהודה בר' אהרן, יהי זכרם לברכה (40) אמור מעתה שהומתו בשלש עתים כאתים, ומי יודע את העתים אשר הומתו שאר תשעת הקדושים והטהורים, אשר לעיני לא נודעו בשמותם ומה גם בשמות אבותם. וכל מוצאם, ולכל הפחות אחדים ואף אחד מהם, ישא ברכה מאת אלהים ואדם.

ג) וז"ל החכם המשכיל רשי"מ לאזער מפרעמשלא הגאון בעל מטה משה נקבר פה אך לא נודע איה" (שם ח"ד 197) ואם אמנם כהן צדק אני, תא ואחוי לך ממרחק איה מקום כבודו. — ומגלגלין זכות עיי זכאי, משה זכה וזכה שעל ידו יבורר ענין נכבד, מקצוע גדול בדברי ימי עמנו בארצות הצפון. שכבר נחקר ונדרש על אדותו, ועוד אלו לאלו שואלים, זה שואל וזה משיב, וחוזר הלילה ואין קצה לחקירה. אנסה כחי ואחזה דעי אף אני. ואם שגיתי, הבינו לי. השגואה לפתח כל ילודי אשה, רובצת. רבים שגו, רבים שוגים, אף גם „רבים ישגו“ לימא, בשגם הם בשר. ונסלה לכל עדת המתכרים דורשי אמת ואותה הם מבקשים, בעת יקלעו ויחטאו את המטרה — בשגגה.

מיום החלו החכמים יודעי העתים, סופרי דברי הימים לכני ישראל לכונן לחקר „ועד רבני ומנהיגי ארבע ארצות פולין“ ולמחקרי „ועד רבני ומנהלי גלילות ליטא“ אשר נועדו במלאכות כל אשר בשם ישראל יכנה בארצות האלו, לעסוק בצרכי הכלל ויש גם הפרט „על דעת המקום ועל דעת הקהל“ באמונה, ואחרי רבים להטות, נהייתה תשובה אחת משוית מהר"ם לובלין, ענין למבקרים לענות בו. ככל תשובותיו הנדפסות והנשארות בכתובים, גם יסודתה בהררי הלכה למעשה; ואולם אגב אורחא נמצא בה ענין הנוגע לזמני חיי חמשה גאונים ראשי אלפי ישראל בדורו. ערוכה היא אל למודי ה' היושבים בשבת תחכמוני בישיבת עיר ואם בישראל ווירמיוזא ובראשם הג"מ יששכר האב"ד וריש המתיבתא. וז"ל בשכבר נשאלה שאלה מלפני, מעשה שאירע כגבול מעלתכם... והשבתי כיד ה' הטובה עלי. ובאשר הדין פשוט לכל בעל הוראה, ולית דין צריך בושש. אך מקרוב הובא לחוש אזני, איך שהיה כמצחק בעיני מקצת חכמי מדינתכם... עד שעמד אחד... הוספתי עתה ידי שנית והעתקתי תשובתי הראשונה, והצעתיה לפני גדולי דורנו, והסכימו לכל דברי כל זקני גדולי המורים הגאונים הגדולים שבכל מדינות פולין וליטא ורוסיא, הלא המה הגאון הגדול מהר"ר מרדכי יפה יצ"ו אב"ד קפונא, והגאון המופלא מהר"ר משה אב"ד דגליל קראקא, והגאון המופלא בתורה

ובחסידות מהר"ר ליב אבד"ק ברוסק וכל מדינת ליטא, והג"מ יוסף אב"ד
 דלובוב וכל מדינות פאדאליא, ומי רואה אלו יצאו ולא יצא? כי אחריהם
 נמשכים כל יתר ראשי ישיבות של כל ארצותנו, ואין צורך להביא את כלם
 על החתום, וכלם הסכימו על אדות דברנו... וכבר עלה על דעתי לגלות
 קלונו ברבים ולהרים המצנפת והעטרה מראשו, פה בביהמ"ד הגדול דק"ק
 לובלין אך הזרתי טמחשבתי לעשות זאת בפרסום גדול כזה וכו' (שו"ת
 מהר"ם לובלין סי' פ"ח).

והנה זאת התשובה נהתמה בלובלין, ככתוב בה ספורש, אכן
 זמנה לא פורש. וזה משה האיש "אב"ד דגליל קראקא" יחופש בנרות —
 ואיננו — על מדוכה זו ישבו ויושבים יודעי בינה לעתים קוראי הדורות
 מראש. ונפקא מינה גם לדעת שבזמן ההיא נמנה "גליל קראקא" למדינה
 מיוחדת בארצות הועד. שפעמים אחדות מצינו, ועד שלש ארצות" ופעמים
 אין מספר. ועד ארבע ארצות" וענין נכבד כזה, הוא מקצוע גדול בחיי
 האומה והשתלשלותה במשך הדורות. מי מנה הימים אשר נחקר אדותו,
 ומספר הלילות אשר זה הרעיון לא הניה לחוקריו ודורשו לישן, הגיון סלה!
 מ' מדד הדיו השפוך, ומי מנה עמ"סופר נשברו! זה אומר בכה וזה אומר
 בכה, זה בונה וזה סותר, ואין פותר, הלא לאלהים פתרנים. השערה הולכת
 והשערה באה, והקושיא לעולם עומדת תיקו.

ד) ורוח לבשה את החכם השלם בעל עיר הצדק וינבא. אולי הוא
 הרב ר' משה מפרעמישלא" (במבואו IX) כולא האי "ואולי" אין ולא ורפיא
 בידו, באין לו משענת ראייה. ולא הבישן למד זה כלל גדול בכל ענין וענין,
 וישאל את פי הרה"ג רח"נ דעמביצר, מה משפטו. ויענהו שזה רעיון שוא,
 מן הנמנעות. מפני שלשה טעמים, והטעם העקרי, היא שאלה שאין עליה
 תשובה כלל: הן ידענו גם ידענו שבעל מטה משה נתבקש ביש"מ בשנת
 שס"ז (שו"ת ט"ב סי' ס"ב) ובתשובת רבנו מאיר בן גדליה הזאת השנית,
 כתוב מפורש "פה בבחמ"ד הגדול דק"ק לובלין" וזה הדבר היה בימי היותו
 אב"ד ור"מ בלובלין, ועוד בשנת שע"ג מצאנוהו ראינוהו על כסא לבוב
 (שו"ת מהרמ"ל סי' קכ"ח) ואיככה תעלה על דעתך שבעל מטה משה חתם
 בשנת שע"ד? ואין זה גם הג"מ משה ב"ר פסח כ"ץ, שהיה מגדולי קראקא
 ונתקבל לאבד"ק לויצק בליטא — שזה האיש משה חי בשנת תכ"ד (ראה
 הסכמתו ע"ס עמודיה שבעה) וברור שהוא הג"מ משה ב"ר יהודה כ"ץ נולד
 בקראקא בדור אשר לפניו, והיה ג"כ אבד"ק לויצק והסכים שם בשנת
 שס"ג ע"ס מקור חיים. ועליו כוון מהר"ם לובלין בתשובתו שם שהיה אב"ד
 דגליל קראקא, (כלילת יופי היא י"ט א' — כ"א א').

ה) אכן רוח הוא כאנוש, ומה גם בלב נבון. ובערך ארבע שנים
 אחרי הדפיסו את הדברים הנזכרים, חקר שנית והדר בי מהאי, במאמרו
 הנכבד והנחמד "אגרת בקרת, מכתבי בקרת בעניני הועדים דארבע ארצות
 פולין" (אוצר הספרות ה"ד 254—193) שם הביא את תוכן מענתו לתלמידו
 בעל עיר הצדק, וז"ל "אך כעת אין דעתי נוחה גם מזה, דמלבד שאין לנו

„שום סמך להשערה הזאת, עוד זאת כי מהר"ם לובלין חסר יביאנו
 ,בתשובה שם, כי לא קרא אותו בשם ר' משה כ"ץ שנקרא כן בפי כל,
 רק בשם ר' משה סתם? ושוב עלה בדעתי לומר דאולי כוון על הג"מ
 „משה בהג"מ ישעיה מנחם ר' אביגדורש מקראקא שהיה נקרא ר' משה ר'
 „מענדלש ולפעמים ר' משה מקראקא... אבל אחרי שובי נחמתי שלא נתן
 „להאמר, יען דבוזמן שנכתבה התשובה אחר שנת שע"ג... לא היה ר'
 „משה ר' מענדלש רב במדינת פולין שעוד לפני שנת שס"ב נתקבל לאבד"ק
 „פפד"מ... ואפשר שכוון מהר"ם מלובלין על גאון אחר בזמנו, אך לא נודע
 „לנו מתטול שלשום... ובא עה"ה נאם אהרן משה בר' שניאור זלמן מק"ק
 „קראקא... ועדיין אינני מחליט שכן הוא, ואין ולא ורפיא בירי (שם 232—
 238 ובהערה 3) עש"ה.

כל קורא יעידנו שלא ענה בפעם הראשון והשני, כאיש חולם חלום
 ולא כמתנבא „נבא ואינו נבא" כי אם כחוקר ודורש משפט צדק,
 כחכם עדיף מנביא בנה וסתר על מנת לבנות. שכן חובת כל דורש
 אמת „הפך בה והפך בה". ולא רבים הקוראים להם „מבקרים" יש לאל
 ידם למצוא חמשה גאונים ששם שוה, והיו דרים בעיר
 אחת ובדור אחד בערך שלש מאות שנה אשר לפנינו!
 והיא תהלתו גם בהחטיו הפעם את המטרה, בשגם הוא בשר. במותו אבדה
 קראקא, ראב"ד ומורה צדק, ולא אלמן ישראל; ואולם הליטעראטור
 העברית, אבדה אחד מגדולי דורשיה באמת. יהי זכרו ברוך,
 וספריו יקראו ולא יקרעו — גם בדורות יבואו.

ו) אחר כל הדברים האלה, הארץ אומרת „זה משה האיש לא בי
 הוא" והדרא קושיא לדוכתא: מי הוא זה „הגאון המופלא אבי"ד דגליל קראקא"
 אשר רבנו מאיר חפץ ביקרו וישימהו לשר ושופט בינו ובין איש ריבנו או
 אנשי מצתו? וישא את שמו לפני שמות גאוני בריסק והמדינה, ולבוב
 והמדינה? בלי שום ספק וספק ספיקא רבא דעמא ומדברנא דאומתא ולאו
 קטלא קניא באגמא הוה. לאיש אשר אלה לו נאווה להוסיף לחקור ולדרוש
 על אדותו, עד ימצא וכל רואיו יכירוהו כי הוא זה, הוא ולא אחר.
 ובטרם אענה הנני יוסיף להפליא הפלא ופלא: אטו חתימת רבנו
 מרדכי יפה אחרי שנת שע"ג לכל הפחות שע"ד, שפיר? הידעתם בטח
 שהיה אז עוד בעלמא הדין? ניתי ספר ונחזה: א) בצאתו לישיע רבנו מאיר
 במלחמתו הנודעה על אדות הגט מווינא (49) סוף דברו הכל נשמע „והרי
 אני עכשו מוטל על ערש דוי ליע, ותולה בדין מלך מלכי המלכים ית' שהוא
 יסעדני לשלוח לי תרופה ורפואה מחולי זה... חותם בידיים רפות ר"ח אדר
 שני שע"ב לפ"ק, מרדכי נקרא יפה" (שו"ת מהר"ם לובלין סי' קכ"ה) וידי
 מרדכי כבדים ולא כהלין חותמיה למקרא, והעד „עדי תתימה" ע"ש. אהה!
 הצדיק אבד, וחתימתו זאת היתה האחרונה — ומרדכי יצא מעולם עובר
 ויעל בסערה לעולם חי וקים ביום ג' אדר שני שע"ב (גראץץ ח"ט 485)
 על פי מצבתו (50) הנצבת בפיונן עד היום הוה (פערליש קוה"י בפיונן 47)

וחתם בשנת שע"ד? — ב) ובראש תשובתו על אדות גט ווינא, שהכל מורים שנכתבה ונחתמה בימי היות עוד רבנו מאיר אבד"ק לבוב כתב עליו: זצ"ל (שם סי' קכ"ג) ובשנת שע"ד בשבתו בלובלין כתב עליו: יצ"ו? תיובתא.

ז) ואטו חתימת הג"מ ליב מבריסק בשנת שע"ד, שפיר? הידוע תדעון במה שהיה אז עוד בחיים והוא יושב לכסא בריסק והמדינה? דע, שעד זה שנים לא כבירות, האמינו כל קוראי תשובת מהר"ם אשר אנחנו עוסקים בה, שהוא הג"מ יהודה ליב בר' עובדיה איילנבורג בעמח"ס מנחת יהודה (לובלין שס"ט) שנתקבל מבריסק לאבד"ק ניקלשבורג, ושם מנוחתו כבוד, בעשירי למבת שע"ה (קבוצת הכמים 117) וזה לא ככיר איגלאי מילתא למפרע דתרי ר' יהודה ליב הו' בבריסק. ובאו שניהם יחדו על החתום לקיים כל תקף פס"ד ביריד יערסלב בשנת ש"ן לפ"ק: הק' ליב איילנבורג, הק' יהודה ליב מבריסק דליטא (הלכנון תרכ"ז גליון 24) את הגליון הזה לא חזיתי 51) ונאמנה עלי העתקתו בידי איש אמונים דאית מחי למדויק בשמא ואפילו ספיקא דגברא, ש"ב יד"ג הג"מ יוסף לעווינשטיין האבד"ק סעראצק, במכתבו הנכבדים ומאד מאד נחמדים (עיר תהלה 168—150) לדעתו היה השני לברו האבד"ק בריסק והמדינה, ואותו קרא זקננו מהר"ם לובלין לעזרתו לישועתו (שם 161) ולדעת הרב החכם ראל פיינשטיין ישבו שניהם לכסאה: בעל מנחת יהודה בראשונה, או שהיה אחד מהם ראש הישיבה בקלו"ז, והאחד האב"ד (שם בהערה). ומצבת בעל מנחת יהודה תסייע לתרווייהו, ולא כמוכי שטרא לבי תרו, בראותנו שלא נחרת עליה שהיה גם "אב"ד דמדינת מעהרין" הא למדת שהיה הר"י דקלו"ז, וכסא העיר ניקלשבורג נמוך הוא מכסא בריסק והמדינה וגבוה מכסא הקלו"ז דבריסק. והלכתא שמהרים קרא לר' ליב, האב"ד בבירה ובמדינה, לתנא דמסייע ליה, והוא השני. — ולמורת רוחנו זה, הגאון המופלא בתורה ובחסידות" לא אית אינש על יבשתא, היודע מה שם אביו ומה מטהו, לא כן ולא בת, לא נין ולא נכד, לא אח ולא אחות, לא עיר מולדתו ולא מקום מנוחתו, לא שנת עלותו לכסא בריסק ולא שנת עלות נפשו השמימה! (שם 23) ואיש השם, הגאון המופלא בתורה ובחסידות" כלא היה! וסבותי אל לבי לחקור ולדרוש ולברר לכל הפחות את עתו עד מקום ירי מגעת. ואולי תחת החספא אשר אגלה, ימצא אחד החוקרים והדורשים, מרגניתא. ונדעה מתי נתבקש בישיבה של מטה; ומתי לישיבה של מעלה...

כי תשא את ראש רבני בריסק והמדינה, תמצא שעד ראשית שנת שע"ה, ישבו לכסאה ארבעה מטיבי לכת, הלא המה: א') הג"מ בינוש ליפשיץ. ב') הג"מ צבי הירש עלזאסר. ג') הג"מ אפרים זלמן שור. ד') ואא"ז הג"מ יואל סירקש (שם 24) שחתם, יום א' א"ך לחדש חשון שע"ה פק"ק בריסק דליטא (שו"ת הבי"ח סי' צ"ד) 52) ומ"ש הרה"ח ראל פיינשטיין שיצא משם ויעל לכסא קראקא בשנת שע"ח (עיר תהלה שם) אמנם ליתא שז"ל: מעשה בבואי לק"ק קראקא בסוף שנת שע"ט (שו"ת הבי"ח סי' צ"ד)

ולחקירתנו זאת, שנת בואו לבריסק הוא העקר ושנת צאתו משם, הטפל. ואי לאו בפירוש איתמר מכללא איתמר. שחתם, "יום א' כ' שבט שע"ד פה בעלזא" (שם סי' ע"ה) ובשנה ההיא היה כסא בריסק מאין יושב. כי בפנקס נחשיא דק"ק הוראדנא משנת שע"ד חתום, "אפרים [זלמן] בלא"א מו"ה נפתלי זלה"ה שור ולא אדם" (רחובות עיר 7) ושם נמצאה התימתו עוד משנת שע"ב (גבורת ארי הערה מ"ב) ממוצא הדברים האלה נראה שר' ליב השני הלך למנוחתו לפני בעל מטה משה, כי בשנת שב"ע היה כסא בריסק בפעם הרביעי מאין יושב — האם ברגע ששקעה שמשו של אב"ד אחד, זרחה שמש הממלא מקומו? ואם בעת העיר בריסק נבוכה כי נפל ממנה רב, ורב כמה שנאמר, שר וגדול נפל היום בישראל! העיר בריסק צהלה ושמה ה: "קום משחהו כי הוא זה?" ובמדינה, בהאי גיסא אבל גדול ליהודים, אוי נא לנו כי נפלה עטרת ראשנו, מי מביא לנו תמורתו? הוי אדון והוי הודו! ובהאי גיסא הלולא וחינני, ובא השמש זורה השמש! האם אב"ד דמיונו ככהן גדול שמתקינין לו כהן אחר? ואף גם בצאת נשיא אלהים את העיר כי אל על קראוהו, נשא למשל הג"מ אפרים זלמן שור שהלך מבריסק להוראדנא 53) האם צאתו, ובוא ממלא מקומו, כמשמר יוצא ומשמר נכנס? לא יעשה בן כמקומו! וגלוי וידוע שבכל עת אשר נפקד בעיר תהלה בריסק נשיא אלהים, לא היתה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה הם כי לא להזכיר, כי מלבד הרבנים הדיינים המצוינים בהלכה, ושאר למודי ה' הנמצאים בעיר ואם בישראל, עמד אז שם בית נכון ונשא, תורה וגדולה בו נפגשו, אושר ועושר נשקו. זה בית אא"ז השר וגדול ליהודים כמורה"ר שאול וואהל — ואולם "קצינעלנבוגן" שם משפחתו לראשנה ועד היום הזה 54) ה' ברכו בכל, ויהי לו שית בנין רבנן ושית חתני רבנן, ואיהו גופיה, "ההוא מרבנן" גם נין גם נכד גאוניס מובהקים, גאון מגאון יאמץ, זרעו למינהו פרי ישוה לו ולאבותיו שרי התורה. עיר כמותה פחו כמים לא תאמר לאיש, שמלה לכה קצין תהיה לנו, אנו צאנך ואתה רוענו! עד יקהלו ויכנסו למקטנם ועד גדולם גם יחד, ויחקרו היטב היטב בטרם ימנו ויגמרו למי יתר שאת ויתר עז לבחר בו — ועתה צא ופרנס לי אריכת ימי רבי ליב — יהי הראשון או השני — על כסא בריסק והמדינה בערכך שנת שע"ד! —

(ח) ואטו חתימת "הג"מ יוסף אב"ד בלבוב וגליל פאדאליא" בעת ההיא, שפיר? הידעתם בטה שאז עוד יוסף חי וכי הוא מושל בעיר ובגליל? דע שמצבה אהת נצבת בלבוב עד היום הזה, ועליה "נגנו ארון הקדש ונטמן פה ביום ד' כ"ג טבת שע"ב לפ"ק, הוא איש האלהים החסיד מו"ה שלמה זלמן בן הגאון [הנודע] בישראל הרב הסופלא מורנו ורבנו יוסף קאזי, וצוקללה"ה אשר מנוחתו כבוד בק"ק פוזנא וינוחו שניהם על משכבותם, שלום ויציצו כעשב השדה תנצב"ה (מצבת קדש ח"א סי' י"א וח"ד ע' ב') על האבן הזאת שבעה עינים: לדעת הרה"ג בעל כלילת יופי (ח"א י"ט א') היה אביו "הג"מ יוסף אב"ד בלבוב וגליל פאדאליא". וכן דעת ידד נעורי

הרב החכם המבקר הנודע מהר"ש באבער (אנשי שם סי' רט"ו) ושו"ת מ"ב (סי' כ"ב) מסייעתם, שהיה אב"ד שם בימי היות הגאון בעל הסמ"ע ראש הישיבה. ורוח אחרת את הרב החכם הגדול ר"י קארו, ועם הספר אמר, שהיה אב"ד ק פוזנ"ן (קוה"י בלבוש 139) מלבד הכלל הגדול בתורה, אחרי רבים להטות ומה גם בהביאם עד אמונים לדבריהם, בהיר כשמש צהרים שלא היה אב"ד ק פוזנ"ן: א') עדה מצבת בנו, שנתבקש ביש"מ לפניו, ואז היה הגאון בעל הלבוש, בעלמא הדין (אותו) היעלה על הדעת שרבים דחפו, והביאו עוד אב"ד אחר לצרור? ב') וכי תימא שישב שם לכסא לפניו, נתיי ספר (קוה"י בפוזנ"ן 40) ונחזה סדר רבניה גאוניה, ולא זכר את יוסף? ג') ואי משום כתבת קעקע, ומנוחתו כבוד בק"ק פוזנא" אי משום הא לא איריא, שבא אל הועד (ההיה שם לפעמים, כנודע) ורגליו הובילו אותו, למקום ערבו בעדו — וכגון דא יפה השיב החכם דורש קדמוניות רמ"ל לאנדרסהוטא (תוא"ש בברלין 117) על שאלת החכם המשכיל רשי"א פרידענשטיין (עיר גבורים 159) ע"ש. ד') ושתי המלים, "מורנו ורבנו" שתי אותות שישב לכסא לבוב. כי לא כימים האלה הימים הראשנים, בעתים ההם לא היו תארי הכבוד, בעלמא דקשוטי הפקר, וכל נוסח ונוסח הנחצב על מצבה, נכתב בידי ספרא דמתא, וספרי דדייני דוקנא. ה') והנה על מצבת הגי"מ יצחק אייזק בן הקדוש מו"ה יחיאל שנתבקש ביש"מ ב' ט' תשרי שנת' מצינו "ריש מתיבתא ואב"ד ונשיא" (מצב"ק ח"א סי' ח' וחיד' ע' א') ממלת "ונשיא" נחזה שנשיאתו היתה גם על הגליל, והיה אב"ד בתוך העיר. ורבה, היה אז גם, האב"ד דהגליל. והגי"מ יוסף קאזי, עלה לכסאו אחריו. — ומצבת בנו מעידה שבקשוהו לשחקים לפני שנת שע"ב, והתם בשנת שע"ד? —

ט') ובראש התשובה אשר אנחנו עסוקים בה, כתוב באר היטב שהיא ערובה אל הגי"מ יששכר אב"ד ור"מ דק"ק ווירמייזא, הידעתם בטה שהוא היה עוד בשנת שע"ד בעלמא הדין והוא יושב לכסאו שם? נתיי ספר ונחזה, רבי נתן סהוראדנא בן דודי ר' שמשון שפירא ... והניח אחריו שני בניו גדולים בתורה (54) ר' יצחק היה ראש ישיבה בק"ק קאבלא [קאוולא] ור' יששכר היה ראש הישיבה בק"ק פינצק [פינצק] וכעת נעשה ר"י ואב"ד בק"ק ווירמייזא" (צ"ד ח"א). וגמירי כל מקום שאתה מוצא באי זה ספר, וכעת" פירושה בעת התימת הספר, וס' צ"ד נדפס בפעם הראשונה בפראג בשנת שני"ב בחיי המחבר. בקשתי את מצבתו בס', נפשות צדיקים' (ברלין 1858) ולא בו היא. הפשתי את שמו בקונטרס קהל ווירמייזא" (וויען תר"מ) ולא מצאתיו. וברוך מעם ידידי הרב החכם הגדול ר"א בערלינר, אשר העלה ואשר הביא העתקת הס', הזכרת נשמות ק"ק ווירמייזא" ומצאתי, ואת נשמת רבינו יעקב בר חיים, ורבנו יהושע משה בן מו"ה שלמה (הרב ר' משה לוריא) ורבנו ישראל יששכר בן סהר"ר נתן, ורבנו אברהם שמואל בר יצחק, עם נשמת ... בעבור שהרביצו תורה ברכים" (קובץ על יד הג' 5) מעתותי שלשת בני גילוי, שנים ההיו

שם אב"ד ורי"מ לפניו ואחד לאחריו, נשער את עתו: א') הגי'מ יעקב בר חיים, הוא דודם של מהר"ל מפראג ושלשת אחיו הגאונים (צ"ד שם, ותולדת מהר"ל ט' א') נזכר לטוב (שו"ת מהרש"ל סי' נ"ה) וקורא לו: הגאון מהר"ר 55). ונקרא ג"כ בשם "קיסר"ס רב" (תולדות מהר"ל שם) מפני שהיה גם ממעם הממשלה, ראש ואב"ד לכל תפוצת אשכנזי. ונאסף אל עמיו בשנת שכי"ג (צ"ד שם) — ב'י) וימלא הגי'מ משה לוריא את מקומו, ויגברו אראלים את המצוקים בשנת שני"א (שם שם) — ג') ואז נתקבל הגי'מ [ישראל] יששכר [שפירא] ואליו הריץ רבנו מאיר את דבריו. והנה יגעתי למצוא בו את שנת פטירתו, ולא מצאתי. ונשערנה משנת עלות הממלא מקומו. — ד) הגי'מ אברהם שמואל ב"ר יצחק בכרך בעל שו"ת חוט השני, חתן אא"ז הגי'מ יצחק ברי' שמשון כהן צדק חתנא דבי נשיאה מהר"ל מפראג, נפטר בש"ט ג' אייר שעה (שו"ת חות יאיר רכ"ה א' ושם רל"ז ב') ולפי דברי ידיד נעורו הרב החכם הגדול רי"ל לעוויוזאהן, ישב לכסא ווירמיוזא בערך שמונה שנים (נפשות צדיקים 53) צא ולמד שהגי'מ ישראל יששכר שפירא, נתבקש ביש"מ בערך העת שנתבקש הגאון בעל מטה משה לעלות למרום — האמנם מקום קבורתו לא מצאתי, ויוכל היות שנתקבל לעיר אחרת ושם מ"כ — עדיין לא נושענו שמהר"ס אמר עם הספר שתשובתו ערוכה אל הישיבה הגדולה בוורמיוזא ואל הגי'מ יששכר היושב בראשה, וזה הדבר נעשה בשנת שע"ד? אתמהא!

י"ד) מרדכי איננו ומשה איננו! יהודה ליב איננו ויוסף איננו! אף גם יששכר איננו! כי לקח אותם אלהים לפני צאת רבנו מאיר מלבוב, ולפני בואו ללובלין. ומה מאד אשתומם על ידידי הגי'מ ח"נ דעמביצר ז"ל, אשר הראנו בספריו היקרים את כחו וגבורתו בבקרת נאמנה, שחקר ודרש הרבה על אדות "הגאון המופלא מוהר"ר משה אב"ד דגליל קראקא" מפני שהיה ברור בעיניו, שמהר"ס כתב את התשובה ההיא בשבתו לכסא לובלין לכל הפחות בשנת שע"ד, ובמחכ"ת לא נתן אל לבו לקרוא ודורות לדעת שאז כבר הלכו כלם למנוחתם; ויותר מהר"ס לבדו לספר לצרה אחר צרה ולבכותה! — ואף גם זאת, מי הוא זה ואי זה המגיד לנו שמה עלה למרום בשנת שס"ו? הגאון בעל משאת בנימין (סי' ס"ב) והוא בכבודו ובעצמו אמר עם הספר, "מנוחתו כבוד בקי אפטא" (שם סי' ט"ו) והאב"ד דקי"ק אפטא הוא האב"ד דגליל קראקא? ראה לדוגמא בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ק"ז)

ומ"ש מהר"ס, פה בביהמ"ד הגדול דקי"ק לובלין, אי משום הא לא איריא, כי בא שמה מלכוב לשפוט באמונתו ובמישרים, בעת כנוס ליומא דשוקא זמן קהלה לכל. בלובלין הסכים בשנת שס"ב ע"ס תקוני זבח (פראג שס"ד) בלובלין ערך את שאלתו אל מהר"ל מפראג בשנת שס"ג (שו"ת מהרמ"ל סי' נ"א) ואל הגאון בעל הלבוש, הגיע לידנו פק"ק לובלין ביומא דשוקא" (שם סי' נ"ז) ואם זמנה לא פורש, ברור הוא שנכתבה ונחתמה לא יאוחר מחרף שנת שע"ב, ואז היה אליבא דכולא עלמא בלבוב. — והשיב

גם ביערוסלב (שם סי' פ"ד וסי' ק"ל) ומי מנה השו"ת ומספר ההסכמות אשר כתבו והתמו "רבני ד"א ארצות" כחדא כד הוו בעיר יערוסלב או לובלין? סוף דבר, הפעם יפה כח התלמיד מכת הרב, והצדק לימין בעל עיר הצדק, ואולם נבואה נזרקה מתוך עטו "נבא ואינו יודע מה נבא". וזה ברור לפענ"ד.

י"א) סוף דבר: א"י בעל מטה משה הוא שר המסכים על פס"ד של מהר"ם. הוא ולא אחר. ב"י בין שנת שני"ט ובין שס"ו לפ"ק. ובעת ההיא ידענו בטח שהג"מ מרדכי יפה ישב לכסא פוזנן ומדינת פולין גדול (לבוש בוך וארגמן סי' קכ"ו ס"ו). — ג"י ובימים ההם ישב גם "הגאון המופלא בתורה ובחסידות" מהר"ר ליב (השני) לכסא בריסק וכל מדינת ליטא. ד"י והימים ימי היות רבנו מאיר אב"ד בלבוב חוץ לחומה, ועמיתו הג"מ יוסף קאזי "האב"ד לבלבוב [בתוך החומה] וגליל פאדאליא." ה"י ובשכבר הימים באה השאלה הזאת לפני מהר"ם, מעיר ווירמייזא או מאחת הערים הקרובות אליה, כאשר הובא כל הדבר הקשה אליו מאיטליא (סי' י"ב וסי' י"ג) ומתוגרמא (סי' פ"ט) והשיב כהלכה לשואליו כענין. ויהי כשמעו ששם יש עוררין על הוראתו, להטריף מילתא דתליא במנהגא, אשר הכשיר מפני הפסד מרובה ובדיעבד (עיין היטב בסי' כ"א שהיא תשובתו הראשונה) אורייתא היא דארתחי ליה, שיהין איש לעבור חוק "בי דינא בתר בי דינא לא מהדרי" ונגד הכלל הגדול, כח דהתירא עדיף" ויחר אפו. האמונים עלי ספריז יעידון יגידון שהיה תקיף בהלכה, ולא איש הירא ורך הלבב הנס מפני הגפת תרסין ושפעת קלגסים עת צדק קראהו לרגלו. ואילו שהואיל למתול על כבודו, לא יכולת סליחה על "עלבון הזקן האלוף המופלא מהר"ר גד ראובן ארי שבחבורה הקדושה שלכם [היא ווירמייזא] הנעלב והנתבייש ברכים על לא חמס בכפוי" (סי' פ"ח, היא תשובתו השנית). ויאל לעשות באיש מצותו, משפט כתוב — להכותו "בסלא דלא מבע דמא" — ונתם על הרעה. — ו"י ויהי בנסעו ליומא דשוקא לובלין, ויקה העתקה נאמנה מתשובתו הראשונה (הוא סי' כ"א) בדרך אתו, ויקרא אותה באוני כל גאוני הארצות הנקהלים שם. ויענו כלם פה אחד, יפה דנת, יפה הכשרת, הלכה ומורין כן בדיעבד היכא דאיכא הפסד מרובה! ואילו שהואיל, הלא אז באו כלם על החתום ועל הגלוי, ואולם הסתפק בראשיהם, ומי ראה אלו יוצאים ולא יצא?" וישלחה לו ווירמייזא ליד מחותנו הג"מ ישראל יששכר שפירא, היושב בימים ההם לכסאות הרבנות והישיבה בקהל ווירמייזא. להיות נקי מה' ומישראל, ולהציל את כבוד הזקן המופלא מיה גד ראובן מיד מחרפו חנם. ו"י ויכתוב בה באר היטב, מי המה ארבעה הגאונים החתומים, ראשי אלפי ישראל הם: רבני ערים גדולות פוזנן, אפסא, בריסק ולבוב, ואב"ד לאבד"ים במדינות פולין גדול, גליל קראקא, ליטא, ופאדאליא, והמהרהר אחריהם, לא יאבה ה' סלוח לו. והקולות יחדלון — וזה אמת למכין.

י"ב) אתה הראת לדעת שבעל מטה משה, הוא החתום, הוא ולא אחר. ועתה נשובה לתולדת ימי חייו, וצדיק מה פעל. ובתחלה הא לך לשוננו בהקדמתו לספרו ההוא: בהיותי שאנן בנעורי ושוקט על שמרי, שלו הייתי בביתי, ושאנן בהיכלי, מושב אלהים ישבתי בעיר בעלזא, שמה סבבוני הקיפוני תלמידים רבים מקשיבים לקולי לשמוע דבר ה', ורבו כמו רבו. על ידי היו נשענים הנקראים לה' בנים, הבנים בני אשר לפני על שלחני זה השלחן אשר לפני ה'. עד אשר טרדות הזמן ותלאות רבות רדפוני והשגוני גרשוני מהסתפה בנחלת ה'. והנה סערת הזמן טלטלני והביאני פה ולא דמיר עיר ואם בישראל בית חמי נדיב ויועץ נשיא פנים וראש ישראל כמר שמואל ישמרהו הגואל. גם פה לא שקטתי, ולא נתתי ולא שלותי כי לא יכלתי להפיק רצוני להגדיל תורה ולהאדיר ... ונתתי אני אל לבי מאחר כי לא אוכל להוציא תורה מפי לתלמידיו אשר היא הנחלה היותר טובה, אנתילנו מפי ספרים, ויהיו לרצון אמרי פי כאלו הוצאתים מפי לתלמידים הגונים, אף כי ידעתי גם ידעתי כי יקוטו עלי רבים אשר סביב שתי בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ לאמר לשוננו נגביר שפתנו אתנו מי אדון לנו ויאמרו למשה מי שמך לאיש שר ושופט עלינו להורות לנו הדרך אשר נלך. (56) אף אני אען לכל אהד: יפה דברת, אמת דברת ובזמנה דברת, כי מי אני ומה חיי אשר ערב לבי לגשת אל המלאכה הזאת, ואני בער ולא אדע, אך יעצוני כליותי והציקוני רעיוני לאמר מה לך נדרם, אף כי לא ישמעני לדבריך ישמעו לדברי רבך כי שמשתי ת"ח בפרט להרב הגדול מאור הגולה תפארת גאון ישראל מוהר"ר שלמה לוריא אשר העמיד תלמידים לאלפים ולרבבות. הייתי מאוכלי שלחני, וראיתי ודקדקתי מנהגו ודיניו, זה לבד יהיה לכם למנוחה והיה ברכה ... עכ"ל.

ספרו זה נשלם בשנת מ"שה ונדפס בקראקא בשנת נ"שא, ואלה הם דברי השער "ספר מטה משה מעט הכמות ורב האיכות, מדבר בכל הדינים הנצרכים, תורה ועבודה וגמ"ח, כלם כאחד בו נצמדים אשר און ותקן הגאון המופלא מוהר"ר משה ר"מ ואבד"ק פרעמישלא. הוא אשר תקן והמציא הסמנים אשר הדפסנו בסוף ס' עין יעקב, אשר בהם גלה צפונות האגדות הנדרשות, והיה למישור העקוב ... אשרי אני"ש יעשה זאת לפ"ק. קראקא. — ונדפס בתבנית רבוע כפול (קווארטא).

ובעבר השני להשער, נדפס שיר קטן, ויען השמיטוהו בדפוס פפד"מ (שנת ת"ם) ודפוס "קראקא" יקר המציאות, אעתיקנו בזה. וז"ל: והי כאשר ראה שבת הסופר גודל שבת הספר ופרי מהללו, וישא משלו, ויהללו כרוב גדלו במשקל יתד ובי' תנועות, ובי' תנועות ויתד, וארבע תנועות בדלת ובסוגר.

שָׂאוּ עֵין עֵין וְלִרְאוֹת בֵּל תִּחְשָׁה
 רְאוּ סֵפֶר בְּהוֹד שֵׁפֶר שָׂמוּ מִטָּה מִטָּה
 בְּכָל הַיָּמִים וְעַנְיָנִים אֲשֶׁר צָרִיךְ לִידַע
 בְּתוֹכוֹ תִּחְקוֹר בּוֹ תֵּעֵין תְּבִין מִדַּע
 תִּחְלְתוּ יְסוּדְתוֹ שְׁלֹשָׁה עֲמוּדִים
 וְהֵם תּוֹרָה עֲבוֹד נוֹרָא גְּמִילוֹת הַחֲסָדִים
 יוֹצֵהוּ לְקוֹנְהוּ שְׁנֵי הָעוֹלָמוֹת
 וְהַמְּבַקְשׁוֹ תְּהֵא נַפְשׁוֹ לְנֹצֵחַ בְּנַעֲיֹמוֹת
 וְהַסּוֹפֵר שְׂבַח סֵפֶר בְּעַל בְּרָחוּ יִחְשָׁה
 בְּאֵין עֶרְךְ לְכָל בְּרַךְ שְׂבַח מִטָּה מִטָּה.

על דברי החכמים רושמי רשימתא, חבר ספר תרו"ג מצות בחרוים (אוצה"ס אות ת' סי' 985) ונדפס ג"כ בקראקא עוד בשנת ש"מ"א. חפשתיו בבית עקר הספרים British Museum ולא מצאתיו.

גם חבר ספר גדול ורחב ידים, אורך היריעה (5אליא) ושמו „הואיל משה" יפרד לשני ראשים „באר התורה" שום שכל במקרא כסדר פרשיות התורה, להבין פשטא דקראי, ופעם קצת בדרך דרוש. והראש השני „באר היטב" גליא לדרעיה ונפל נהורא על פירש"י. והשגות על מחברים אנשי השם (57) באורי טלים עפ"י דקדוק לה"ק (58) ולפעמים יתרגמן ללשון אשכנז (59). ובסופו „ותהי השלמתו פק"ק לובומלא [צ"ל לובמלא] היום יום ב' תמוז לפרט לא ימוש ספר התורה" (דף קמ"ו ב.). ובסופו שני פירושו גם לחמש מגלות, אשר שם האחד „באר משה" על המקרא, ושם השני „באר היטב" על פירש"י. ובסופו „מי שיסד ארץ ומצוקות, שם שמים וארץ חקות, הוא עזרני להשלים את המגלה בערב הג הסכות בשנת וחגותם אותו חג לה' שבעה ימים בשנה, השם יזכנו לעלות לירושלים ברננה" — ונדפס אחריו פטירתו עם הקדמת בנו הרב מו"ה אברהם, בפראג שע"ב לפ"ק.

ולא המדרש הוא העקר, אלא הלכה למעשה. מלבד ספרו הנודע „מטה משה" עמד במקום שבעלי שו"ת עומדים. לא כשואל, כי אם משיב. ורק שתיים מתשובותיו נשארו לפלטה (שו"ת ט"ב סי' י"ד וסי' מ"ה) ושדר פסקיה לקמיה (שם סי' ט"ז) ובכל עת יזכרהו, מחותני" יכנהו. ואנחנו לא נדע עד היכן קרבתם הגיעה. גם נשא ונתן עם רבנו יואל סירקש (שו"ת הבי"ח סי' ע"ז). ויחבר „חדושים למס' יבמות" (באר היטב ס"פ דברים) ומי יודע איהו. — ורבו המובהק מהרש"ל, טובא בספרו מטה משה, וכמעט בכל דף ודף מלתו על לשונו. וגם יצק מים על יד דודו „ומן מורי הגאון דודי מו"ה צבי ז"ל שמעתי" (באר התורה ס"פ וירא) ואנחנו לא נדע מי הוא זה הצבי ישראל. ואשר אתו דבר, יגיד.

י"א) ונכונן לחקר זרעו אחריו. ראה ראיתי שתי ראיות, שני מכתבי ועד לובלין, ערוכים אל הד"צ דק"ק פוזנן 60) ומנהיגיה, הבאים כאחד במ"ע להר"פ (שנה ט"ז 308—304) אשר מצאם הרב החכם הגדול ר"י פערליש, בכתובים. הראשון יסוים „כ"ד אוהבים נאמנים ראשי ומנהיגי דג' ארצות יצ"ו 61) כות' והות' יום ג' כ"ו כסלו שפ"ז פה ק"ק לובלין' ותבט עיגוי וארא בתוך הבאים על החתום לקיים כל תקף „שמהה בלא"א דוד אברהם בן הגאון מהר"ר משה זצ"ל. והשני „כ"ד אהו' דור' שלומכם ראשי ג' ארצות יצ"ו החתומים יום ג' י"ד טבת שפ"ח לפ"ק לובלין' ובתוכם „אברהם בן הגאון מו"ה משה ז"ל" ולדעתי מוחלפת השטה, זה המכתב המאוחר בדפוס הוא הקודם בזמן. ואל תקרא שפ"ח אלא שפ"ה (שנות עיבור היו גם שתיהן, וקביעת זח"א לשתיהן) והחתום עליו היה בן רבנו בעל מטה משה. בעת ההיא היה עוד שמו אברהם (על שם זקנו הקדוש, הנעקד כיצחק) ויפול למשכב, והוסיף לו „דוד" ונקרא שמו בישראל „דוד אברהם". ושנוי השם לא הועילו ביום עברה — כי מלאה צבאו — ולא נאמר בו „וימת" אלא „וישכב" שהניח בן ממלא מקומו, ושמו שמה. ונבחר כחור מעם לכהן תחתיו. וינחלוהו כסא כבוד בשבת תחכמני, בסוד שיח מלאכי הארצות. ומדלא חתם הכ"מ, שמע מינה שבשנת שפ"ז עברו ימי אבל דוד אברהם אביו. הנה מצאנו לו בן גם נכד „נשיאי עדה, קריאי מועד, אנשי שם" גם שניהם.

אם היו לו עוד בנים או בנות, הם אני לא אדע. ואולם מתיחשים אליו, ידעתי גם ידעתי. זרעו למינהו, פרי ישוה לו. ליד שער הספר קרבן ראשית (פפד"א תקל"ח) „הרב ... מו"ה יהודה ליב מרגליות בה"ה הרבני המופלג מו"ה אשר זעליג נכד הגאון מוהר"ם יפה בעל הלבושים, והגאון בעל יפה מראה והגאון מו"ה משה מת [מ"ת] בעמח"ס הואיל משה" — ומהר"ל מרגליות נודע בשערים המצוינים בהלכה ובאגדה ובהשכלה. ויאהו בזה וגם מזה לא הניח ידו, רבי יתקרי וחכים יתקרי. כאשר יעידון יגידון ספריו הרבים, קטנים עם גדולים. עמו עט סופר מהיר בשפת קדשנו. וה' אלהים נתן לו לשון למודים, ורבים השיב מעון. בערים רבות ישב על מדין, ואלו הן: סוכוסטוב, קאפיטשינצ'ע, ביזנוב, לעסלא, פלאצק, ואח"כ בפפד"א, ויש מ"ב. והסכמותיו רבות על ספרים שונים. ולו שני בנים, הרה"ג אשר זעליג אבד"ק פרוזנא והרב מו"ה אפרים. דור ישרים יברך.

ועל דברת הרב המופלג ר"א הכהן (קנאת סופרים צ"א א') היה למהר"ל הנ"ל נכד אשר נשאו לבו לעלות להשתחות בהר הקדש ירושלים, ושמו ר' ראובן בר' משה מרגליות, ומ"כ בצפת עיה"ק טוב"ב. אלה תולדות מטה משה הנודעים לי. והמוסיף, תבא עליו ברכת טוב.

י"ד) (סוף דבר: א) קרוב לודאי, שאביו הוא אחד מן „שנים עשר קדושי פרעמישלא" אשר קדשושם הנאדר בקדש, בעתים שונות. (ב) ונעקד לפני שנת שמי"ה ואולי עוד לפני שמי"א לפ"ק. ג) ועקרתו היתה לפני שתי עקדות שני אנשי קדש החסיד החב"ב' משה בר' ישראל (הנעקד

בשנת ש"ץ) ומה גם לפני החסיד ר' יהודה בר' אהרן (אות ב') שהיתה בראשית המאה החמשית. (ד) ובפרעמישלא, הוליד את משה ואת בנימין. (ה) ויקח משה אשה אפרתית בת נדיב ושמו ר' שמואל מלוד מיר. (ו) ונתקבל בנעוריו לאבד"ק בעלזא, ושם היתה גם מתיבתא והעמיד תלמידים הרבה. (ז) מפני התלאה והרעה ירד מעל כסאו זה, ויסע וילך לוד מירא עיר מגורי חותנו. ויגר שם. (ח) ושם החל לחבר ספרים. (ט) רבות רעות צדיק, כי יפול לא יוטל. ויעל לכסא פרעמישלא עיר חבלתהו אמו, זאת העיר אשר אביו קדש את שם הנאדר בקדש, כעולה כליל על מזבחו, ויו דמו על מזבח ה' ההרוס — יו"ד) שם הוציא את ספרו, מטת משה" ואולי גם את חבורו „לתרי"ג מצות". (יא) בראשית שנת שניז מצאנוהו ראינוהו בעיר לובמלא. בלי תפונה לא ישב שם כמדויר ביה דיורא, כי אם לכסא ההוראה. (יב) ושם גמר את ספרו „הואיל משה" באר את התורה. (יג) ויואל משה להדפיסהו, ואל גומר לא גמר בעדו — (יד) ובאחרית שנותיו אל על קראוהו לשבת על כסא אפטא (עיר מגורי בנימין אחיו) ויהי מרא דאתרא ואב"ד דנליל קראקא. (טו) וימת משה ספרא רבא דישראל, עליונים שמחו בעת תחתונים בכו, בשנת שס"ו ושם מנוחתו כבוד. (טז) גמר חסיד, ויצא ספרו „הואיל משה" לאור עולם ביד אברהם בנו. אשר חכמים יגידו: קנה-בשם נטף ושחלת, מור ואהלים וכל אבקת רוכל, בעודם יפיקו ריח; תאחו במ האש ותאכלם ועוד אינם: קטרתם תעל ריח נחוח ועשנים ינעם; כן חכם לב, בעודנו חי, רב פעלים הנהו, ידיו רב לו ונפשו אותה ותעש חיל — תשוב למעונה אלהי קדם, ריחה לא פג, טעמה לא נמר: מעשיה, מעלליה וספריה, יעלו לרצון לדור דורים! מאות שנים תחלופנה, אלף שנים תעבורנה, ויעמד חי! הנה זה משה בן אברהם האיש, כמשלש מאות שנה מיום עלותו בסערה השמימה, ועוד שמעו הולך במדינות בני ישראל נחתים. משה לא מת, חי חי הנהו, לו שם ושארית. לונדון אלול לשמע ללמד וללמד לפ"ק.

ד' תפארת יעקב.

תולדת הפוסק מרנא ורבנא יעקב מרגלית זצ"ל, מנירנבורג.

הנדוע בשם „ר"י מרגלית”

הנאָהקים װענעמיס פֿתױקס וּבמוֹתם לֹא נפֿרדוּ (ס"ז א' כ"ג).
וּװײַטער יעקב לְבַדּוֹ (נר"ח ל"ב כ"ה) וַיֵּצֵב יעקב מַצְבֵּה (סס ל"ה י"ד).

א' לכל עת וזמן, ועת להגלות. ומה שתלמיד ותיק עתיד לחדש בדור מן הדורות אחריו, ממיר ונעלם יהיה עד דורו „ואין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו“. הנה זה ארבעים שנה מיום צאת ספר „גל עד“ לאור עולם „קובץ מאה ושבעים כתבי לוחות אבני זכרון בשדה הקבורה ישן נושן ק"ק פראג. אספם והוציאם לאור, קלמן ליעבן“ (פראג תרט"ז) וכראשו עטרה שעטרה לו שלמה אבי „התולדות“ הנכבדות ונחמדות, יהודה מחקקי, רב ספרא ורב כהנא ומנעוריו לא היה רב זעירי או רב קטינא „כתב חזון ובאר מכתב שלמה“ — ובשפת היריעה הקצונה בחוברת: א' תוכן כל פתוח ופתוח, כלשון אשכנז, ב' ומעט תמר להמר לבני תולדות רבניה גאוניה, מוריה, מאוריה, גביריה, קציניה, ונדיביה. מאת סופר מהיר וחכם לב היר סיני האק. — וזה כמשלש שנים יצא אחריו, וידו אחזת בעקבו „ספר משפחות ק"ק פראג על פי מצבותיהן מעשה ידי ר' סיני האק ז"ל, הו"ל להקים שם המת על נחלתו, דוד ביר ליב קויפמאנן“ (פרעסבורג תרנ"ב) יכול ארבע מאות עמודים, ובשולי העמודים קו ינסה להערות למטה מחוט הסקרא. קצתן מאת המחבר, ורובן מאת המו"ל. אלו ואלו טובות ומועילות. וגם „תולדת המחבר“ כתובה בשפת אשכנז. —

ושבח אני את שני הספרים האלה, נתנו מרועה אחד ויבא זה וילמד על זה. וראיתי אני שיש יתרון להראשון מן השני: שנוסחאות האבנים נעיקו בו כצורתן, ונקוה שהדברים כהויתם, עד מקום יד המעתיקים הגיעה, ושגואות מי יבין; ויש יתרון להשני מן הראשון: בהזכירו את שמות כל הנפטרים בעיר, וזמני לכתם בדרך כל הארץ. משפחה משפחה לבד. לכלם בשם יקרא, קטן וגדול שם הוא. אם איש ואם אשה, אם נער ואם נערה; אם שארית מצבתו או מצבתה עודנה, על משפחתו או על משפחתה תמצאנו או תמצאנה. — כל מן דין, סמוכו לנא. ימי ותן וקנאת סופרים תרבה ספרים כאלה, בכל ערי, שה פזורה ישראל“ ליקרא דשכבי ודחי. — וכרבות ספרים כאלה, ירבה התמר לתמר.

לבנון, ספר דברי הימים לבני ישראל, עדי עד, על יסודי, אמת וצדק, ולא על מסודות, השערות" — או "סברות" למען ידעו דורותנו אחרינו, מאין באו וממי יצאו, ואבות אבותם מה פעלו תחת השמש. —

ב') ולרגל מלאכתו זאת, לגלות מצפוני האבן שנמצאה בפרעמישלא שרק אותיות, "שנת י"ב לפ"ק" נשאר עליה, נכונן גם לחקר אבות הגימט מנחם מענדל שטנגן-מרגליות, ומ' אליהו בנו. את סדר דורותם עד רבנו יעקב אביד ור"מ בנירנבערג הנודע בשערים המצוינים בהלכה בשם, "ר"י מרגלית" ידעתי גם ידעתי מנעורי בית הורי זצ"ל, אמנם, מסורת אבות צריכה חיוק, ב"אתות לבית אבותם" וחפשתים גם בשני הספרים הנזכרים, שרבים משרשי מרגלית, ובראשם הגימט יצחק אייזיק מרגלית האביד ור"מ בפראג, שם מ"כ, וארא שכל הנוסח אשר מראשתיו (גל עד סי' ע"ו) גן נעול וגל נעול מעין סתום וחתום! ואשתומם שבמשך ארבעים שנה, לא דרש איש את הדבר האומר, "דרשוני וחיו" אמנם, אין אדם נוגע במה שמוכן לחברו, ויוכה אמש שתלמיד ותיק כמוני היום, יחדש את נעורי הנוסח הזה כנשר. — וזה תארו.

מהר"ר יצחק מרגלית ז"ל.

ויהי בי זקן יצחק ותכהינה עיניו, ראש ואב בית דין חכם ועניו, בתמים וביושר נהג עניו, ויגוע ויקברוהו משה ויעקב בניו, ככבוד גדול, וריח טוב נתנו שמניו, במותו נכר כי נסתלקו עניו, ויבכו העם על שלא נתמלאו שניו, ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. על מהר"ר אייזיק אריס קולי, לבן כל השומע יצעק לי.

כ"ד לאדר השני נפטר רפ"ה לפ"ק תנצב"ה

ג') ככד האבן ונטל החול, וככד משניהם להבין את הנוסח הזה מהחלו ועד תמו: א) ראש דבריו, ויהי כי זקן יצחק" וסוף דבר הכל נשמע, ויבכו העם על לא נתמלאו שניו? פתח באיש שעינו כבדו מזקן; וסיים שעלה עליו הכורת עודנו כאבו? האם בריאה ברא ה' ויחדש נעוריו כנשר, ואחרי בלותו היתה לו עדנה? ב') "ראש ואביד" מלת "ראש" לשפת יתר. מאז היתה יהודה לקדשו, "יפתח בדורו כשמואל בדורו" והוא, "הראש" ומה נשתנה כסאו מכסאות האבדי"ם אשר לפניו ואשר בדורו, אשר בדורנו ואשר לאחרינו? ג') וכי תאמר בלבבך, אות ו יתרה" זיל קרי "ראש אביד" בי אדוני לא אדון אתה בדבר הזה, שלא אות אחת יתרה; כי אם תבה אתת חסרה! נודע שהרב ר' דוד גאנו, ישב בפראג משנת שכ"ד עד יום מותו ה' ה' אלול שעי"ג (גל עד סי' י'), ושנת בואו שמה בערך ארבעים שנה אחרי אבדן, המרגלית" (אות ב') וז"ל, "רבי יעקב פאלק... היה ראש הישיבה ואביד עם רבי אייזיק מרגלית פה פראג". (צמח דוד) וגם החכם ר"ס האק "Oberrabbiner und Schulrektor", יבנהו בהערותיו? ד') "ויקברוהו משה ויעקב" מאי עבדיתיהו? היות ציון, ועליו שמות הקוברים בדמעה? בן יכבד אב בחייו ובמותו, הוא ישית ידו על עיניו, ועל כל נפשות מת כל הקרוב קרוב קודם לקבור את מתו — לא עליכם קוראים — ולפלא מה זה

עושה שמשוה ויעקב קברו את אביהם, אשר כל העם ראו שנסתלקו ענינו?
 ואילו שגדלה תורתם שבעתים מתורתו, היו פטורים מכבודו? — ומאי רבותייהו
 דמשה ויעקב בנוי? ה') ומשה לא ידע כי קרן עור פניו רישא קינה למשה
 וליעקב למות יצחק; וסיפא תהלה למשה? ו') רישא „בניו“ וסיפא: ארים
 קוליי... יצעק ליי... „נרים קולנו... יצעק לנו“ מיבעיא ליה? ז') ומלת
 „נפטר“ לא יכירנה מקומה, סרס המקרא ודרשהו: נפטר כ"ד לאדר השני
 רפ"ה לפ"ק תנצב"ה? —

ד') שבע השאלות האלה דלית נגר ובר נגר דיפרקינהו, שבעה עדים
 נאמנים המה: שיש כאן „עירוב פרשיות“, עולות ויורדות, עליונות למטה
 ותחתונות למעלה. עד הגל הזה ועדה המצבה: ששם קבר יעקב את
 יצחק אביו ואת משה אחיו, ויצב מצבת אבן אחת מראשותם.
 ויותר יעקב לבדו לספור לצרה אחר צרה ולבכותן, מאנה נפשו הנחם.
 ויספר לדור נולד את אשר קרהו: א') ידוע ידע כל הבא לבקר את הגל
 הזה, שהמקום אשר הוא עומד עליו, אדמת אביד וראש ישיבה היא, ופה
 חלקת בנו הפרנס ומנהיג שעסק בצרכי צבור באמונה, ספון. ב') לא ראי
 זה כראי זה, הצד השווה שבהם שרות הבריות נוהה מהם, עד בשתק נאמן
 על רוח המקום. ג') שהאב"ד הר"י, האיר לילה כיום מעודו ועד זקנה ושיבה,
 ומרוב הגיון כהו עיניו. ד') וינהל את עדתו ואת ישיבתו, בחכמתו ובענותו,
 עד שוב נשמתו. ה') והאיש זקן מאד, ויגוע וימת בתוך שלשים יום לפני
 הרגל; ונספד כהמור על היחיד בדורו: הוי אדון והוי הודו! הצדיק אבד, גלה
 כבוד מישראל! ו') במותו היו עוד שני בניו, אהה לא ארכו הימים וימת
 משה הבכור, ביום... ז') אבל גדול ליהודים בכל תוצות מספד, אשר אין
 בית אשר אין בו מתאבל עליו: כי פרנס ומנהיג הקהל היה, ועל כל העדה
 הכי נכבד. ח') רצוי לכל אחיו, שזה משה האיש הון ועושר בביתו הפתוח לרוחה,
 תורה וגדולה נפגשו, אושר ועושר נשקו, אוהב תורה ומוקיר לומדיה ומחזיק ידו
 הוגיה, ויקבע עתים לתורה, וזרעו למודי ה'. ט') על כן שמן תורק שמו,
 גדול ליהודים עושה חסד לאלפים ולרבבות וכסאו מוטלת בין שרים ורזנים;
 יו"ד) והאיש משה עניו מאד „אחינו אתה“ קראוהו ראשים „אבינו אתה“
 קראו לו רשים. השווה ומשוה קטן וגדול, אב ליתום ואלמנה, מעוה לדל
 ומחסה לאביון, י"א) וסבבו הסופדים בשוק: הוי משה הרואה בן הרועה
 איננו! מי יחיה נפשות אביונים? אל מי תנוס האלמנה לעזרה? מי יהיה
 ליתום אב? ומי יהיה מופת לרבים לתת את המעשר, החצי לעניים
 כאזרה כגר, והחצי תרומה ירושלימה? י"ב) ויגדל המספד שעוד לא נמלאו לו
 ימי שנותנו, ועל האי שופרא דכלי בארעא, אשר קמט ולא עת יקוננו: מי
 מביא לנו תמורתו? הנמצא כזה? י"ג) ואקונן במר שיחי: הוי אבי הרועה
 והוי אחי הרואה! ארים קולי. י"ד) „יבכוך עמי כל מרירי לבא“ עיניהם
 תזלנה מים, לשברי כפלים.

אחר הדברים האלה, אשיבה לך את הקינה על יצחק כבראשונה, והקינה על משה ככתחלה, ועיניך תחוינה מישרים שלא נפל דבר מכל אשר דברתי:

<p>ובנו... משה ז"ל בתמים וביושר נהג עניו בכבוד גדול, וריח טוב נחננו שמניו ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. ויכבו העם על לא נתמלאו שניו.</p>	<p>...מהר"ר יצחק [איווק] מרגלית ז"ל ראש [הישיבה] ואב בית דין חכם ועניו. יהי כי זקן יצחק ותבהינה עיניו ויגוע ויקברוהו משה ויעקב בניו. במותו נכר כי נסתלקו עניו.</p>
---	--

על מהר"ר אייווק [ועל מהר"ר משה] ארים קולי, כל השומע יצעק לי.
נפטר כ"ד אדר רפ"ה לפ"ק. | נפטר...

הנצב"ה.

ה) האדם עץ השדה הוא: ענפיו בדורות ראשנים לאחרנים, פרו בדור אחרונים לראשונים, ושרשיו בדורות ראשונים לראשונים. וזה כל האדם. — וזה פרי "תולדות משפחות" לכוונן לחקר אבותיהן שכבר מתו. לדעת כל ענף וענף אי מזה שרש יצא, וכל מטה ומטה אי מזה ענף עץ אבות צץ ופרה ויוציא פרי. ואחרי כן יחברו דור לדור, כטבעות שלשלת ארוכה אשה אל אחותה. — שאול ישאלו, מי יבלע פני הלומט הלומט מעל פני קמאי דקמאי, והמסכה הנסוכה על קשורי משפחה כמשפחה אשה אל אחותה, במשך יובלים רבים אשר לפנינו? בני נביאים נחנו, הגם נביאים אנהנו? ומי יגיד לנו מראשית אחרית ומאחרית ראשית? וכן התמו. — אמנם שקר השערות, והבל גם סברות בענין הזה, אלו ואלו תלויות בשערות — ואשר ידבנו לבו להקים שם ושארית לראשונים ליקרא דשכבי ודחיי, חובתו לקבץ ולאסוף "ספרי מגלות יוחסין" מסורת אבות לבנים ובניהם לבניהם, בכתב ועל פה, ולחפש היטב היטב אחרי אבותם, אבות לבית אבותם" בספרים חדשים גם ישנים. עושה אלה, סמוך לבו בטוח שיוציא כלי למעשהו, עטרת זקנים ותפארת בנים. וכרבות תולדות משפחות עתיקות וקשוריהן במשפחות חדשות גם ישנות, באתות ומופתים נאמנים, אז יבנה ויכוונן ספר "דברי הימים לבני ישראל משנות 1096—4856 עד היום הזה" על יסודי אמת ועל עמודי משפט צדק, לכבוד כל בית ישראל. —

גם הנה העץ, מטה מרגליות" אילן ששרשיו וענפיו מרובים. כי במשך חצי אלף שנים נאחזו שרשיו בסככי שרשי אלונים רבים נושאים פרי נחמד וטוב, ועליהם לא יבול. — וזה הגי' יצחק איווק מרגלית הוא אחד משרשיה. שלש מאות ושבעים שנה חלפו מיום התנער מעפר ועלה מן הארץ. ועל מצבתו לא פורש מה שם אביו; ורוח ותצלה ועמוד לדורשי קדמוניות ממקומות אחרים, לדעת גם את שם מטהו לראשונה, "מרגניתא דלית בה טימי מהר"ר יעקב" (מהר"ם מינץ סי' ע"ג), "מנורת המאור האלוף מהר"י מרגלית" (מהר"ק שרש קס"ח), "הדברן הגדול הגאון" (מהר"י מינץ סי' י"ג) מעיר לוקא (מהר"ם מינץ סי' קי"ד) היא Lucca

בארץ איטליא (צונץ בהערותיו לספר מסעות בנימן ח"ב 16). וכך היה חותם "יעקב מרמונדא מרגלית" (מהרמ"ט סי' ע"ג). וכך מקובלני מבית אבא: שאביו מוהר"ר משה מרמונדא שמו, גדול מאד בתורה מיקירי ליוורנו, ונות ביתו עקרת הבית ושמה "מרגלא" פרקה עול רחים מעל צוארו, ידיה שלחה במסחר ויצו ה' את ברכתו בכל אשר עשתה בגלל שניהם, (עזר לבעלה כזבולן ליששכר אחיו), והוא יושב אהלים ללמוד וללמד "מה אני בחנם אף אתם בחנם". ולזכרונה הוסיף לו בנם יקירם "מרגלית" על מטה בית אבותיו. כמשפחות: מירלש, וויטעש, פערילש (הוא מטה ברז"פ, נוטרקין; בר' זלמן פערלש) הראשונה, "וולרשטיון" שמה לראשונה, והשנית "לנדא" בתחלה ובסוף, והשלישית "רפאפורט" להתיחש. גם משפחות: מיוזש, יוטעש, שרשן ברפאפורט מן נוקבתא. וכמוהן משפחת "חיות" על שם אשת חיל "חיה" שמה, ושרשה "אלמשולר" וממנה יצאו שתי פרדות טיבות: משפחת ראללער ומשפחת האלבר-טהאל. ענפיהן במיסמנין, ושרשיהן בפראג. כאשר נכרך בחלקים הבאים ברצות ה' דרכי "באותות לבית אבותם" איש על מחנהו ואיש על דגלו. —

(1) הן המקום על יושביו ואשר הסב את יעקב מרמונדא-מרגלית, הנולד בליוורנו וישב לכסא לוקא, לעזוב ארץ מולדתו, הדעות שונות בין זרע זרעו אחריו. יש אומרים, קול קרא אליו מאשכנז, "יעקב! יעקב!" ויאמר "הנני כי קראתם לי" ויצא יעקב — ויש אומרים: וישב יעקב בארץ מגורי אבותיו, ויבא רגו צוררי היהודים וישדרו רבצו — ויברה יעקב — והיודע קורות העיר לוקא ובנותיה, יודע שבעלוה בעלים שונים מיום הוסדה עד דורו: רומים, גוטים, לונגברדן, פראנקן, ונמכרה בכסף עובר לסוחר אל ממשלת פלארענץ. ובשנת 1370 הביאה מאה אלף שקלי זהב אל גנוז הקיסר קארל הרביעי, פדיום נפשה, ויקרא לה דרור (רעפובליק). חיות תמורה במדינה ששם יהודים נחתים, באפס עת צרה ליעקב? — נאם המלויץ הגדול ר' ידעיה הפניני, הגבר ראה עני אחיו "כי אראה חמס וריב בעיר, צלמי אבזה; כי אתבונן לתמורות במדינות, שנאתי נפשו!" (בח"ע פ"ב). עד מתי ה' אתה? ידעת. —

ויעקב איש תם, ובכל מדרך כף רגלו הלך שמו לפניו לנחותו הדרך. מנעוריו ועד ראשו נחפה כשלג מחשוף הלבן ולא נודע מראה שערותיו בתחלה, ישב כסאות למשפט. מי מנה תלמידיו, ומספר תלמידיהם מורי הוראה בישראל. "וה' עמו: שהלכה כמותו" ספרו "סדר גטין וחליצה" על פיו יורו הטורים עד היום הזה. ואסדר לך סדר חליצה של מהר"י מרגלית שנוהגים בכל המקומות אחריו (ד"מ סוף טור אה"ע) וגם בהגהותיו לש"ע אה"ע, הלך משה בדרכי יעקב, עודנו בכתובים כבתי עקד שונים, ואחד מהם בביהמ"ד פה לונדון (רשימת ביהמ"ד לונדון 1886 סי' כ"ט) אשר רשם בכתב אמת גברא רבא דאיתמחי לרושם רשימתא ר"א נייבויער, ועל ידו נודע: שבין שנת 5196 ושנת 5209 ישב יעקב לכסאות אויגסבורג, ווירצבורג ומגנצא, ובאחרונה בנירנבורג.

והאיש נכבד מאד, גדול ליהודים ומוצא חן בעיני מלך ושרים (צונץ צור געשיכטע או"ל 106) בכתב הדת (נאוועמבר 1487) קרא הקיסר פרידריך את שמו "Hochmeister", וישם את כסאו מעל כסאות הרבנים סביבותיו, ומה יקר החזון הזה בעת ההיא... כמראה הקשת בתוך הענן. ד' ודע, שבימיו היה עוד גאון גדול בתורה, צעיר לימים ממנו, ושמו ושם מטהו כשמו וכשם מטהו. ע"כ נקראו על שמות עריהם: זה ר' יעקב מרגלית מנירנבורג, וזה ר' יעקב מרגלית מרעגינשבורג. — יגעתו הרבה מאד, ולא מצאתי שרש אחד לשניהם, זה "מרמונדא" שמו והוסיף לו "מרגלית" על שם אמו; וזה "Margaritha" שמו לראשונה (מ"ע לרד"פ שנה י"ז 345) ויתרגמהו "מרגלית" בלה"ק. — ואמנם רבים בדורנו הנקראים וחותמים את שמם "מרגליות". ולא קרבו לבית יעקב מנירנבורג אף קרבת עשירי בעשירי, אולי מזרע יעקב השני יצא, ואבות אבותם מרעגינשבורג באו. בדורם היה חכם גדול באשכנז, לא מזרע היהודים ושמו ד"ר יאהאן רייכלין. אוהב דעת וחופש תבונה ממטמונים. ונשאו לבו בחכמה ללמוד גם ספרי התורה שככתב ממערבא ומכבל מורשה קהלת יעקב. ומרוב שקידתו, וזכרונו ספוג שסופג הכל, הבין במקרא במשנה ובתלמוד ומפרשיו כאיש יהודי מבטן מלידה ומהריון, ההוגה בס! — ותורתנו היתה לו "סם חיים" ולא "סם מות". ברם זכור האי גברא רבא למוב, הרב את ריבנו ויוציא לצדק משפטנו, בצאת מהרסנו ומחריבנו מקרבנו הוא הכליעל ממר ליולדתו פפעפרקורן ימ"ש — זה היוצא מן הכלל, על הכלל כלו יצא להשחית ולחבל, רשע בגובה אפו בדה עלילות שוא, והביא את דבת "התלמוד ומפרשיו וכל ספרי הפוסקים" רעה באוני הממשלה — ומי עמד בפרץ לענות כסיל כאולתו, על חלומותיו ועל שקריו? יאהאן רייכלין! וכרב מסירת נפשו הוציא לאור משפטנו ונצדק קדש, וחמת המלך שככה. זכרה לו אלהי לטובה (ראה גראַטץ ח"ט הערה ב') אם אוהב כסף לא ישבע כסף; למה זה אוהב דעת ישבע דעת? ותצמא נפשו ללמוד גם "ספרי קבלה" ועיניו לא הוכו בסגורים כעיני המורה שקר R אשר נשבע לשקר על פי רבו R שלא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש — ויערוך מכתב בשפת קדשנו אל אב"ד ששמו ר' יעקב מרגלית, ויחל את פניו לעשות עמדו חסד לקנות לו "ספרי קבלה" ובמיטב כספו ישלם ברב תודה. ויענהו בשפת קדש, וז"ל במועצות ודעת:

חכם באוכות יחי, וירום הודו בשלמות, אדוני המעולה בחכמות, דאקטיר יוהן רייכלין, תולדותיו לבית אבותיו מעיר פורצין, ועכשיו דר בעיר "שטוקרטיין, אדוני! ראיתי מבוקשתך ותשוקתך אל הספרים אשר נקבת בשמותם. מחוברים באמרות צרופות בחדרי הקבלה אשר היא נעלמה מרוב אנשי דורנו, ואין רוב הרעות משיגות אותה חכמה לרוב דקותה ועומקה, ובמופלא מן האדם אל ידרוש פן [מן] החכמה תרבה לו ההפסד, יתר על התועלת. משל למסתכל בניצוץ השמש, אשר לרוב זהירות השמש עיניו כהות. ודע אדוני! שאותם הספרים אשר אדוני מבקש, לא

נמצא פה לקנות. אבל במה אפשר לי לשרת לאדוני, הנני עבדך מזומן, נאם הקטן הנקרא יעקב מרגלית.

לדעת גדולי קוראי הדורות מראש, ריט"ל צונץ (צור געשיכטע אינד ליטעראטור 106) וגראָטץ (ח"ה 456 וח"ט 91) הוא ר"י מרגלית מנירנבורג. והחכם ר"מ וויענער, אומר: לא כ"י, אלא ר' יעקב מרענגנשבורג הוא (מ"ע לר"פ שם) באמרו: הן מלחמת רייכלין בפפעפרקורן היתה אחרי מות רי"מ מנירנבורג, מסתמא בקש אז גם כפרי קבלה. ע"ש. והשערתו תלויה על בלי מה: א"י האם מלחמתם אחריו כן, אות היא לעולם שלא נכספה נפש רייכלין שנים אחדות מלפנים, להוסיף לקח? ב"י והן במלחמתו להם בעד הנסתרות לה' אלהינו ובעד הנגלות לנו ולזרענו. והיא שעמיה לאבותנו ולנו, שלא יצאה אז הפקודה לשרוף את כל ספרי בני ישראל — והיה כאשר ירים רייכלין את ידו, וגבר ישראל לפני צורר היהודים חפוי, ואחריתו עדי אובד. — ג"י) ובימי שניהם יחדו, הדעת מכרעת שבחר לו את האב"ד מנירנבורג לפנות אליו בבקשתו, שזה גם המלך חפץ ביקרו; וזה רצוי לרוב אף גם לכל אחיו יהודים מרודים שדודים ונדודים, בלבד —

ח"י) מצבת יעקב מנירנבורג, איננה. ושמות אביו ואמו (אות ה') היא על פי המסורת בלבד. ואולם שנת התנערה נפשו מעפרה, ותפשט כתנת עור ותלבש כתנת אור, נלכד סתום מן המפורש: הדברן הגדול הגאון מהר"ר יעקב מרגלית זצ"ל (מהר"י מינץ סי' י"ג) ומתי נכתבו המלים האלו? בדפוס וויניציא, "שנת רנ"ב לפ"ק" ובדפוסו שאלונקי ופיוורא, "שנת רצ"ב לפ"ק" הא כיצד? הוו מתונים בדיון, מכדי תרי לגבי חד נינהו, זיל בתר רובא והד בתרי בטל" שנוסתח וויניציא, יש לה עדים לקיימה. שהגאון ההוא מרנא ורבנא יהודה מינץ אבד"ק פדובה, עלה כעלות גדיש בעתו בשנת רס"ה, וחמשה ימים אחריו, שר וגדול ליהודים דון יצחק אברבנאל נפל בישראל, הנאהבים והנעימים בהיהם, במותם לא נפרדו" ולימין יהודה מחקקי חלקת יצחק ספון (כ"ה ח"ג 90) ודורשי רשימות נתנו סימנא: שנת חסר לפ"ק (אוי"נ ח"ב 53), "ומפני הרעה נאספו שני הצדיקים, כי בשנה שאחריה היתה מלחמה כבדה סביב לחומת העיר" (שם ושם).

ט"י) וכמה ימי שני חיו? "הישיש" (הרמ"ט סי' ק"ז) ומהר"ק שרש עיט), מופלג בחכמה ובזקנה איש אלהים הוא ר"ג ור"מ הרב הגדול מהר"ר יעקב מרגלית יצ"ו" (שם שרש כ"ו), דמפליג בזקנה, שזקן מאד" (רשב"ם ב"ב ק"י א'), "בן מאה" (רש"י גטין כ"ה א'). — ומאחריתו נכונן לחקר ראשיתו: לפני הג פסה רנ"ב נכתב אחרי שמו: זצ"ל (אות ח') דל מינייהו מאה שנין, פשו להו כתצות המאה השנית לששי (בערבך 1890).

ולא נאמר באותו צדיק, "וימת" אלא: וי שכב, "מקיש יעקב לזרעו" וזה סדר דורותיו עטרת זקנים ותפארת בנים גם יחד: דור ראשון: להרה"ג משה מרמונדא מליוורנו ילדה אשתו מרת מרגלא, בן, ויקראו את שמו יעקב. ויגדל ויעל לכסא לוקא, ובערים רבות באשכנז. ויזכרון אמו ההיתה לאביו כזבולן ליששכר, הוסיף לו, "מרגלית".

הוא "ר"י מרגליות" מנירנבורג, בעמ"ח "סדר גמין וחליצה" (אות ו')
ושלשלת גדולה יצאה מכנו :

דור שני : בנו מהר"ר יצחק אייזק, פרי ישוה לו. מנקובי ראשית
גאוני דורו, מנעוריו ועד זקנה ושיובה ישב לכסא פראג והשיובה (אות א')
וישת "גוס פות" על "סדר גמין וחליצה" לאביו (שו"ת שא"י סי' ל"א והוספות
הרמ"א לס' יוחסין) ונתבקש בישי"מ כ"ד אדר רפ"ה.

דור שלישי : ולו שני בנים. משה פ"ט בפראג, ויעקב אב"ד
באייזנשטאדט (הערה 10) ירחים אחדים אחרי מותו, מת משה בנו, וימצא
על ימינו קבר, ויצב יעקב מצבה אחת לשניהם. אבן זכרון למשנה שברון,
מספרת לדור : א') פה מנוחת שני אנשי שם, אבובנו, ב) כמות האב, אבל
גדול ליהודים כהמור על אב"ד ור"י יהוד בדורו. שגם לזקונו ועינוו כהו, היו
פקוחות על עדתו, ומשוטטות בישיבתו. ובמותו נפ"ר כי נסתלקו ענניו.
ג') ובטרם מהו דמעה מעל עיניהם ולחיייהם, מת גם משה בנו, הוא נשיא
העדה. ויתאבלו "על לא נתמלאו שנינו" לשבעים לא הגיעו, ולא השיגו
את ימי שני היו אביו וזקנו הישישים מאד מאד. ד') והאיש משה עניו
מאד, על כל העדה הכי נכבד, ולא גבהו עינו ולא רם לבבו. והי אה
לראשים, ואב לרשים.

דור רביעי : ובני משה (דור ג') בבתייהם תורה וגדולה נפגשו,
אושר ועושר נשקו. אשתו הראשונה ילדה לו. א') את מהר"ר שמעיה (נפטר
אדר ש"ס) "מנהיג הקהלה" (מק"פ 219). ב') מהר"ר אביגדור (שביעי של
פסח שס"ח) "היה אחד מנשיאי ישראל" (גל עד סי' ע"ד). ואשתו השנית
ושמה בלימלה בת נדיב ושוע מ"ה שמואל כהן צדק. גם היא ילדה לו
שני בנים : א') הג"מ שמואל מרגלית אבדיק פוזנן (ויכוח מים היים כלל
ע"ז) בשם אביה. ב') ואחרי מות חמיה (דור ב') המליטה בן אתר, ויקראו
את שמו יצחק אייזק כשמו. אהה ! לא ארכו הימים, וימת משה —
ויגדל יצחק היתום אין אב, ויעש אושר ועושר "מנהיג ופרנס ונדיב" כבן
חמישים שנה ושמנה שנים עלה עליו הכורת (כ"ד אלול גש"ס) ולא השיגו
ימיו אף את ימי שני היו אביו (גל עד סי' ע"ה). ובלילמה אמו, הלכה בדרך
כל הארץ בורה אב של"ג (מק"פ ש"ס).

וליעקב מאייזנשטאדט, בת ושמה יוטא, ותהי לשמואל בן משה
דודה, לאשה.

דור חמישי : ותלד לשמואל שני בנים גאונים : מהר"ר משה מרדכי
ר"י בקראקא (הערה 10) ומהר"ר מנחם מענדל דיין בוולנא (שו"ת ב"ח
החדשות סי' ע"ה).

וליצחק אייזק (דור ד') בן ושמו משה כשם אביו (דור ג') רופא
נפש ובשר גם יחד. רבי יתקרו וחכים יתקרי, (א' כ"ח השון שפ"ה),
"היקר והנעלה, הנחמד למטה ולמעלה... צדקת ה' עשה בזו הקהלה...
רופא חולה בלי תמורת כסף קבלה" (גל עד סי' קי"ד).

דור ששי: ויולד משה מרדכי (דור ה') את הגמ' יוסף, הרביץ תורה בישראל, חסיד ועניו כהלל" מגדולי קראקא ושם מ"ב (הערה 10) ואת הרבנית מ' שיינדל אשת הגמ' מנחם מענדל שטנגן (הערה 11).

דור שביעי: ותלד לו "שמנה בנים גאונים" (תולדת מהר"ל מפראג י"ז ב') ונקבו בשמותם (לעיל צד 15) ואפס קצוהו מתולדותם (מן הערה 12 עד הערה 20 ו"עד בכלל") גם לרבות (צד 18) "באותות לבית אבותם".

י"ד) והנה החכם השלם רי"מ ציניק, יצדק באמרו שה"ר משה מרדכי מקראקא בן לה"ר שמואל מרגליות מפוזנן (עיה"צ 42) ואולם מה שאמר עם הספר "והיתה [מ'] שיינדל בת ה"ר משה מרדכי" אשת שאר בשרה מ"ה מענדל מרגליות מפרעמישלא" (שם 43) ללא אמת וללא צדק. כי מצד אב ומצד אם, לא קרוב זה אל זה, בטרם התחתנם והיו לבשר אחד.

א') אביה הופיע מכית אביו ממטה מרמונדא (שו"ת מהר"ם מיניץ סי' ע"ג) מעיר לוקא (שם סי' ק"ד) ומקורו בליוורנו (אות ה'). וענפיו: באשכנז בעהמן ופולין גדול (אות ט') הדור החמישי לר"י מרגליות מנירנבורג (שם). ומצד אמו, הדור השלישי לה"ר שלמה ליברמנש (הערה 10). — ובעלה אתא מבית "שטנגן" (כ"ח החדשות סי' מ"ד וסי' פ"ד והסכמתו לש"ך י"ד קראקא ת"ו) מצאצאי גולי ספרד (צד 19). ומצד אמו הופיע ממשפחת "שמעלקיש" מפרעמישלא (צד 17) ומקורה בבעהמן (צד 9). ועל שם אביה הוא רבו והותנו קראו לו "ר' מענדל מרגלית" (צד 15) ומשנת ת"ה והלאה החליפו "שמנת בניו הגאונים" את שם מטהו, בשם מטה אמם (צד 19), היתה הדור הששי לר"י מרגלית מנירנבורג (אות ט') וזה אמת ויציב.

ובדור אשר לפנינו, יצא חטר מגזע מרמונדא, ונצר משרשי שטנגן, הוא ש"ב (הסכמתו לס' ברית כהנת עולם לדודי הגאון החסיד שבכהונה) הרב הגאון האמתי מפוסקי בתראי מ"ה אפרים זלמן מרגליות וצ"ל, ויכל בספרו "טיב גטיין" (זאלקווא תקפ"ג) מלאכת הקדש אשר החלו אבותינו הגאונים: ר"י מרגלית מנירנבורג, מ"ה יצחק אייזק מפראג, מ"ה נפתלי הירץ טריביש מפפד"מ, מ"ה יצחק חיות בעל אפי ברבני ובנו מ"ה מנחם מאניש חיות אבדיק ווילנא, לעשות. הוא היה הדור השביעי לבעל אפי ברבני (שה"ג החדש ח"א אות מ' סי' מ"ט). הדור העשירי לרנ"ה טריביש. הדור השמיני למ"ה אליעזר מרגליות אבד"ק לובמלא (שערי תשובה או"ח סי' תקנ"א ס"ק כ"ח) הוא הדור החמשה עשר לר"י מרגלית מנירנבורג (אות ט') הבן יקר להם אפרים, ספריו הרבים נגד זקנו כבוד, מלאים: תורה מספרד ואיטליא, ודבר ה' מאשכנז ופולין, אכסניה של תורה מדור דור, עד עטוד הכהן לאורים ועינינו תחינה, בנחמת ציון לפ"ק.

הערות והארות.

1) קדמוני אחוזו שער לה' וגם אחרים יבואו בו. אלה מאתבחה שפה קדמ, ככמחיס אלו יגל שמחו במלאש מלה עבריה, אשר חרגומה נושא במאזנים עם שם עירם יחד, ויסצוה לה. לעיר לונטל קראו „מגדל יריחו“ למונטפעלליער „ההר“ ולפסקיינה „קרית יערים“ (אזה"ח 23 וע"ג בהערה) ורחובים שהפייטן רבי אליעזר הקליר חי בארץ צבל, יאמרו שיצב בסומדיה ויקרא לה „קרית ספר“ על שם המחיצה אשר ממנה יאלה מורה ואורה. — ואלה כסמחה בקציר יגילו במלאש מלה עבריה דמחה מצטאה לשם עירם, ויכנה לה. ואלה שמות ערים מוסבות הם (לפי זכרוניו) במשך רבע אלף שנים אשר לפנינו: לקראקא „ברבא דכולא זביה“ (הקדמה ב"ח לאו"ח והסכמה למג"ש ולמק"ח) לפוזנא „פוזנאה“ (קוה"י בשו"ן 81) לווילנא „ווילון נאה“ (ק"י 112) לאוסטריה „אורת תורה“ (הגבר בנה ד' גליון 25) הג"מ אר"י לז' עפטיין אבדי"ק קעינסבערג קרא לה „הר המלך“ ולהוראנא עיר מולדתו „הר אדני“ (הקדמה לספרו הפרנס) על דבר היותה מקור הבורה מראשית המאה הרביעית לאלף הזה. ונהיגה כד הוינא עליה, באחד קדום ביערסלב קרא לה „יראת לב“. — ולפרעמישלא „פרי אמת לה“ (הקדמה במנה לחמו). בינו זאה הדור החי! למדו אה בניכם שפות היות! ולשפה קדמנו משפט הבכורה — שארית מחמדנו מימי קדם „ולא תשכה מפי זרעו“ —

2) ראה Meyers Conversations-Lexicon IV. 1186

3) בכל המקום אשר אזכיר „הולדה מהר"ל מפראג“ אינינה לי ליונים על פי דפי ועמודי דפוס ווארשא הרמ"ט. וזכרתי ה' דרכי, אוניאיה לאור בהוספה: א) שרשים מדורות ראשונים. ב) והענפים עד היום הזה. ברשימה מפי סופרים וספרים. לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא, יחס הנפש הוא העיקר ויחס הגוף הוא הטפל; כי יחס לכבוד דורשי קדמניות מוקיר קורות ימים ראשונים והנמי הדורות. ולי מה יקרו אמרי ב"ב מורי ורבי הרב הגאון האמתי מרנא יוסף שאול גאטעהזאהן זצ"ל אבדי"ק לבוב והגליל, בהסמכחו לספר הנקרא בה"ג החדש, ולדעת „זה נקרא חסד כל אמה שעושים עם החיים ועם המתים. כי כמה גדולים אשר לא זכו להפק „מעשיות חולה ולהקיס שם בישראל. וגם אהם אשר כמו אותהם אהותה. לפי רוב השנים החשט ידעיהם שמהם וספריהם. והנה כי קן, כל אשר יגעו ועמלו ע"פ הבל, כבר הכל נשכה „וישם אהם עפר הארץ. וע"כ האיש אשר יגלה עפר עיניהם ויזכירם בזכרון טוב, הוא המתים „אהם מערמה עפרם. ואם לא זכינו לראותם ולהשתבע אהם, דבריהם הם זכרונם, שמהם „וספריהם. עכ"ל ודעה"ח. —

4) נסטר צטיט בינה כסלו שי"ח (מק"ס 400) והרה"ח המבקר ר"ד קויפמן שכה להעיר זזה השר וגדול ליהודים, וקרוז למלכות“ אבי ר' יהושע מפרעמישלא וחוקן מהר"ל מפראג. — ועוד חקן אחד היה לו מגדולי דורו. מודעה זאה שהג"מ אברהם שמואל בכרך אבדי"ק ווינמיזא, לקח צווג בני אה הרבנית המלומדת מרה חיה בנה הג"מ יצחק כהן ז"ק חקן מהר"ל, ולפני חהונתו כחב אל אלו"ה הג"מ מנחם מאזיב חיה האבדי"ק ווילנא „המיועד להיות מחותני“ (בו"ס חוט השני סי' ל"א) ויבמה מאד במעמו כי יכבדוהו לבוא מליעא לפראג

לפס אהו ממש זיום כלילה חופשו (שס) ולדעת הרמיה החוקר ר"ד קויסמן, היה אביו הגימ' יחזק חיות, אחי אשת מהר"ל (מק"פ 130) והרב החכם הדרכן ר'י גרין, שאל כענין: הא שמו היה "יחזק בן אברהם" וכס אביו שמואל? איכו מוהיב לה ואיכו מפרק לה: סהיה אחריו זה אמו ולא זה אביו (הולדה ר' ל'יב הגבוה 22). והאמה הוא שאשתו גם היא זה ר' שמעלקא יהיה, ועל לכסא פראג לפני גיסו מהר"ל, מפני סהיה כביר ומס ממנו. וגם מני "חיות" ברס "בחלש בולר" מן המשפחות העתיקות הבאות מפדובניצא לפראג. ועל פי המסורה הביאו מאבני ומעשר זיהכ"י הסורס בארץ מולדתה, פראגה, ויבנו מהס אה זיהכ"י יסן-נחחדס (Altneusynagoge) כוודע.

(5) כן קראו לפניס זיבראל, לאיס ברבו ה' ככל. לקיץ אחד זטריביטש "רייך קויסמן" (הולדה חכס ל'יב). וקנינה אחת זפראג, רוחא זה האלוף מו"ה היכס רייך פייולש מקראקא" (מק"פ 353) שלחו קראקא ואלו "הסיהה זבה משפחה רייך פייולש?" ויחמרו לכס "גם זימי אבוחו אבוחו לא סיהה פה! ולא שמענו זמעה זלחי היכס!" אמנס קובטא קאי, סהיה סה סה אחת מראשי המשפחות, ואולס דור הולך ודור זה ואין זכרון לראשנים — הסכה וסמע: א) אביו ר' היכס "בן האלוף מו"ה פייבל בן הסורני מו"ה נתן נטע ר' פייבל ז"ל" (כלילת יופי ח"ב ס"ה ז' בהערה). ב) ומי אביו? הגימ' שלמה פסידא אבד"ק סטוב בהגאון המקובל זעמח"ס מגלה עמוקות ר"י בקראקא "וחהן הקיץ והראש כמורה"ר פייבש ב"ן מק"ק ווינא" (הקדמתו לח"ב"ע) ואל הקרא "מווילנא" (פיה"פ 57) אלה "מווילנא" (העו"ה לעו"ה"ל אות י"ב) הוא "החסיד ועניו הקיץ ר' שמואל ממספחה לעמלן" (זימי ווינא ס"י כ"ט) ואלס "תלומי"ס סה מפיה לראשנה (גולי ווינא 67 ומק"פ 358) והוא "הרב הפרנס המפורסס כמורה"ר פייבל הנקרא זפי כל רייך פייבל מווינא ז"ל" (מגלה יחסין לבית רשפורט זסיף ב"ה חיק האזרחי). ג) ורני ל'יב אביו, דין רפוס מדבית אבא, אמו הקנינה הגדיבה מרת קריינדל, [זדקה פזרונה זישראל רבוס זכחז אמה זפנקס ח"ק דקראקא (כל"י סה ס"ו א' — ס"ט א')] זה אביו הגימ' העגל אבדיק קראקא ולובלין (שס) — ד) ונקרא על סה הגימ' אפריס נסתלי היכס אבד"ק לודמיר, אביו הגימ' יעקב אבד"ק זריסק ולובלין, אביו ר' העשיל, כוודע. ה) וזאה הסוטהה זבין הזוטיס, אשת "האלוף מו"ה ל'יב רוסא" (מק"פ 343) סמקור ממספחה זווינא. ו) וגם הגאון זעל בית מאיר זלעוה זביוה סיה הדור ההשעי ל'הקיץ ר' פייבש מווינא (ראה סוף, ספרו) חורה וגדולה זבתי זאה המשפחה, אהה נכחה — מה אנוס כי הזכרנו? —

(6) אה הדבר הזה זכרתי זהולדה זנו הגימ' ז'אלל אבד"ק קליין (אהי זכרוביס) ואבתי"ל.

(7) על פי זנוס עדיס, נכדו כוהז מולדתו (י"ח א') ומזבתו (גל עד ס"י ח') יקוס זכר זנהבקס ליב"מ זיום ה' ח"י אלול ש"ס"ט. ואורז יעיס זימינו. ואולס לפלגיה זכזכוח ימי זבתו נסאות למספט, גדוליס חקרי לב. זעל זכרת חלמי"דו זעל זמה דוד נהקבל לאבדיק ניקלזבורג זערקך שו"א, למנה ימינו כן הודע שפפט אה יזראל חמי"ס סנה וס זע סניס; ועל מזבתו "יזר מ" סנה מלך זראש מוריס זכרזנתו וזפראג עיר העריס" (גל עד סס) הא זי"ד? על מדוכה זו יבזו חכמים זכרריס אכטי זכ, הלא המה: הגש"ר (זכזכוח לגל עד אות י"ב) ר"מ יאכט (קוה"י וכחתיכה ה"ג 141) ר"י פלעש (רבימה אביו מוסה) ר"ח מיכל (אחיה"ה 465) ר"מ זונן (עיר הגדק 42) ר"מי רבינאוויץ (העו"ה לעו"ה"ל ס"י ח') ר"י גרין (הולדה ר' ל'יב הגבוה) זה זוגה זזה סורה, הזערה גוללה הזערה, והזאלה לעולס

עומדת. — אחוה דעי חף אהי, שמעי חכמים מלי והכו המים. כוהב הולדתו היה „ספרל וגזבר ראשון מח"ק בביה עולם" (מק"ס 280) אשר צידו ספרי החיים והמתים, עדוהו נאמנה „ונסג נביאחו בכל מדינות משהבן וסוזן ופה פרחו יותר מהמיסים שנה" (הולדתו י"ד ב') ובנין מנצחו בניו לתלפיות „משחר וגירל למראה" (שם י"א ב') ושני עדים נאמנים החכמים הנכבדים ר' קלמן ליעבן ור' סני האק „סופרי הח"ק גמ"ח" גם ביהב, מעידים על מלכות הגאונים הגדולים: בעל עוללות אפרים (גל עד ס"י י"ד) ר' יצחק ב"ר שמואל כהן זקן (ס"י ס"ד) ר' יוסף קלמנקס (ס"י ס"ב) ובעמח"ס אש דת (ס"י ס"ז) ומלכה הנדיב ובע זרע נדקה ממנה יבועה ר' מרדכי מייזל (ס"י ע"ז) חרות בעט כרזל ועפרת: שצ"ת הגירוש (1745 — 5505) גם צמתים לא היה חשבי, מחמת וחמס האספסוף לחומי רבך נלח עולם לעם עולם, ויעלו ככסיל ופילופה ויהו אבני זכרון לבני ישראל — ובכזו ה' אה שיבט הגולה פרחנה, החיבה חכרת גוח"ח ויחזקו כל נדק כפי יכלתה. וממלכת מהר"ל הרסו אה „האבן העליונה לפאה צפון" (ס"י ח') ובכנה הקי"ב חזקו נכדיו אה בדקיה. — אמור מעתה, נדקו יחדו: הולדתו נכנה תפ"ז (ע"ז א') ובעה הדיא עודנה המימה, ועליה „יותר נג' שנה מלך כראש מורים" לאמר: אה ראשיהו (בכנה ב"ח) מלצה, והיה אב"ד בעיר ניקלשבורג בלבד; אחריו ירוס ונכא ונכה מלד. בערי ג"ש סוזן ופרחא כסאל ויותר מחמישים שנה היה אב"ד לאבדיים (Oberrabbiner) בארצות מעהרן פולין גדול ובעהמן! — וחילו בלא בלמו כה ידי גרים זרים, בלטה כה יד העת המכלה ומבלה מעשי אהם והתבולותיהו עד שנת תרט"ז עת העזיקו החכמים ליעבן והאק אה הרבום עליה — ובכזה עת משבר צידו פרחים פרועה, רגזו כל יסודותיה ועמודיה התפלגו ומיום הקנהו עד יוס העתיקה, עברו עוד מלה שנה וארבע שנים! ולפלא מה זה עיבה דברעא דלוח נ נכברה, ורק הצניח אותי נבארה? חזיה „בנין עדי עד" לכל חלה רחיה קק, אבנים בחקו מים „ואם אבן הוא נמוח". — אקוה בכל קורא מבין יענה ויאמר: אמת נכון הדבר כגון היום.

8) ואתה תחזה (להלן הערה 39).

9) בנוגע לקורות ימי חייו כהב החוקר ודורש קדמונה ר"ד קויפמן, צמ"ע אשר הוא ואחזה מרעהו הרב החכם הגדול ר"מ כראון מוניאח לאור מדי חדש בחדשו (ברטסלא 1893) ובדומה לי בנדפס גם בקונגרס מיוחד. ואינו אל חחה ידו.

10) ז"ל: גאליצי. ופ"ך קראקא נחשב בימים ההם למדינה מיוחדת. ואלה לפנים בפולין: ממלכות כחוך ממלכות! ובפצע ארץ רבים בריה (ראה הערה 59) שהיה עת קראו „מדינת לבוב" — „מדינת העלמא" הכל בכנה אחת „בצנקה ארבע הארצות".

10) ברוחו פי בלבה: גאון כנגלותו לו יד וסס כנסתרוה, ופיטן (זינך על הפויטים ועל הפייטים 420 עה"ע 234) קנה הולדתו (עיה"ל: 45 — 42) והוספה ידו נעורי הרב החכם המבקר הנודע מויה זח"ה (שם 72) והכ"ל ר"ל: ראבינאוויץ (העו"ה לעיה"ל 6 וג' 31) לא נשהן קמחה עחינה, ונשיה נוספות כאבר מקובלני מביה אבא: א) אביו הנ"מ שמואל מרגליות אב"ד ק סוזנא (ויכוח נים חיים כלל ע"ז) כהרב הנביר נדיב ובע ה"ר משה ס"מ כפראג, כהנ"מ יצחק חייזק אב"ד ור"ט דבש (גל עד ס"י ע"ו) אשר הוכיף על „קדר נטין וחליה" לאביו מרגל ורננה יעקב מרגלית (בז"ח שא"י ס"י ל"ו ובסוף הקובץ, והוספה הרמ"א ל"ס יוחסין) הוא ר"י מרגלית אב"ד ק לוקא (בז"ח מהרמ"מ ס"י ק"ד) היא Lucca באיטליא (זינך כהערה למעשה בנימין ח"ב 16) ואח"כ אב"ד וויכמיזל (זינך

זר געזיכטע 194) וזינרענצונג (גרמאן ח"ח הערה 2 וח"ט 91) באוינסצורג, ווירלענבורג
 ומגאלא (זייבויער ברשומהו לכ"י זיהמ"ד דעה לוגדון סי' 29). ז' ורס אשה משה (בצונג בני)
 מרה בלימלאה בה נדיב הרהיג שמואל בהן נדק (מק"ס 219) והלד לו אח שמואל
 משוואן. ג) ולמשה אח הג"מ יעקב אבד"ק אייזנשטאט וכו' בה ורסא מ' יופלא אשר ילדה
 לו בה "הג"מ בלמה לוי ברמנש מעיר הכרזל אבד"ק פחנא" (ש"א סי' כ"ה וסי' מ"ו).
 ד) ויקח שמואל בן משה, אח בן דודו, והלד לו בני בניס גאונים אח ה"ר משה מרדכי מרגליות
 ר"י בקראקא. ואח ה"ר מנחם מענדל דיין צווינגא (ביח החדשות סי' ע"ה). אמור מעשה
 שהיו נכדי הפוסק ר"י מרגליות, מזד אביס ומוזד אחב. ה') הג"מ דוד לידא קורא "ש"ר רי
 הגאון מהר"מ מרגליות ז"ל" (עיר מקלט מזה רמ"ג ורמ"ד). ו') ומזלחי (מ"ע לר"ש סנה ט"ז
 110) שנחבר בקראקא בשנת כ"מ, לועד ד"ח.
 11) הלכה בדרך כל הארץ: י"ב ניסן שפ"ד (עיה"ל 48) בשם פוקס ח"ק דקראקא
 (ש"ג א').

12) קריה הנה לא פורש ולר"ך חקירה ודרישה. ואלו חותמו טודע לנו: א') היה
 אבד"ק פרוסאל ואח"כ צבריסק משנת כ"ד עד ש"ט (ע"ה 26). ז') טובא באו"ה מ"ב למר
 אביו (סי' ג' נ"ו ג"ז י"ח — ק') והוסיף הנה"ה (סי' כ"ה). ג') והשוואו (ביח החדשות
 סי' ס"ה סי' פ"ו) ובו"ה פ"י (ח"א סי' כ"ה סיג) והחליף בו"ה עם הג"מ נפחלי כהן נדק
 מנזבין (טיב געין ש"א אה יו"ד סי' ל"ז וב"י אה ר' ס"ק ז').

13) וכך היה חוהם "בנימין אהרן ב"ר אברהם סליק" אבד"ק פודוויץ. א') הלמוד
 למרס"ל הר"א שון (מ"ב סי' ז') למרס"ל הש"י (סי' ק"א) לרצו שלום בכנא (סי' כ"ז)
 להרמ"א (סי' ס"ט) ולמהר"ש בעל מבוא בערים (סי' ט"ז). ז') מלבד שפרו בו"ה, השאיר
 בכחוביס: סדר חליפה (סי' יו"ד) וסדר עברות (סי' ק"א). ב') ורעו למינהו: הגאונים מו"ה
 יעקב (סי' י"ח — סי' ע' ע"א ק"א ק"ב) ובו"ה סי' ח"ב סי' ט"ז). ומבנה מו"ה אברהם
 (הערה 12). וחתמו מו"ה מנחם מן אבד"ק ווינא (מ"ב סי' ק"א). ג"ח החדשות (סי' נ"ט)
 ובו"ה פני (ח"ב סי' כ"ו כ"ע) ור"ה אדוהו (ש"ס סי' ל"ז). ונכדו [בן הרמ"מ מווינא] "סיני
 ועוקר הרים" מו"ה פייבל (מ"ב סי' ל"ה), ומזרעו יא גאון הגאונים כהן מקמא, בעל בו"ה אגה
 אריה ועורי אבן (הסכמתו לבו"ה מ"ב דפוס מיץ הקל"ו). ג') ומחהווי אהנים מזוקי אבן:
 בעל משה משה (מ"ב סי' י"ד ט"ו) אח"כ מו"ה משה (הערה 20), בהג"מ מענדל (סי' ק"ט),
 מו"ה חיים זור (סי' פ"ח), מו"ה אברהם אשכנזי אבד"ק לבוב (סי' י"ח) ומו"ה מרדכי [ב"ר
 דוד] ר"מ בלוב (ש"ס).

14) אל הקרא "פאריני" אלא "פריניגראד". א') ובנו הג"מ מנחם מענדל אבד"ק
 קראטשין אבי הג"מ אביעזר אבד"ק הענטשין (הולדה מהר"ל מסראג י"ח ז') האבד"ק קראטשין
 היה גיסו של הג"מ בלאל כהן נדק אבד"ק אוסטרעה (הערה 22) חתנו הג"מ יואל היילשדין
 אבד"ק אוסטרעה ונחקבל לאבד"ק לבוב והגליל (הקדמת הבניה אה יוסף). ב') ואשה האבד"ק
 הענטשין בת הרב הנביב בעל בעמיו מו"ה גבי הירש לגדא, הנודע בשם "ר' הירש וויטש"י
 פו"מ דד"א והוא יושב באשטא [אבי אביו של רבנו הגדול בעל בו"ה טוב"י וחדושי גל"ח]
 והלד לו אח הגאונים: ג') מו"ה יוסף אבד"ק פארנינגראד ואסטרעאווי, בעמ"ח הבניה אה
 יוסף חדושי הש"ס (שפד"ח הק"ב) ומו"ה יחזקאל אבד"ק אסטרעאווי (ח"א ל"ג ז' נ"ו ז')
 ומו"ה גבי הירש אבד"ק אשטאחי (ש"ס ל"ו ז') ומו"ה נפחלי הירש אבד"ק זעלנבו (ש"ס י"ח
 ז' נ"ז ז') ואחוחס הרבניה זעלדא אשה הג"מ שמואל סג"ל אבד"ק טיסמאץ (הערה 20).

(ד) והלד לו זה הג"מ אלעזר הממלא מקומו, וזה הקטין הי"ר שלמה זמן סג"ל שוי"מ דק"ק ריבא [הגבירות הקיימים אצו השם "בית קלערמאן" בלבוש, מחליו ינאו] וזה הרבנית חי מלכה אשה הרב"ג זכה להורה ולגדולה מו"ה מאיר חיות מטיסמין, עד בעל אפי רבני להתחב. ה' והלד לו בן זפת, הבן הוא הרב"ג מו"ה יצחק חיות מנקובי ראביה ק"ק ברדאי (ויקח זה אחות הג"מ דוד טעבני אבד"ק ליסא) ונכדו הוא נד"י הרב הגאון הגדול בצורה ובהכמה מו"ה זבי הי"ם חיות אבד"ק קאלוב וחלקווא והגליות הודע נספריו הנכבדים והנחמדים (כילת יוסי ח"ב ע' א'). וזה הי"ר מאיר חיות מטיסמין הרבנית מרת מרים אשה הג"מ יהודה ליב בן נדק אבד"ק ספריו והגליל, ובאלחוב (הערה 22) ולו שחי בנות אמי מורתי המלומדת מ' יוטא זיל, ואחותה המוסלמת מ' חיה רבקה אמו של גיסי הרב הגדול החכם השלם מו"ה משלם אלעזר דאלטר ז"ל, ואח"כ יהיה אשה הרב הגביר זורע נדקת מלמיה ויעות מו"ה זאב וואך וועקסלר מקאמרנא, ויעלו בניהם ירושלים ומ"כ בהר הזיתים. הוא אבי משפחת "וועקסלר" הודעה לכבוד להחלה ולהפארה עד היום הזה.

(15) שלבת גדולה יצאה ממנו: א') דורו השביעי, הרב הגאון המובהק ר' אלכסנדר סענדר מרגליות אבד"ק סטוב (בהנה"ח ח"א חות מ' ס"י ע"ט) ודורו השמיני החשוב הרבנים הגאונים ופוסקים החרוטים בעל שו"ת ציה אפריכי, טיב גטיין וכו' וכו' ובעל שערי הסובה (ב"ה לאו"ה ס"י הקניא ס"ק כ"ח). ב') והדור השביעי (מן נוקבחה) הרב הגאון המובהק מו"ה משה זאב אבד"ק בואליסעאק ע"קטיין והוראדנא בעמ"ח מרחות הזנבות ואגדה אזוב (בער הס' מרה"י) ואשרו נכד הרב"ג יוסף בה"ג בלאל בן נדק (הערה 14 והערה 22) ויוסף חתן המאו"ב הי"ר ליב מירקום (הקדמה אגודה חזו"ב). ד') וזרעם אחרים (כ"ילת יוסי ח"א ס"ח ב') ומגלה יוחסין (אדעסא הר"ב) מאה ידידי ב"ב החכם השלם רמ"א בעלונסאן באדעסא. (16) אל הקרא "הינקר" אלא "בה"ק" ר' נוערקין בן הקדוש רבי אהרן, והזנבות "גאס זבי המבוגר הי"ם בהקיר אהרן ז"ל הי"ד" (ב"ה החדשות ס"י ע"ד) ובנו מנקובי ראביה קייני קראקא, וי"א לפזרת הגי"מ דוד לידא אבד"ק אמעטדב, בין אחר השוי"מ ד"א בועד יערסלב שנת מדיה הרחמים (באר עסק ג' ב') "שמאל באחמ"ו מו"ה זבי נקרה הי"ם זל"ה"ה. (17) שלמה לא נודעו לי לע"ע, ובלתי ספק יב כאן טעות או טעות. זה כ"ל אל הקרא "הייקריל" אלא "הייגריל" היא משפחה עתיקת נכבדה, ידק אחד מהם לא נכח "הג"מ משה הייגלך רבו ודודו של הרמ"ח" (בה"ג מהדורה ב"דעקב ח"ב ס"י 79).

(18) בס' קול יהודה (למס' ר"ה כ"ו) מביא בשם הג"מ מרדכי אבד"ק קראעטיין. ובנו הסכים ע"ם ברית שלום (פפד"א הפ"ח) "שמאל באחמ"ו ה"ה מו"ה מרדכי מרגליות זל"ה"ה חוב"ק הרבובוב" בועד יערסלב. זמנה לא פורס, ומאחר ההסכמה נודע אבועד ההוא היה בשנת ה'ט"ג.

(19) דבר נחמד מונח בשמו (ברכת הזבח ערבין ל"ג) וראה (ק"ג 93).
 (20) זה כנתיים הנה יד שוחה אלי מאה ס"ב הרב החריף חכם ושלם ר' יצחאל לנדא [ידיד בן ידיד וחתי ידיד, אביו הרב הגאון המשוררס מהר"ל לנדא נ"י אבד"ק סאדגורא, בעמ"ח יד יהודה לש"ע יו"ה, וחתי הרב הגאון המשוררס מהר"מ חאומים ז"ל אבד"ק הורדענקא בעמ"ח שו"ת דבר משה מהדו"ק ומהד"ה] אמאל סדור מכה"ב נכחובים, ובדף האחרון חכם הכותב זה שמו "מעט יד להפארה אמי הכותב יהודה ליב בהגאון... מו"ה אברהם הלוי אבד"ק טיסמין חננא דבי נשיאה הגאון... מו"ה יהודה ליב סג"ל אב"ד ור"מ דק"ק לבוב ומקדס היה אבד"ק הארחוב בן הרב... מנהיג המדינה מו"ה מרדכי סג"ל עכ"ל. נסאו באחלו לברר לו זה הדבר באר היטב.

וזה חוקן הכוזבין: א') איש מאוין היה באחרית המאה הרביעית לפני, ובמו אברהם סג"ל
 בטיסמנין. וה' זכרו בכל, מנעוריו ועד זקנה וביצה היה ראש המדינה. ולו בני ציט אשר הם
 האחד יוסף ורש הבני שמואל. ובהי צנות. ב') ויהחמן בזהים בהג"מ מנחם מענדל מפרעמיסלא:
 זה הבכירה נתן לרי ישראל מרגליות, ויוסף לקח את אחות ישראל גיסו (תולדה מהר"ל משראג
 י"ז ב' י"ה ב'). ג') ובכור בעל מנ"ש ובוית ס"י זקנו הג"מ משה דיין בקרקא יורה מארבעים
 שנה (לילית יופי ח"צ כ"ג ב') היה ציווג ראשון חתן הג"מ לני הירש סג"ל אבד"ק מעזריטש
 (כ"ח פ"ו ח"א ס"י ב' וח"ב ס' ע"ב) הוא אחי ה"ר אברהם מטיסמנין ראש המדינה. ולשם
 משה ציווג בני ושמה מ' חיה זה הרב הגביר הרי"ב מו"ה מרדכי יחליב סו"מ בקרקא [ומע"כ
 יודע שקנו הודע בשערים נהורחו ובעברו ובגדיהו מו"ה ישאכר בערוס סו"מ דד"ח בהגאון
 בר החורה ר' ר' העשיל, ריה חתן מרדכי. המור מעשה באשה משה (השניה) ולשם ישאכר
 בערוס היו אחות] והלך חיה למשה שלם צנות. ובבכירה מ' אידל אשה הג"מ משה אבד"ק
 טורבין, בהג"מ שמואל אבד"ק סידיהין. והלך לו זה הגביר הנכבד מו"ה מרדכי ראש המדינה
 בטיסמנין (מגלה יחסין כ"י מנ"ב הג"מ אריה ליב אבד"ק פאלאנטש, אשר הואלץ בעונך
 להעתיק ל'י. ד) ויקח מרדכי את זה הקנין מו"ה שמואל בן הגביר הרי"ב ר' אברהם סג"ל
 מטיסמנין ראש המדינה. ה') והלך לו זה הג"מ אברהם סג"ל ר"מ בלבוב. וי) ויקח אברהם בן
 מרדכי את זה הקנין מו"ה משלם מקראקא בן הג"מ אברהם דיין בלבוב בן הג"מ משלם
 זאלנבורג אבד"ק לבוב, חתן הג"מ משה ר' מענדלש אבד"ק פראג ופונא (יריעת בלמה, פסד"ח
 המי"ס לש"ק). וז) ולאברהם הר"מ בלבוב ולפניו בישראל אבד"ק הארשוב. שלשה בניו גאוים.
 מו"ה יהודה ליב אבד"ק טישוויץ ומו"ה דוב בער אבד"ק טשארטקוב (הערה 22). ויקחו בניהם
 אחים מנחה הג"מ חיים יהודה ליב איטינגא אבד"ק לבוב [חתן הג"מ שמחה כהן רשאפורט
 אבד"ק לובלין והוראדנא ונהקבל לאבד"ק לבוב, ואמו הרבנית מדובנא בת הג"מ יוסף היילפרין
 אבד"ק לבוב, חתן בר החורה מהר"ס לובלין] ונקראו בניהם "איטינגא" על שם חותנם הגאון.
 וזה הג"מ שמואל אבד"ק טיסמנין (הערה 14 ז') מהר"ל אבד"ק טישוויץ הוא זקן ש"צ הרב
 הגאון האמתי מו"ה מרדכי זלש איטינגא בעמיה מפרשי ה"ס ומגן גבורים וכו'. ואשה מהרד"ב
 אבד"ק טשארטקוב, מרת חנה, ילדה לו זה הרבנית מ' רבקה אשה הג"מ יואל כהן נדק אבד"ק
 אנטאניע (הערה 22) ונהקבל לאבד"ק דק"ק סטאטיסלויא והגליל (ראה הקדמה בנס הוא אבי
 אבי, הג"מ משלם כהן נדק אבד"ק לבוב לם' ברית כהנה עולם לאחיו הגאון ההסיד שבכהונה). —
 אמור מעשה מהר"ל אבד"ק טישוויץ הוא כהנא הכ"י הוא, והוא ולא אביו היה חתנא
 דבי נביאה איש ח"י ל איטינגא. —

אח"כ הגיעני ס"י אנשי בס לידידי הרב החכם הגדול מהר"ש באצער. וראיתי בחשב
 שהג"מ אברהם ז"ר מרדכי סג"ל היה חתן איש ח"י ל איטינגא (דף 133) וזה ללא אמה,
 שהיה מחוהינו בהחמתו בו בזה. וזה זכור.
 21) לרצנו בלום כנא אבד"ק ור"מ בלבובלין, בן ובה. בנו הג"מ ישראל ממלא מקומו
 ב"ביצה (כ"ח רמ"ח ס"י כ"ר) בימי היות מהר"ל האב"ד. ובהי אשה רצנו הרמ"ח (ד"מ י"ד
 ס"י ק"י ס"ק ד') והמה, ובהי היהומה מרת דרעזיל, נהייתה לאח"י הרה"ג מו"ה שמחה בונם
 בהג"מ אברהם מיזם: מגדולי קראקא לאשה (מפלה ע"ה 3). ב') והג"מ ישראל הר"י בלבובלין
 הוליד את הג"מ משה חריף אבד"ק קרעמניץ ולבוב (זוואה חתנו הג"מ טעפיל הורוויץ) וזה
 הרבנית רבקה אשה הג"מ נסח"י הירש בור אב"ד במדינה עלזאס, ואח"כ בכריסק, ונדע בשם
 ר' הירש אלזסער" [ראה יחסו באחות לבית אביהם מאה נכדו הגאבד"ק סטראזק ג"י ע"ה

153]] ג' ולהג"מ משה חר"ק, בן הג"מ ישראל חר"ק ר"י בלבוב וזשער בנ"ח ש"ך (מנ"ק ח"א ס"י כ') הוא אבי הג"מ משה פנחס חר"ק אבד"ק לבוב, והג"מ ישראל (שהיה עמ"ס בבבן המלאה צמות אביו) אבד"ק ח"ק (הסכמתה יהדו בס' זנגת מנחה) וממ"ס חר"ק אבי אה"ז וזקן סד ההודע בעל יבועת יעקב (אוצר הכמה ח"א 28) הג"מ יעקב חר"ק אב"ד דגליל סאלחילא. ד' גם בני צנוה היו ל' משה חר"ק מקרעמניץ: אשת הגאון בעל ווי העמודים בהגאון בעל בל"ה (כתחיתמו בסוף ספרו) והשנייה אשה הג"מ מנחם מענדל מרגליות מפרעמיסלא.

22) צבורו בעל „סמיכה חכמים" יבנה את הג"מ שפפיל סג"ל הורוויץ „בעל דודתי" (הסכמתה ל' ראשית כבוד) ואחות לביה אצוהס (הערה 21). ובנו הג"מ בללאל כהן לזק (הערה 14 והערה 15) אבי הג"מ יצחק חייזק אב"ד בקלוז' אסטרהא (הסכים ל' עולת אהרן) ומתחתו הג"מ חיים כהן רפאפורט אבד"ק לבוב והגליל, קרא עליו לבני ולמסד (זכר החיים דרוס כ"ג) ואשת מהר"א בת אהרן הג"מ יהודה ליב אבד"ק סיסק וסלז'ק (הערה 27) ותלד לו את הג"מ יואל (הערה 20) הוא אבי שלשה גאונים גדולים ומפורסמים: א' בעמח"ס ברית כהנה עולם ובר"ה זכרון כהונה, חתן הג"מ אבי הירש אבד"ק מעזריטש, נכד הג"מ אליעזר מרגליות (הערה 15) ב' בעל פתחי נדה [חתן הרה"ג בעל צעמיו מו"ה יצחק באש"ד בני אבות ב"זי דין] „ראש מדינה" מנחלחוב, נכד הגאונים: מהרש"ל הצי"ח והפ"י בעל איתן האזרחי, מו"ה העשיל מקראקא ולובלין, ומו"ה יעקב חר"ק (הערה 21)] הוא אבי אהמ"ו ז"ל הנקרא על שם דודו הג"מ אהרן סג"ל אינגא אבד"ק ריב"א ויאצוב. ג' ומו"ה יהודה ליב, אבי אה"י מורתי ז"ל (הערה 20) בן הרבנים ואחת צמותו, ויבן אמהה בניס לכסא באלחיו ובצע עשרה שנה לכסא סעריא והגליל. — ד' ולמהר"א מאסערל בה, אשה הג"מ נחום אבד"ק לוזמיר (בן מהרש"ל ונכד הצי"ח והפ"י) בן חמש ועשרים עלה עליו הכורת — וביום קבורתו, ילדה אשהו את המורח — והקרא את שמו „נחום בן נחום" ויגדלוהו אחיה מו"ה יואל הג"ל. ויקח לו אשה חיל מסעריא ובמה מרת סירקא (נכד מהר"ם וואהל) ויבדככו ה' בכל. ובנו הרב הגאון המפורסם מו"ה יקוהיאל אב עשיל בעמח"ס שו"ת (לבוב הרמ"ב) אבד"ק סעריא והגליל, ופרעמיסלא והגליל החתן חותנו הג"מ יוסף אשר עהרנבערג. מימיו לא נהנה מתורתו מאומה, כי הן ועובר צניחו הפסוח לרוחה. וגם זרעו אחריו התחתנו ויתחתנו בגדולי אפרהי גלילי"א רוסי"א ולישא, דור יבדים יבך. —

23) דרשן צפראג עיר מולדתו, ויעל לכסא ג"ש ומדינה מעהרן, החת אביו וזקנו, ומשם לפינסק ולובלין (הולדה מהר"ל ע"ז א') מנחטוהו ב„ועד ליטא" (ע"ה 178) ראיוהו בוע"ה דד"א פולין" (האסיף ח"ו 166). בצנתו לכסא ולובלין, היה הגימ העשיל ראש הישיבה. הסכמוהיכה יחדו ע"ס: אמרות עהורות, דמשק אליעזר למ"ס חולין, ילקוט חר"ב, וב"ך יו"ד. — קובץ שו"ת „פירות גנוסר" נשאר ציד בן צנו אשר שמו בקרבן (סמיכה חכמים קל"ח 3) ולא נודע איהו, ורק האצוהו אהדוהו גדספו: בכו"ה בן אהותו (חוט השני ס' ז"ה) לדה לדרך (ש' בה, וע"ס פ' אמור) ואשר השיב לאה"ז הגאון בעל הע"ז (איה"ס ס' תרפ"ד ס' ג') ועיב גטין (ב"א אה"י יו"ד ס"ק ה' וס"ג אה"י ר' ס"ק ז') והדושו מופאים בס' סמיכה חכמים. והלמידיו בעל ברכה טוב (סוף הוטע) ובעל יד"ג. (ציר פ"ב ופ" כ' ויק"ר כ' ובה"ר). — מופא בוס"ה (במד"ר פ' י"ח) לקט שמואל (מ"ט א') אמרי בינה (ש' מק"ה, בה) שפתי דעת (ש' ויקרא) נהבקב בישי"מ ב' ה' תשרי ה"ט, ובלובלין מ"כ. והגאון בעל הכ"ך קרא עליו לבני ומסד „הגאון הגדול מוה"ר נפתלי ר"מ ואבד"ק לובלין, ממנו יבאבו הבואצ"ב" (הוספה לבצע יהודה דפוס הנובר 138) אביו הג"מ יצחק אבד"ק וויטן ג"ש ומדינה מעהרן דמ"ס צפראג

(הולדת מהר"ל ט"ו ב') היה הדור הרביעי, לגדול בתורה ובשאר וביחוס, אשר בא לפרוא, מעולי הגולה ק"ק אופן (Ofen) ע"י עליה... ועל מצבתו: רבנו עקיבא כהן וז"ל מאופן... ומשני קנאה העלילו עליו גדולי אונגן. ובא לכאן וצנה בית גדול לחלפיו, והרבין תורה "דבור הג"מ יעקב פולק... והוליד י"ב בנים וי"ג בנות. והתחקן י"ב בנותיו לכסונה, ואחת "מבנותיו ובמה יוכבד אשה ר' ששה בר' ישעיה הלוי הורוויץ, אבי החסיד מו"ה אברהם סג"ל, בעל ים נוחין ועמק צדקה ובריה אברהם. אבי הגאון החסיד בעל של"ה ז"ה... ור' עקיבא "הכהן וז"ל אשה לזמן רב הוא וי"ב בנים וי"ג בנות, והתפאר בעצמו שקיים "ממנה ביה הכרוב את בני ישראל... (שם י"ד ב'). מצבת יוכבד בתו, עומדת. עליה ו' חסון ט"ב. ביה... ר' עקיבא כהן זקן וז"ל (מק"ס 2) ובעלה "ראש ומנהיג ודיין הקהלה... איש דבדן ובהלן בן תורה, בן המהלן והתנא דנבואה עקיבא שהיה ראש לכל גולה" (גל עד ט"ו ע"ו) "והנביא צדוק, ר' עקיבא ז"ל שהיה בזה הציונות זהב [התח"ע עקיבא] בל"ק" (פיב געין ב"ח אות ע' ס"ק ב' בשם ספר שמות להג"מ אברהם כריוש גרשזי). אחי "הקדוש הכהן הגדול מרנא ורנא הגאון המהולל מו"ה יצחק כהן זקן ז"ל אשר נהרג בעון הדור" (גל עד ט"ו ס"ב) בני הג"מ יצחק אב"ד במגוריו גאלאשא ופערש אשר בקונסטנציא הצירה. בהג"מ עקיבא הכהן מגולי ספרד ונתקבל לאב"דק שלגוויקי (כעדות ר' יוסף סמברי, הנמצא בחקם-סורד, ומדפס שם בס' סדר החכמים 155).

24) בנה בעל "סמיכת חכמים" קרא בשמה את שם בתו אשה הגימ סעדיה ישעיה קנאלאנבונן, אב"דק מעזריטש אונגאריש-ברנא והעליבויא (הולדת מהר"ל י"ח ב').

25) על אדוהם ראה אהת אהת אברהם (ד 16).

26) אל הקרה "ברעין" אלא "ברעזאן" (Brzezan) והסכים בוועד יערקלוב ה"ח לפיק ע"ס לב חריה (ווילמרשדארף ה"ח) "הנעיר מרדכי בל"ח מוהר"ס ז"ל" ובראשה "אב"דק בערזאן". ומביא (ש' בחקותי) "ובשמעו מפי ש"ב הרב הגדול דבורו כמנהג"ר מרדכי בן הרב הגדול מוהר"ר מאיר אב"דק לבוב". וראה (הערה 27).

27) חולדתו עד היום הזה, אחי בכתובים. ואלקט ממנה דברים אחדים: א') משפחה ז"ק, מזרע הקדושים לאשתי הראש (זמן געזאממעלטע בריפטען ח"ג 285). ב') ודיבתו דר' מאיר ב"ה הרב הקיץ הגדול מו"ה מנחם מענדל שמעלקוב (ד 17) דודים כל הגאונים בעל שו"ת נחח זקן (חוקן בעל עבודה הנרבוני) ומו"ה מנחם מענדל מרגליות ספרעמיסלא (ס). ג') ויקח מרדכי ב"ס (הערה 26) אה ב"ה שחרו הרמ"מ מרגליות ה"ל. ד') והג"מ סמואל שמעלקוב [בהג"מ מאיר] ז"ק, אב"דק אוסטרעא, ומהגו בנה בש אה הקלוין לתורה ולתעודה (הקדמת הג"מ אפרים זלמן מרגליות לסי בריה כהנא עולם) חתן הג"מ חיים איש צבי אב"דק קרעמניץ (הולדת מהר"ל י"ד ב'). ה') וכן מהר"ם הג"מ יצחק חייק אב"דק ספרעמיסלא היה חתן בעל מג"ש ופי" (האסוף ח"ד 194). ו') ובה מהר"ם, הרבנית מ' אסתר שינדל אשה בעל "סמיכת חכמים" (סוף ס' סער ההכנה). ז') ובתו השמיה אשה הרב"ג מאיר כהן רשארטט שו"מ בלובוב (אנשי שם ס"י ס"ב) אביו הוא אל"ז הג"מ נחמן כהן ליפשיה אב"דק דובנא ובעלזא, ואמו ב"ה הגימ יוסף היילברין אב"דק לבוב חתן מהר"ם לובלין (שער הס' ברוך מצניס אשר). ח') ומהר"ם הי"ל ילד אה הגימ יצחק כהן רשארטט אב"דק קלוין אוסטרעא, ואשתו ב"ה הרב"ג אשר זכה לבתי בלחנות מו"ה מרדכי ר' ליב שו"מ דד"ח בולאקווא, בהגימ ישראל איסר אב"דק בריסק ולובלין החה אביו הגאון בעל מהדורה ברהא חתן הגאון האדיר מהר"ם (ס). ט') ובה ר"י כהן רשארטט אשה הג"מ אשר עניול אב"דק פינטעבוב הוא אביו הגימ

יהודה ליב אבדיק סינקס וסלונק (הערה 22). — לקטתי כל זאת למטן דעה בכל הארץ :
 כדברי החכם החוקר ר"א כרמולי בספרו העורבים ובני יונה, לא סריכן ולא קימין, וכל דברי
 בעל שהגה"ה (ח"א אות א' סי' ק"מ אות יו"ד סי' ר"ח אות ט' סי' ק"ט) סותרים זה את
 זה, ע"ה. נפלין ומצולין כעפרא דארעא.

28) מרוב טוב אמינא שהוא "הק" אברהם במו"ה מרדכי חופיק זאלקווא" אשר הסכים
 ע"ם : בית לחם יהודה, זרע יצחק, שעמי מסורה ופני אריה זוטא. כיון דשמענא להא דאמר
 ידידי ש"צ הגאבדיק סעראלץ (בהערותיו היקרות למגלת יוחסין למשפחה היילפרין) שהוא בן
 זקנו הרה"ג ר' מרדכי ר' ליב מזאלקווא (הערה 27) הדרנא ב'י. שזה נודע שיבז לכסא
 זאלקווא ; וזה, אולי.

29) מה שמה וסב בעלה כי הדע ? ומאחרי שהרבי המושג ר' אליהו בר' יעקב
 מלודמיר המו"ל ס' מנחת כהן (פירודא ה"י) מונה דורותיו בהקדמתו : שאמו ה' מו"ה משה
 בהג"מ זבי הירש אבדיק קראטעשין בהג"מ שמסון בזכנר אבדיק אוסטרעהא, ואשה משה
 מרה גדלה [גאלדה ?] בה הג"מ מנחם מענדל מרגליות אבדיק פרעמיסלא. ע"ה.

30) אין זה החכם על פס"ד (מהרי"ט לובלין סי' קכ"ב) שזה יבז בראש ועד גראמין
 ש"ד, והסכים גם ע"ם הולך המוס (קראקא ש"ד) "נאם שמסון באבנר" ואי משום שגם על
 מצבתו נאמר שגם אביו היה יצחק, (אולרות חיים ע"ה א' ואנשי שס סי' הק"ח) אי משום
 הא לא איריא, אם חוששין "לגבי יוסף בן שמעון הדריס בעיר אחה" חף כי : לפני שמסון
 בר' יצחק בשתי ארצות ? ובפנקס הארצות (ג' י"ד עבה שפ"ה) ערוך מכתב אמת הפו"מ דג'
 ארצות אל הגאב"ד והר"מ והפו"מ דפוזנא, וז"ל : אהו' האלף המרומס הג"מ שמסון י"ו, ה"ע
 את דבריו לפניו בקבלת רבה איך שמע"ת עכזה, מלהכריז את הכרוז אשר קראו בחיל פה
 לובלין על הר"מ יוקל מגלוגא, והאלוף הגאון הג"ל מתרעס על זאת והיעצ חרה לו על הדבר
 הזה" (מייע לרז"פ שנה פ"ז 307) ואנחנו לא נדע מי משניהם ? —

31) גם אביו ושם מטעו לא פורש. יואל נא החכם ונבון רש"מ לאזער לחקור זאת.
 אולי מצנחו עודנה, למחיל במ"ת עזות חסד ואמה, אומרים, גמור".

32) כראות החכם פינענר, שבעל עיר הזקק לא אמר אם הספר "פה קראקא מקום
 מנוחה" עשה הלכה לתעשה ויאמר שנקבר בקלימנטוב. ואין עליס הבחן "אב"ד בק"ק
 קלימנטוב" תחת "אב"ד דפה" אות ב"כ במקום אחר ? וגראה שהיא קראקא, כדברי החכם
 וואלף, בין מה ובין מה, מלא "אב"ד" בראש ובסוף, מעידה שמצנחו לא נעקרה כראוי.

33) ק"ה זמני בני חלקי שו"ת הב"ה, נלקו בחסר וביהר. נשא למשל "בחדש שבט
 ש"ם לפ"ק" (ח"א סי' ע"ז). וזה ללא אמה : א' ב' נזכר הג"מ מענדל בר' אביגדורס ז"ל,
 וכבר העיד (ע"ה 48) שגם פנקס ח"ק בקראקא (כ"ה א') שנחבק ביש"מ כ"ה מנחם שנת
 משיחא, העולה שני"ט ? ב') וסוברו ב"דו, בה נאמר ששלם פעמים הוגבה עדות על אדות
 האיש הכרז"ה, ומניחן מעידים שנהרג בשנת שני"א, ואז הוגבה עדות, ושנית בשנת שני"ב,
 ובל"ייה שני"ג ? ובדור שני"ל ש"ם לפ"ק. — ג') על זמני החלק הראשון (פסד"מ ה"ז) אנו
 מנעטרים ; ועל זמני החלק השני, הנקרא "החדשה" (קארען הקע"ג) על הכו"ב ! פרט השנה
 ליד השער "בתיס מלאים כל טוב לפ"ק". פלגינן דבוריה : א' הבתיס, מלאים כל טוב.
 ב') ואולם בהגהה המביה, לא נאמר כי טוב. ומביאה את דורשו קדמיות לידו מצכות וטעותים.

34) אפלא על הרה"ג רח"ו דעמב"ר, שאמר לו חזי דבר ולא דבר שלם, לדעת אביו
 ומולדתו ? וזאת אחריו ואמלא את דבריו : א' הג"מ ישעיה אביו היה בן הג"מ נפילי מלובלין

(הערה 23) "החן המוסלג בחורה ובעובד נשיא הוא בישראל מוהר"ר ישעיה ליברליץ ז"ל פרימוס (Primas) ודמו"ם פה פראג" (הולדה מהר"ל י"ז ב') "והג"מ נפתח הניל הוליד כמה בנים מנאים זיו ומסיקס נגה תורהם במדינת פולין" (שם ע"ז א'). (ב') וישעיה בן נפתלי היה אבד"ק וויטעבסק, מזכירו חוהנו הג"מ במחל קאידנובר (ברכה במחל פ' הולדה). (ג') ויחזק בן ישעיה [אשר בש הג"מ יחזק החן מהר"ל (הערה 27) בקרבן] עלה לכסא סינעטוב אחרי הרמ"מ מרגליות עלה משם לפרעמיסלא; וזה ברור מאד.

35) ראה ראייתו בגיחה אחת בשלשה ספרים יקרים, מאה בני מהברים מודעים בשערים. אלה דברי הג"מ הלל במו"ה נפתלי הי"ד אב"ד ור"מ באלטונה-המבורג ואח"כ באלקווא ובס מ"כ "ובשמתי עקבים בשם בעל דודתי זימו הג"מ יהושע ז"ל מקראקא" (בית הלל לז"ד סי' פ"ד סי' ק"ד) ומתיחס בו (שם שם סי' קצ"ט סי' ק"ה) ונדע על כסא קראקא ויכו בני הכורה שזה שם: ח) הג"מ יהושע במו"ה יוסף בעמ"ח מג"ש וכו"ה פ"י, נהבק ב"מ א' כ"ה מנחם הי"ח לשי"ק (ע"ה" 178). (ג) והג"מ יהושע העזיל ברג"מ יעקב אבד"ק לובלין, עלה מן הארץ ביום ח' כ' תשרי תכ"ד (שם 179) אלי לאלו בולאים: מי מבינים היה בעל דודתו? גם רבו? והנה הרה"ג ח"כ דעמב"ר כתב זה "הולדות" שניהם, ויגזר אומר ויקם לו: שהבני זה דודו וזה רבו (כלילה יופי נ"ו ב') ורמי ידידי הדידי: הרי הוא אומר (הולדת בעל מג"ש) שחשבו הרבנים מ' מרים היתה זה הג"מ במחל מצריסק (שם ח' ב') ולהן (הולדה ר' ר' העזיל) הוא אומר: שאחרי מות אביו זה הרה"ג משה ר' לזרע מצריסק, לקח זה את הרה"ג יהודה וואהל משם (שם מ' ב') ככתוב (גדולה שולל כ"ה ב') וייתי ספר "בית הלל" ונחזה ליד "השער" באצו מו"ה נפתלי הי"ד בן הג"מ במחל מצריסק הודע בשם: ר' במחל ר' משה ר' הלל ע"ש. עינינו הרואות באשה בעל מג"ש היתה אחות אביו? זה דודו וזה רגו, וזה אחת.

וכמה גדולים דברי הכמים "שבשחא כיון דעל, על" זאת הבגנה סגג גם ידוד נעזרי הרה"ח המבקר הודע רש"ף (ק"ע 82) ובינה בשפרו (כנסת ישראל קמ"ה ב') זה נדפס בגנת הר"ם וזה הרמ"מ, ובמסך כצע ועשרים שנה, לא השירו המבקרים על בננתו? — ומן הוא והאלה כי חסא את ראש תלמידי ר' ר' העזיל, דל מיניסו זה בעל בית הלל, ובא את ראשו במספר תלמידי בעל מג"ש, וזה ברור.

36) משפחה הב"ך רובם נקבו בשמות (מפתח ע"ה" 7) ואלה מוסף על הראשונים.
37) בפראג נפטר כ"ד טבת רפ"ב הזקן מו"ה משלם במו"ה שמעון סניל שפוגג (גל עד סי' 69) ובאקספורד נמא' קובץ כ"י הג"מ אברהם סג"ל שפוגג המכונה דוילשן אבד"ק ניימארק (רבימה ראב"ן סי' 2249). גם היתה גם משפחה שטנג, לא מביח לוי (מק"פ 360) וע"ש הערה ר"ד קויסמן, אולי היו גם אלה מגולי או בני גולי ספרד. היו בה פאורה ישראל, זה ייפתי וזה יקחני".

38) צעה בוא הזכר חזילינקי ימ"ש וחילו לעיר פרעמיסלא, היה מספר יושביה היהודים כשש מאות בתי-אב (600 Familien) מהם הומהו, והנשאר בחיים ברחו לפאורה גם לאונגארן (אילר הספרות שנה ד' 422) ומזמני מזבחות "קדושים" (ד' 32) נראה שג"ש עתים כאחים, ואולי יוהר, עברו עליה.

39) הוא הג"מ משה בהג"מ ישעיה כהן נדק, ככתוב ליד בערי ספריו "שני משה" (ווינמרשדארף הע"ו) "קרן עור" (זאלקווא הש"ח). זימו מהרש"ל (ד' 9) עד זימו הג"מ מנחם מענדל בהג"מ יחאל מוכל מנשליים, ילאו מן הוסיפה הזאת: מורי הוראה בישראל; ובימו נשבעה. שאז חללה פולין מהיות עוד — ממלכה ובין מלכא למלכא אים כל היבר בעיניו ישעה — ויה,

כיום כל הדקות הזויות ליהודים, הפקדו. — אחרי פנקסי ערי פולין לישראל עדות: שכל דור ודור ובכל עיר ועיר היו "רחמנים בני רחמנים, גומלי חסדים בני גמיה" אלה ראו עולמם בחייהם ואלה הנחלו כסף זהב לדברים טובים ומועילים "הפירות נחלקו והקרן קימה לעד" ועשה: אין נזכר ואין סוקו, האוצר נסכה בכרם ואין גם נכסי אֶלֶן ברזל!! [ראה להנמא (כ"י ח"ב ס"ה ז') מקרה קראקא, וכאלה כמעט בכל עיר ועיר] כי צעת הריא הייתה הבת יהודה קרקע עולם כעפר לדום — "הלויה ויהיב" שמעתי יום יום "הלויה חובין!" נחשב לחסד לאחים. למחר של חם בז הוריקו האדונים הראשנים את כל אוצרות בניו הנזקק והחמלה אשר ליהודים, ויחמרו "אין חספני, ודידן חספני". מי יוכל לדון עם בהתקין ממנו? ומה גם צעת ליה דין ולית דין? — וזה גם גורל "היבית פרעמיבלא" הכל הלך לטמיון — אפס כסף, ותנא הכנסה הונאה קרי ליה; ובאפס קמה, אפסה תורה — והחכמה מאין ימנא? והנך "היבית" את בצחתייה כל ימי הממה עד היום הזה. —

(40) ספריו הרבים נקבו בשמות, הוכן עיניה, מקומות זמני הדפסהם (רשימת רמ"א 6950).

(41) זין כ"י חקסשורד: הדוביו לארבעה טורים (רשימת רמ"א 728. 729. 840) וארבע מהדורות ספרו "עמודי שלמה על הסמ"ג (871—868) והדוביו לארבעה טורים ימלאן עתה גם בראחמנאטה, הנס ב"הל משה ויהודית".

(42) [בשגגה נכמת ה"יון הזה כד 25 טורה 3] הג"מ יתקן קלויבר והגאונים מ"יה שלום כנא מלובלין, ומהר"ם פדווא. הברים מקיבוס ביבית הג"מ יעקב פולק (העוב"י 29) ובזבזו לפזקן, יסד לו יביעה ויכלל את "בני העניים" לוקחי לקח טוב משיהו. כי "הון ועושר בביתו ונדקרו עומדה לעד". רובי הורחה, נאשרו בצרכים, ולאחר פטירתו "גוילין נרשפין ואוהיות פורחה באויר" לא כאשר חשב הציור הסופרים החכם הגדול גרמן (קוה"י ח"ט 467). כי אם מפני הרעה שלא יראה את השם הגדולה (1536—5296) האוכלת את רחובות היהודים בעירו (פעלולים קוה"י בשזוקן 18) ואת ביהו וכל ספריו עם כל כהני ירו, נאסף הנזיק (ש"ת רמ"א ס"י ס"ד) ורק שנים מכה"י הוגד לנו מה היה עינינו: א) קובץ שו"ת (העוב"י ס. 3) מקורי דיני ומנהגי סדר התפלה מראשית הבנה ועד אחרית בנה (רמ"א ס. 1) ושלמה בן ברוך בעודנו נער, למד ביביתו לאסוקא במערת אליצא דהלכהא (ס. 1) ובעלות יחיאל לוריא חתנו לכסא סלוצק, לקח את אשתו ובני בניהם אהו, ע"כ קרא למחרש"ל "הג"מ שלמה דליע"א" (ש"ת רמ"א ס"י קל"ב טוה יו"ד) וכך היה הוהם שלמה בן מוהר"ר יחיאל לוריא זל"ה הנקרא ש"ר [שלמה ברין] יתקן" (רמ"א ס"י א' כ"ב כ"ח נ"ג כ"ד ע"ד ע"ז פ"ט) לאמר: כי שמי אחרים, אביא גודל לזר מחננה, זה אבי ואנוהו, וזה זקני ורבי וארממנהו. — עוד בחיי הוריו גדול ביהודה שמו כבלשת החימותיו "בן מוהר"ר יחיאל לוריא שליט"א" (שס ס"י כ"ה ל"ג) ואביו הלך צדק כל הארץ לפני אמו. ואי לאו בשרוש איהמר, מכללח איהמר. היה "עמיהו" שאלהו: לימא לן מר מהני מילי דמעלייתא דאמרה משמיה דר' יתקן קלויבר אבא דאמך ורבך, במילי דבי כתיבתא, ויענהו: ככתיבי מהפלל ביום פטירת אבא ז"ל (שס ס"י ס"ד) שזע מינה באמו האלמנה מל"ה זו ובחזיון נוחם על אביהם הוא בעל נעוריה. —

ומרדכי לוריא בנה הבני, לקח אשה מקראקא (שו"ת רמ"א ס"י ו') ועל שם עיר מולדתו קראו לו: מוהר"ר מרדכי מפוזנא (שס ס"י ל"ח) בעמ"ח פירוש מלות התרגום לח"מ דניאל ועורא (קראקא הימ) אם היה למחרש"ל עוד את או אחוה, לא נודע לי לעיני.

והנה מהרש"ל החליף שו"ת ברנאו ואב גס עס שלש עמודי התורה: מהר"ס פדובה, בעל שארית יוסף, והרמ"א, וקוראים זה לזה: ש"ב. 3. — ה) מהר"ס פדובה קרא להג"מ יחזאל לוריא "שארית" (שו"ת רמ"ס סי' ס"ב סיג) ומהרש"ל קרא לרמ"ס "שארית" (שו"ת רש"ל סי' ו' י"א כ"ה). ב) כן קרא לבעל שארית יוסף "שארית ומחויי" (שם סי' כ"ד). ג) וכן קרא אל הרמ"א "שארית" (שם סי' ע"ז מ"ט ובר"ה רמ"א סי' ו' סיז) והרמ"א גם הוא "שארית" וינאו (שו"ת רמ"א סי' ז' ובר"ה רש"ל סי' ט"ז). ד) מהר"ס פדווא קרא להרמ"א "שארית" (שו"ת רמ"א סי' מ"ה ז') ויענהו "שארית" (שם סי' מ"א סיג). ה) והג"מ שמואל יהודה קניגאלנבונן (בן מהר"ס פדווא וממלא מקומו ומקום אבותיו, ואבי הסר מו"ה שאל וואהל מצריסק) קרא להרמ"א "שארית" (שם סי' ס"ט קכ"ו קכ"ז) ויענהו "שארית" (שם סי' קכ"ח). וקרבתה זה לזה כך מקובלני מנית אבה: ה) להג"מ יחזאל לוריא האבדיק צריסק (ד' 24) בן ורתי בנאה. 1) בנו הרב"ג אברהם, אבי אביו של מהרש"ל. 2) אשה הרב"ג יצחק קניגאלנבונן, אבי מהר"ס פדווא. 3) ומרה דרעזיל אשה הרב"ג אליעזר שרענליל מלבוז, והלד לי: ב' ושמה מ' מלכה ויהנהו להאלוף הבוע מו"ה יברהל חיסרל צמ"ה יוסף שו"מ בקראקא, מלאכי בעל "תרומת הדשן" (הקדמת ס' קדושה י"ט), ואמו (של ר' ישראל חיסרל) מ' גיעל בת גדיב מו"ה משה מנהיג המדינה והוא יוסב בקראקא, ונקרא "ר' חיסרל ר' אליעזר" כחקוק על כותל ביהמ"ג אשר בנה למזכרת מ' מלכה אשה, הנקרא "ביהמ"ג הרמ"א" עד היום הזה (המבשר שנה א' ג' ליון 16). ב) והלד לו: 1) אה הרמ"א, על שם מו"ה, משה מנהיג המדינה. 2) הרב"ג אהרן על שם הג"מ אהרן לוריא (ד' 23) אהה בנעוריו עלה עליו הכורה (עיה"ל 172). 3) מו"ה יוסף מגדולי צריסק (שו"ת רמ"א סי' ס' ז"ט) ומ"ס בפזנן (דרישה יו"ד סי' ג"א ס"ק י"א) על שם אבי אביו. 4) מו"ה יצחק (שם סי' ק"ד) על שם דודס הג"מ יצחק שרענליל אשר בנה ביהמ"ג בלבוז (איתן הארזי ח"ב ע"א א') ועומד עד היום הזה. 5) הרב"ג אליעזר מ"ס צווען ר"ח מנחם שפ"ג (ציוני ווינא סי' 576) והספידו בעל מג"ע (פ' דברים) חתן מהרש"ל, הוא אבי הרב"ג משה ר' ליזרל מצריסק (הערה 35) והוא המו"ל שו"ת הרמ"א בפעם ראשון. 6) הרבנית מ' מרים על שם "ילה"ה שגי"ת" (ד' 23) אשה הג"מ פנחס סג"ל הורוויץ מגדולי קראקא (שו"ת רמ"א סי' מ"ט) חותן הג"מ מאיר קניגאלנבאגן-וואהל אבדיק צריסק, חותן אח"ז בעל קיקוין דיונה. 7) ואשה מו"ה משלם (שם סי' ז') צמ"ה אשר קווי מפדובה (הערה 43). — ג) ואמו של בעל שארית יוסף ואשה הג"מ יצחק קלו"בר, היו אחות, ודי בזה לע"ע.

43) אל תקרא "יהושע סוכל"א" (רש"ל סי' ל"ז) ולא "יוסע סיג"וין" (שו"ת רמ"א סי' כ"ה) אלא "יוסיע סוכל"וין", בעמ"ה שו"ת וחדושי "נחלה ליהושע", מובא (שו"ת מהרש"ם האע"ה סי' י"ז) והג"מ שמואל סבע גיסו של מרן יוסף קארו, סדר פסקיה לקמיה (שו"ת דברי ריבוח סי' ס') איטליאני מדור דור, וכאשר נתקבל הג"מ משלם קווי לדין בפדובה (סדר הגט בסוף שו"ת מהר"י מיץ) והוא גיסו של הרמ"א (הערה 43) לקח יהושע אח ברו לאשה, אחות הג"מ משה השואל, ואחות אשה הג"מ דוד בלומ"א (אל תקרא "בלומ"י"ה) ההיה אבדיק זולצבורג ועל לאה"ק (חור החיים 321) "אשר אין דור יהוס שהוא שקרוי בהוכו" (שו"ת שא"י סי' ל"א) אבי אביו של אח"ז הג"מ משלם זולצבורג אבדיק לבוב (הערה 22). יאציהון דבלהון האלוף מו"ה משלם קווי, אבי אמו של הג"מ מנחם רפא ב"ך (שו"ת מהר"י מיץ סי' ע').

44) נראה שהוא המובא (הכרמל החדש שנה ג' 312) וקרית תנה לא פורס.

45) אל הסן אל דברי בעל התלמומה, שהוא הג"מ יהודה ב"ר זעליג ב"ך שנספר בש"מ כיו ניסן שש"ח (מנחת קדש ח"א סי' י"ד) שזה הנזכר בליד לא היה כהן? אמנם אל תקרא

ר' יהודה קראשוויץ" אלא "ר' יהודה ליב קראשוויץ" אחי הג"מ נפתלי הי"ד הודע בשם ר' ר' הירשקא, בני הג"מ מנחה מעגל שעלה לאה"ק היהו אבד"ק קראשוויץ (הקרובה ליאכרובז בגליל מפרעמישלא) הגאונים ר' לוי קיקיני ור' קלמן האבדקשטן ור' קלמן ווירמש (ג' 28) אב"ד ור"מ גם שלשם. ויהי כי זקן ר"ק ווירמש * (ויאמר "איכה אשא לבדי?" ויבחר בזה"ר"ל קראשוויץ לעזר בישיבתו. אהה, עוד בחיי האב"ד הזקן, שבק לן חיים: ג' אז שש"ז (מנצ"ק ח"א סי' י"ג) ונבחר אחריו ר' ר' הירשקא לר"י תחתיו. ויהי ר"מ גם בימי הג"מ אשר במו"ה יחאק הכהן **) האב"ד. ובשנת שמו"ב הלכו שניהם למנוחתם במשך שתי שבועות. ר' ר' הירשקא: א' דחוס"מ ספח (שם שם סי' י"ו) ור' אב"ד האב"ד: בער"מ חיי"ר (שם ח"ב סי' י"ז) ונבחר הג"מ יחאק אייזן בן הקדוש מו"ה יחיאל לאב"ד, והג"מ מאיר בן ר' ר' הירשקא לר"י תחת אביו ודודו. ונחבטק מהרי"א האב"ד ביש"מ: בערב יו"ב שב"מ (שם ח"א סי' ח') ור"י מאיר ר"י, לפי הנדפס (שם שם סי' ק"ב) ב' עתה שפ"ט, וממנחתו "בא השמש בצהרי סי' ? נראה שג"ל שש"ט. — ואחיו הרב הגביר נדיב ושוע מו"ה אברהם ר' הירשקא, פו"מ בלצוב. ובתו הרבניה מ' זילא (נפטרה בקראקא שביעי ש"ס ט"ח) אשה הנ"ח (הערה 48) וכאשר כתבתי זאת למ"ב יד"י הרב הגאון מסערלאק, עניי: סנראה שאברהם זה היה גם זקנו של הג"מ סעגל אבד"ק סעגוב (הערה 15) ובשעות נדפס "ר' אברהם ר' הירשקא" (שה"ג החדש אוה מ' סי' ס"ח) וז"ל "ר' אברהם ר' הירשקא".

46) מהשנת הג"מ אברהם עריב"ש נרפתי (ס' שנות אות ע' ערך עקיבה) משנת יר"ה לקרבן אשה לפ"ק, נראה שהוא והג"מ משה ורנא ישבו אז לכסאות האשכנזים באה"ק, ועל הענין ההוא רמז מהרש"ל (יש"ש געין פ"ד סי' ל"א) לתת הנדקה לחותמו זה רבו. עש"ה.

47) ואלה שנות תלמידי התלמוד, לאנשי תלמידי מהרש"ל חתנו ותלמידו, הנודעים לי, כסדר א"ב: א) הג"מ אברהם דרוסיא, אשר השלים את היש"ש למס' ב"ק. ב) הג"מ אברהם מאוסטרהא (טיב געין ש"א אות ל' ס"ק ג') ואולי חד גברא בינהו. ג) הג"מ אהרן בנימן סליק בעמ"מ שו"ת משאת בנימן (הערה 13). ד) הג"מ אליהו במו"ה אהרן אבד"ק חעלמא (שו"ה רש"ל סי' ט"ב) זקן אח"י הגאון בעל חכם גבו (סי' ג"ג) ובנו (שאלת יעב"ץ סי' פ"ב). ה) הג"מ דוד ברי יעקב הכהן בעמ"מ מגדל דוד למס' געין. ו) הג"מ דוד ברי משה בלומא (ג' 26). ז) הג"מ חיים ברי זלאל אבד"ק פרידבורג (ס' החיים ח"א פ"ז). ח) ואחיו מהר"ל מפרשא (ג' 9). ט) הג"מ יהודה ליבא ברי חניך בעמ"מ שו"ה חנוך בית יהודה. י"ד) הג"מ יהושע ולק הכהן (הקדמת סמ"ע). י"א) הג"מ יחיאל ברי משה מווארניק, אשר הוסיף ע"ם "יריעות שלמה" (פראג שס"ט). י"ב) הג"מ יעקב ברי יוסף קלינגין (הג ספח כ"א ב'). י"ג) הג"מ יחאק ברי אהרן אלעזר איש לוטנבורג (כ"ו בביתמיד פה לגדון, רשימת ראב"ן סי' 13) י"ד) הג"מ משה מ"ה מפרעמישלא (ג' 30). ט"ו) אח"י הג"מ משה מרדכי מרגליות

* הוא "זקן וחכם" שהרש"ל פליג עליה ברמ"ז, על אבות קריאת השם "לעמנוב דמתקריא לבוב" (יש"ש פ"ד סי' ל"ב) וגם זה אות שחזתו ה' לסי' ובינוי חבבו "לבוב דמתקריא לעמנוב". ** על כפא לבוב בח"ל ישב הג"מ יעקב קאפיל במו"ה אשר הכהן, ומסוף שנת ש"ס (אינן האזרחי סי' ב') ונהבטק ביש"מ כ"ז תשרי ש"ן (ולב"ק ח"א סי' י"ח) כבר הרב החכם הדרשן ר"י קארני לתימר שאביו היה הג"מ אשר ברי יחאק הכהן (קוה"ט בלצוב 116) חת ללא אונת, שאל קרב זה אל זה. ישנו ספר אחר, ושנו "כחב נבחר" ללמד ברי יחאק הכהן קסת הסופר בלה"ק (קראקא סי' ט) ול"ד השער "מוסרי" משה בן הגאון הגדול החקיד מו"ה יעקב קאפיל זלתי"ר ר"ו ואבד"ק לבוב ושם מ"ב, בן האלוף המרושם החקיד מנהיב הנודיעה מו"ה אשר אש"ל זלתי"ר אשר מ"ב ב"ק לאדו"ר עכ"ל. עוד לאלתי מלי"ם על אדות הג"מ יעקב קאפל הני"ל, ואלה לפניו לבקרת ה' "אנשי שם".

(חסדי ה' דרך כ"ד). ע"ז) הג"מ מנוח הענדל בעל מנוח הלצבות (כ"י חקספורד). י"ז) א"ז
 הג"מ שלמה נרי יהודה אבד"ק לובלין (שו"ת רש"ל סי' ע"ט). י"ח) הג"מ שלמה אפרים לונגסין
 (עיר גבורים פי מזרע). * י"ט) הג"מ שלמה בר' מרדכי ר"מ בלבוב ואוסטריה בעמ"ח מזבח
 הזהב (טיב גטין שיא אוח פי ס"ק ד' וש"נ אוח פי ס"ק ו') והגהות לסדר גטין וחליטה למהרש"ל
 (הקדמה טיב גטין). רבי' באלה. אשרי עין ראהה מורה כזה יושב ודורש באזני
 תלמידים כאלה וכמהם. דמיונו כירח יקר הולך בהיר הוא בשחקים, וכוכבי אור
 יסבבו! — מלבד שני בניו וחמשה חתניו הגאונים המאירים כספירים (הולדת איש אים, ברנות
 ה' דרכי) וביים י"ב כסלו של"ד וסימך „וכזה מנורה" נכבה נר ישראל, ארליים נברו
 אח המנוקים, ובעת החתונים בכו, עליונים שמחו, וקול ברמה נשמע: פנו מקום לשר החורה
 רבי שלמה לוריא מאלפזי רש"י, משלמה ועד שלמה לא קם כשלמה — —

48) הנה מקום אחי להציב יוונים ל"קדושים" במעונה אלהי קדש. ח) וכן עשול הקדוש
 מוהר"ר פנחס מעלנעבוב שהיו מענין אותו זיכורים קסים ומרים, ואח"כ שרפוהו
 ח"י" (הקדמה ס' חסד שמואל) „הקדוש מו"ה פנחס קניעלנבונן נקרא ע"ש אבי אמו הג"מ
 פנחס סג"ל הורוויץ גיסו של הרמ"ח... ונסרף בשיק פ' אמור ונקדשתי בהוך בני ישראל, י"ט
 חייר תלמידי (גדולת שאל ל"ג ב') אביו הג"מ משה אבדיק חעלמא בהג"מ מאיר קניעלנבונן-
 וואהל אבדיק בריסק בן האדם הגדול בענקים מו"ה שאל וואהל, בהגאון בעמ"ח שנים עשר
 דרשות מהר"י מינץ, בן מהר"ם פדווא, חינן הג"מ אברהם מינץ הממלא מקום אביו בע"ז
 שו"ת מהר"י מינץ בפדובה (כרס חמד ח"ג 96 — 89). ג) ובין „קדושי לבוב" מיום
 ש"ק ח' חייר הכ"ד „הקדוש והטהור הראש ומנהיג המדינה... מו"ה מרדכי בהגאון מו"ה יחיאל
 הכהן, שמסר נפשו להריגה על קדושת השם המיוחד ונדון במי שהקשה וחמורה" (מנב"ק
 ח"ב סי' ל"ח) אחי א"ז בעל שו"ת חיהן האזרחי בני הג"מ ישראל יחיאל הכהן איש רפא
 מגדולי קראקא, בעמ"ח „מקוה ישרא"ל" והקדוש היה חתן הקנין הגדול מו"ה משה ר' יעקב
 מקראקא, גיס של הגאונים בעל מגלה עמוקות, ומו"ה אברהם חיים מאפעט (בן בחו של
 מהרש"ל) אבד"ק ווינא. — ג) והנה (שם סי' כ"ח) נמלא עוד „ראש ומנהיג המדינה" שמסר
 את נפשו על קדושת השם ביום האיום ההוא, ושמו ושם אביו בשמו וכשם אביו. זה הדבר
 נריך עוד חקירה ודרישה, אי חרי הו או חד הוה. ד) „פ"י הגאון ריש מתיבתא מ"ה נ"י
 מוהר"ר מאשאקא בהרב מו"ה ת"י ז"ל, אשר קדש השם ומסר נפשו להריגה במי שה
 חמורה וקשה בש"ק ח' חייר תכ"ד" (שם ח"ב סי' ו') גם הניין הלז נריך צדיקה, שמלאנו
 הסכמתו על המדע רבה, קראקא שנת משי"ח „מוהר"ר משה בר' חיים הנקרא ר' מאשאקא"
 וחילו שהומה ביום האיום והזרח ההוא, מדוע לא נמלא על מלצחו „זקן ושבע ימים" —
 ה) וביום ההוא, מסרו גם שני בני הגאון הע"ז את נפשם על קדושת השם „האחד
 המיוחד ארי שבחבורה האלוף המופלג מו"ה מרדכי, והשני הרב המופלג החסיד מו"ה שלמה"
 (שם שם סי' ל"ט). מו"ה מרדכי השאיר אחריו בת ושמה מ' בילא [על שם אשת הב"ח
 (הערה 45)] ותהי להג"מ יחאק אייזק היילפרין (נכד מהרש"ל מן נוקבחה) אבד"ק טיקטין
 לאשה. ובין בניהם הגאונים, א"ז הג"מ יואל היילפרין (הערה 15) על שם הב"ח. ומזרעה

* כל דברי בעל מלכת קדש (ח"ג בהערותיו) על אדות הגאון בעל עוללות אפרים ז"ל בדורח
 הוא. ראה הקדמתו לפשר עמודי שש, וחולדת מהר"ל מפרגא (י"ב ב') שזכעוריו גדול שמו. „וקולה
 לשקר ירחיק עדותו" ע"כ אמר ששע ז"ל ומי אביו הגאון ז"ל, שראה בפנאם דח"ק לבנו, שאלבד!! —

היה חוקן הג"מ פתחם סג"ל הורוויץ אבד"ק פפד"מ (הקדמה לח"ב מס' הפלחה). וכנראה לא
השאיר החסיד הקדום מו"ה שלמה אהרן זש"ק. ז) "האי גדיא זעירתא הינוק ומכיס... ממשתחה
גדוליה וספוייה... לבו כפתחו של אולם... יגע בחורה מה שלא יגע חלמיד בן מאה... מו"ה
דוד בר' יצחק נחמיה (מזביק שס ס' ל"ד) ושנוי (אנשי השס ס' קל"ד) ומשגש (דה"י לבני
בלבז 165). הידעה בן מי הוא זה העלם היחיד בדורו? מי אבות הקדוש מבטן?
אל תקרי "נחמיה" אלא "נחמיה" ויצחק אביו בן "שאר הזמן רועה נאמן איש קדוש
נדיב ורחמן ה"ה האלוף הגדול מו"ה נחמן במו"ה יצחק מרא דארעא קדישא, שר וטפסר
וקצין, וראש המדברים נגד מלכים וקצינים ושרים, פיו ולשונו מדבר
אביריים... (מזביק חישא ס' קצ"ג) ואשמו "הגבירה מ' רזיה בה הרב ר' יעקב... נפלה
ממנו העפרה... ונשברו קני המנורה הטעורה כפתריה ופרחיה אשה בכל אלה לא מלאחי,
מלכים ראוה, שרים קמו והשתחוו לה" (שס ס' קי"ט) ויצחק אביו דוד הקדוש
נקרא על שם אביו אביו "הגאון הגדול מו"ה יצחק ז"ל נקרא כפי כל ר' יצחק שרע נזיל ש,
והוא בנה בנדבה לבו זה המקדש מעט" (איחן האזרחי ח"ב ע"א א'). — ח) ושלשה ספרים
נפתחים לפני "ירח האיתנים" (אוסטראה תקימו) "גזיר השס" (לבזבז חר"ט) "שו"ת למפה יהודה"
(ווארשא חר"ב) שלבסם מחישים שבכדי הקדוש הג"מ יחיל מיכל אבד"ק נעמרוז נבנ"מ,
הנה הגם. וכבר מלתי אמורה. "מסורה אבות" נריה חזק "באתות לבית אבותי". ואחריה
כ"י הקדוש הזה, הוא ס' "שבתי לחות" (לבזבז ח"מ) אשר הו"ל "בן אהרן הרב החסיד
כמו"ה יצחק מוכיח, אבד"ק פרעצחולא" ובהקדמתו יקוץ, שדודו הקדוש השאיר אחריו "בה
אחה ובני בני... ונגעה בס יד ה' ולא נשאר כי אש נכד אחר בחור חשוב, וגם הוא
נלקח עם השבי מעיר קאמניץ פאדאלסק לארץ יאמעאל, ונשאר עם והלך לעולמו" עכ"ל.
אמנם נכדי הג"מ יהודה אבד"ק פאטיק חתן אחי הקדוש מנעמרוז, הג"מ אלעזר
אבד"ק זלאטשוב, הנה הגם. וזה ברור ואמת.

49) על מנצחו "החסיד ועניו האלוף והקצין... ראש ומדבר... שבה שמר כבדתה...
בחורה והרבה מזה עמל, גומל חסדים ומכנים אורחים ומלא כל נרכס... יוס ו' ח' אייר
שע"ו לפ"ק" (זיוגי ווינא ס' 29) והנה חתנו הגאבד"ק סענוב חתם ח"ע בהקדמתו לס' מגלה
עמוקות לזביו "שלמה בן הגאון המחבר ז"ל חתן החסיד הקצין והראש כמוהר"ר פייבש ש"ן
[שיאיר נרו] מק"ק ווינא" ונדפס בקראקא שנת שצ"ז? ובאו חבנון: בשנת שע"ו חל ר"ח
אייר ביום השני; ואולם בשנת שצ"ז חל בדרכ"ח אייר ביום הששי, ז"ל בדוק. וברור הוא
שזה הספר נדפס בחרף שצ"ז, ובין מדבחה לעזרהא, נפטר חותנו בש"ט. — וכך דודתי
אחות אהמ"ו ז"ל, ידי"נ הרב הגאון החריף ובקי מו"ה שרגא פייבל ראש אטיין נ"י
האבד"ק זלאטשוב והגליל, הוא נכדו מנ"ד אמו. שזקנו זה דודי הרה"ג הנודע בחורו וצדקתו
מו"ה זכריה אליעזר ליפא שור ז"ל, היה נכד הגאון בעל תורת חיים, וכך הרב הקצין מו"ה
פייבל נכד בעל מגלה עמוקות וחתן הג"מ העשיל (הערה 5) בשמו נקרא, ונגד זקינו כבוד.

50) בס' זכר זדיק (מכתב ד') נדפס שהגאון בעל הלבושים, נחבק ביש"מ בשנת
שע"ו, ואחריו נמשך הרה"ח רש"ף (ק"י 56). ובקוביטסי החכם ריימ פינגער (ז' 116)
ח' השרי תב"א!! והאמת הוא כהעמקה מנצחו בספר קורות היהודים בפזון (47)
בהערה ג' חדר שני שע"ב לפ"ק, וראה (הערה 60).

51) בכללן אחה מוצא, שלשים" חותמים, ובפרטן אי אחה מוצא אלא, "עשרים ותשע" חתימות? וברור הוא שנתקן בהלבנון ממ"ע לר"פ (שנה ט"ז 223) והחיתום הגימ' מרדכי יפה, חסרה, נגד הכלל, אין אדם מחסר בראש דבריו

52) "הק' יואל, שנה שבי"ח פק"ק בריסק" (שו"ת הב"ח סי' ז"ו) מזה למד המוסלג החכם ר"א הכהן שהיה שתי פעמים צבריסק" (ק"ס הערה 805) וכבר הוכיח בעל עיה"ל (נד 75) ש"ל שע"ה. דאי לא תימא הכי, היו ימיו בערך מאה, וגורע שלא הפליג בזקנה כל כך. וראה (הערה 33).

53) לא יד בני עם החוצבים שהג"מ אפרים זלמן שור נחבל צבריסק אחרי הב"ח (ע"ת 24) שהג"מ מאיר הלוי עפשטיין עלה לכסא הוראה אחרי מהר"ח שור בשנה שש"ו (רחובות עיר 7) ולא שמענו קריה חנה משנה שש"ו עד שש"ט שנת לאה הב"ח מצריסק? אלא מחוורא כדאמרי, ש"צ לכסא צריסק לפני הב"ח. —

54) עשרה קנים "ספורי" בדים" ירדו לעולם, השעה נעלה המחברת הנקראת "שה"ג החדש" ואחד לכל העולם כלו. וספורו שהיה ריב ומדון בין נכרי מו"ה שאול וואהל" ק"ב על דבר חתימתה, ויא' פס"ד רבני ד' ארצות: נכדיו מצניו יחממו א"ע "קניענלנבונן" כחתימתה, לא כאלה חלק נכדיו מצניו "קניענלנבונן" יכתובו ויחממו מן הוא והלאה (שהג"ח אות א' סי' י"ח) בדרתא היא, ולד"מ! בר בי רב דתא יומא יודע שאלחיות בומ"ף מתחלפים לאחר יבטא איש איש ללבונו, ועוד ניסו של מהר"ם פדווא, חס"ה א"ע "קניענלנבונן" (שו"ת רמ"ב סי' א' ב' ג'). —

54) לו היו שלשה בנים, והשלישי הרב מו"ה שלמה אבני הגימ' נתן שפירא מקראקא (נג"ע סי' חיי ופי' שמות) ויען לא היה אב"ד כשני אחיו, לא מנה אותו בעל ז"ד בחוכה, ודע, שבעל עיר הדק, וגם בעל מפלה עיה"ל, לא ידעו שבעל מג"ע היה חתן הרב הגביר מו"ה משה ר' יעקלס מקראקא (איתן האזרחי ח"ב פ' ראה) וראה (הערה 48).

55) בחולדת מהר"ל מפראג (ע' א') נדפס שהוא ואחיו הג"מ העלמן, היו תלמידי מהרש"ל. ובהיות סתם מהרש"ל רבינו שלמה לוריא, באו קוראי הדורות לידו כסוכי זמני הדורות. ואולם תלמידי הג"מ שלמה ליברמנט מעיר הברזל ואב"ד פוזן (הערה 10) היו.

56) ואחרי חזרה סוף חבוצו (שו"ת מ"ב סי' מ"ה) אז הבין על מה ירזמון מליו. —

57) אלה שמות אנשי הסם שמוכרים בשמותם, פעם לסחור ופעם לבנות: רב ספדיה גאון, ראביע, ר' יונה המדקדק, רנצין, רא"ם, אברבנאל, ר"ו אבן שועב, ר' ליסמן בעל נחון. ר"י שאיטק, ר' אפרים קארן, ר' מאיר ערמאה, ר' שלמה מלכו, הקשה הר"ר שלום כ"ץ (פ' לך) מהר"ר אברהם מפראג (פ' ויא') מלחמי גשם ר"י שליחן (סוף ויקהל) גשם ר' יחזק מונדיא (רי"ט במדבר). ואלה שמות הספרים בסדר א"ב מפורסם: אבן יחיאל, אמרי נועם, בחיי, בעל העורים, גור אריה, דקדוקי רש"י, דקדוק ר' חיים יעקב הנדפס סביב המסורה הגדולה, חזקוני, מאור עינים, מורה נבוכים, מתחם לדוד, מעשי ה', נפולות יהודה, סמ"ג, עקדת יחזק, עקרים, נרוד המור, ראשית חכמה, הולדת יחזק, חרות העולה, הפלה למשה, וכשם רבו מהרש"ל, כמעט בכל דף ודף, ובספר ויקרא גם שו"ת סוגות.

58) החלק "באר היב"ב" הוא באור נכבד ונחמד לספר"י, עפ"י דקדוק לסיק. 59) מלות אשכנזיות: סי' חיי, ויא', מקץ וראש. — גם ומלאון בו: ציורי גבולי ירושלים עיה"ק, בית אל, באר שבע והסלם (פ' ויא') ציור גבולי ארץ ישראל, מצרים, ים סוף וים פלתיים (פ' בא), ציור מסע הדגלים (פ' בהעלוהך).

60) הלא המה הג"מ שמעון וואלף בר' דוד טעבלי, שחקבל משם זוויען ופראג
(גנ עד ס"י קכ"ט) והג"מ זימן (שו"ת מהר"ס לובלין ס"י קכ"ד קכ"ה) ראה (קוה"י בשזון 76)
ואח"ז הגאון הפ"ז כתב אל חותמו "ועשה בהיותי בק"ק פוזנא בין מלכא למלכא, ישצתי בד"ן
עם מו"ה זימן ד"ן י"ו" (שו"ת הב"ח החדשות ס"י י"ז) הזמן לא פורש, ומי יודע אם לפני
זו ר' שמעון וואלף שמה, או אחרי זאהו משם לויען.

61) נכבדות דברו הרב החכם הסופר ר"א אעלס (האסיף חרמ"ו) והרה"ג ח"ג דעמ-
בינר (אוצר הספרות שנה ד') אם יהיה עת כנוס "ועד רבני של ש ארצות" ואם לא, ומכאן
ראה שאז היו ועדי ארבע ארצות, ויען נכתב לקהל פוזנא, חתמו שו"מ שלש הארצות
האחרות. ועוד בשנת ש"ו נמנו וגמרו ביריד גראמנין את מי לשלוח "מק"ק קראקא...
משאנא... ממדינת לבוב... ממדינת חעלמא... מלובלין... ממדינת וואלין... וממדינת ליטא.
(מ"ע לרז"ש שנה ע"ז 153) כי הועד הראשון בצריסק, היה ח' אלול ש"פ (ע"ה 115).

תקונים.

לד 5 שורה ל"ב, כל"ז: והוספתי עליה תולדות הגאונים הפוסקים ר"י מרגליות מנירנבורג, דבן
שלמה לוריא (מהרש"ל) ותלמידו בעל מעה משה ז"ל, ותקירות ודרישות... לד 7 שורה 9 ל"ל עת יק"ס.
לד 8 שורה ל"ב ל"ל: (אז ו'). שם שורה כ"ה, ל"ל: מואנרו זה. לד 9 שורה י"ג ל"ל: בידענו. לד 10
שורה ח' ל"ל ולעך. לד 11 שורה כ"ג ל"ל: בנו, שם שורה לפני האחרונה, כל"ל (1496—1096) גם
לד 12 שורה י"א כל"ל: 1096—1496 לד 13 שורה כ"ד ל"ל: מעה משה. שם שורה כ"ו ל"ל: עד דורו.
לד 14 שורה כ"א ל"ל: כגון דא, לד 20 שורה כ' ל"ל: הגשם והשלג. לד 25 שורה ז' ל"ל: הופיעה מביה
לוי, שם שורה כ"ז ל"ל: ועשר. לד 27 שורה כ"ב ל"ל: ממונעיתא, לד 28 שורה י"ע ל"ל: ב' ביהר. לד
29 שורה ד' ל"ל: מחכם אחד אשכנזי גדול הדור..

שרשי משפחות צאצאי רש"י ז"לה"ה.

דור א' הג"מ שמשון לוריא מוורמייזא, נולד בערך שנת 5100 לב"ע אבד"ק ערפורט. ובנו:
 ב' הג"מ יהואל לוריא הממלא מקומו. ובנו:
 ג' הרב מוהר"ר נתנאל לוריא. ובנו:

ד' הג"מ אהרן לוריא אבד"ק היילברון. חתן הג"מ שלמה שפרא אבד"ק לגנא והיילברון, ומאבותיו לא פסקה הורה עד רש"י ז"ל. ובנו:
 ה' הג"מ יהואל לוריא אבד"ק ברוסקי, ונתבקש בישיב בערך שנת 5280 לב"ע. וזרעו:

ו' אשת מוהר"ר יצחק קציעלעל-

בוגן, ובנו:

ז' הגאון מהר"ם פדובת, ובנו:

ח' הג"מ שמואל יהודה"ב אבד"ק

פדובת, ובנו:

ט' הג"מ שאול וואהל כביסקי

י' הג"מ מאיר ק"ב אבד"ק ברוסקי

י"א הג"מ משה ק"ב אבד"ק העלמא.

י"ב אשת הגאון בעל קיצין וינה.

י"ג אשת הג"מ משה ב"ץ אבד"ק לויצק.

י"ד אשת הג"מ נחום אבד"ק סלוצק.

י"א אשת מוהר"ר אליעזר שרענצבילש פ"מ כליבז, ובנו:

י"ב אשת מו"ה ישראל איסרל פ"מ בקראקא.

י"ג מו"ה אליעזר חתן מהרש"ל, ח' אשת הג"מ פנחס הורוויץ.

י"ד מו"ה משה פ"מ כביסקי, ט' אשת הג"מ מאיר ק"ב אבד"ק

י"ה אשת הג"מ העשיל, ובנו:

י"ו הרב"ג יששכר בערש פ"מ

י"ז רב"א, ובנו:

י"ח הג"מ יצחק אבד"ק אבד"ק

בראדי.

י"א אשת משה איסרלש (הרמ"א), ח'

י"ב אשת מו"ה בנימ טייולש, ט'

י"ג מו"ה יצחק פ"מ בקראקא, י'

י"ד בעל מהרורא י"א מו"ה זנאי, ז'

י"ה כתר, ובנו:

י"ו הג"מ ישוראל י"ב אשת

איסר אבד"ק י"ג הש"ך.

י"ז ברוסקי.

י"א הרב מו"ה אברהם לוריא, ובנו:

י"ב הג"מ יהואל לוריא אבד"ק

סלוצק, ובנו:

י"ג הג"מ שלמה לוריא (מהרש"ל)

וורעו:

י"ד הג"מ יהואל לוריא ר"י בלובלין.

י"ה הג"מ זאב לוריא ר"י בלובלין.

י"ו אשת הג"מ אפרים פישל אבד"ק

ברוסק.

י"ז אש"ג שמועין וואלאן אבד"ק

פראג.

י"ח אשת הג"מ יהודה ליב אבד"ק

אפאלי.

י"ט אשת הג"מ אליעזר ליפמן

אבד"ק טיקטין.

י"י וואשת הרב"ג אליעזר אחי

הרמ"א.

כל אלה יחשבו לשרשי המשפחות אשר אקוה להוציא בעוה"י את תולדותיהם בישע אל למושעות.

כמה בית ר"י מרגלית מנירנבורג.

דור א' רבני יעקב כהה"ר משה מרמנדא-מרגלית. נולד בליוורנו, ויהו יותר מטאה שנים. ובניו:
ב' הישיש הג"מ יצחק אייזק מרגלית אבר"ק פראג נתקבש בישי"מ בשנת 5285. ובניו:

ג' הג"ק מייצק אבר"ק אייזנשטראם.

ובתו:

ג' מהר"ר משה פ"מ כפראג נפטר בערך 5286.

א' אשת בן דודה הג"מ שמואל אבר"ק פוזנ' והמדינה.

ב' הג"מ שמואל מרגלית נפ' בערך 5320 אבר"ק פוזנ' ומדינת פולין גדול.

ג' מ"ה אביגדור נפ' 5368. "אחז מנשיאי ישראל" כפראג.

ד' מו"ה שמעיה נפ' 5360. "מנהיג הקהלה" כפראג.

ה' מו"ה יצחק אייזק מרגלית נפ' 5343. מנחת פנים ונדיב" כפראג.

ובניו:

ה' מו"ה משה נפטר 5388. "רומא חולים כלי תמורת כסף קבלה".

ה' הג"מ משה טרדכי מרגלית ר"י כפראקא נפ' 5877. "שר גדול בחורוהכפלהלפול וספרא".

ה' הרח"צ מנחם מענדל "דיין בוויילנא".

ו' ברת שיינדל אשת הג"מ שטנגן-מרגלית נפטרל.

ז' אבר"ק פריעמישיל"א נפטרל 5384.

ח' ומלד ל"ו שטנה בנימ גאוני"ם ראה (הערה 12 עד הערה 20) יצר 16.

י' מו"ה דוד 5472.

יא' הישיש מו"ה משה נפ' 5468.

אלה הם ישרשי חסדשפחות ויגאל יוד הג"מ יעקב מנירנבורג הנודע בשם "ר"י מרגלית". והענינים בחילדות הכמות בעתה".

חטר מגזע אחד קדוש מקדושי פרעמישלא.

דור א' מו"ה אברהם מ"ת [מריצי תורה] הוא הקדוש לעולה בין בשנת אש"ם ושנת שמ"ה לפ"ק. ובניו:

דור ב' הג"מ משה מ"ת אבד"ק פרעמישלא. (ב' מו"ה בנימין מ"ת פו"מ באפטא
 דור ג' מו"ה [דוד] אברהם פו"מ דד"א.
 דור ד' מו"ה שמחה בנו, ממלא מקומו.
 „ואלה מוסיף על הראשונים" באפס „אתות לבית אבותם": א' מו"ה אשר ועליג מרגליות.
 ב' ובנו הג"מ יהודה ליב מרגליות אבד"ק פפד"א, ובניו: ג' הג"מ אשר ועליג אבד"ק פרוונא,
 והרב מו"ה אפרים, ויש אומרים גם: ד' החסיד מו"ה ראובן בר' משה מרגליות. ומ"כ בצפת עיה"ק.—
 „אכסניה של תורה" ולמורת רוחנו נתקה שלשלת דור אבותם, טבעתיה התפררו, לא נביא
 ולא בן נביא אנכי לחבר אשה אל אחותה, כאשר חברן היוצר מתחלה. ואשר אתו דבר, יגיד.
 והן תוי ונוי:

Rev. J. KOHN-ZEDEK

24, Blomfield Road, Maide Hill, W. LONDON.

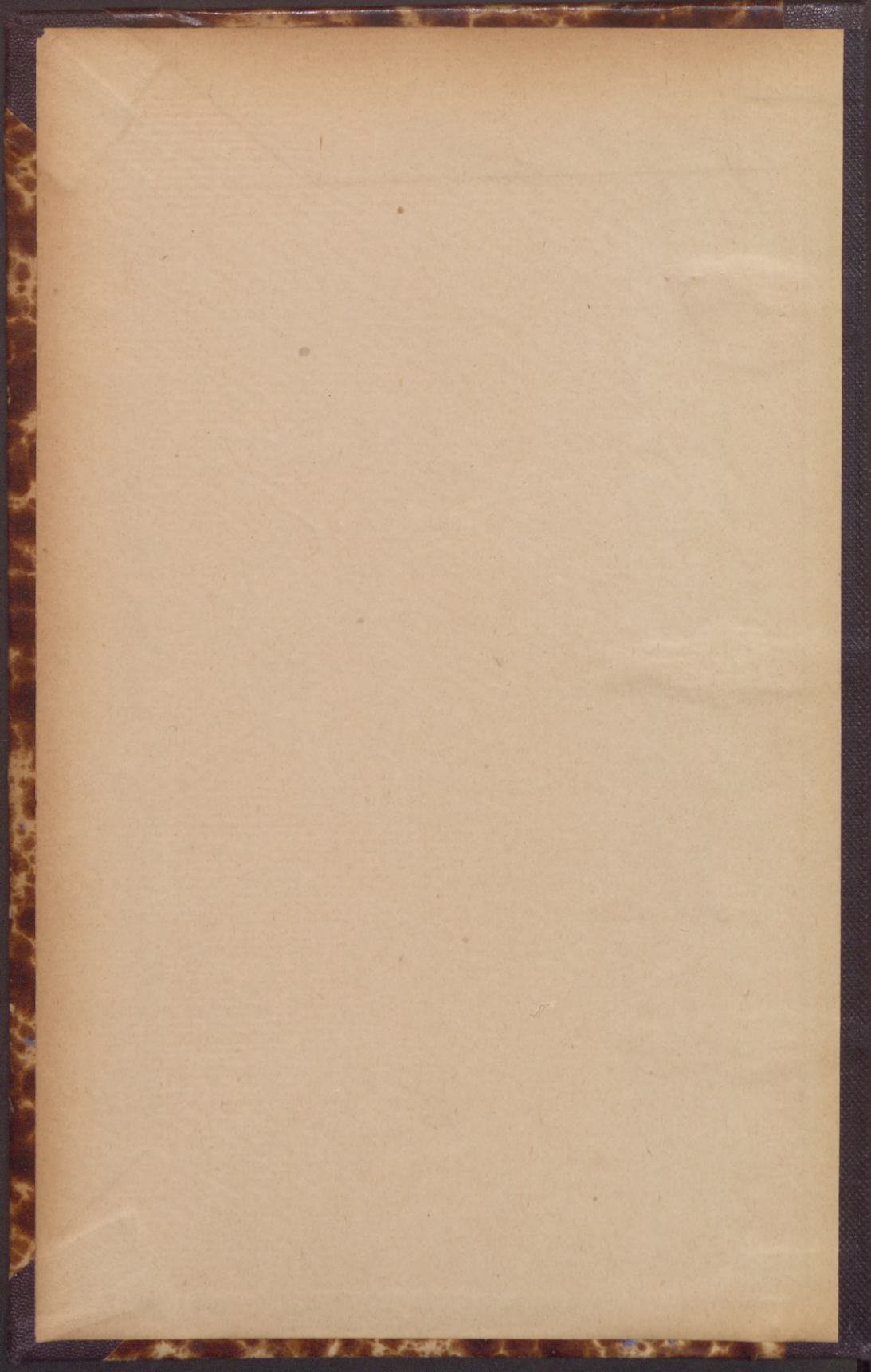
תוכן הענינים.

3	פתח דבר
6	אבן הראשה (בקרם מזבס פערעמישלא, משנת י"ז לפ"ק)
21	הפארת שלמה (חולדה הגאון רבינו שלמה לוריא. מהש"ל)
	הפארת לבינה ולישראל (חולדה בעל מטה משה, וחקיקות ודרישות על אדוח „שנים
33	עבר קדושי פרעמישלא" נבג"מ)
44	הפארת יעקב (חולדה הגאון ר"י מרגליס מנירנבורג. ובקרם מזבס בנו פערלאג משנת רס"ה)
53	הערות והארות
69	תקונים
70	רששי משפחות צאצאי רש"י וצלה"ה
71	מטה בית ר"י מרגלית מנירנבורג
72	חטר מגזע אחד קדוש מפרעמישלא

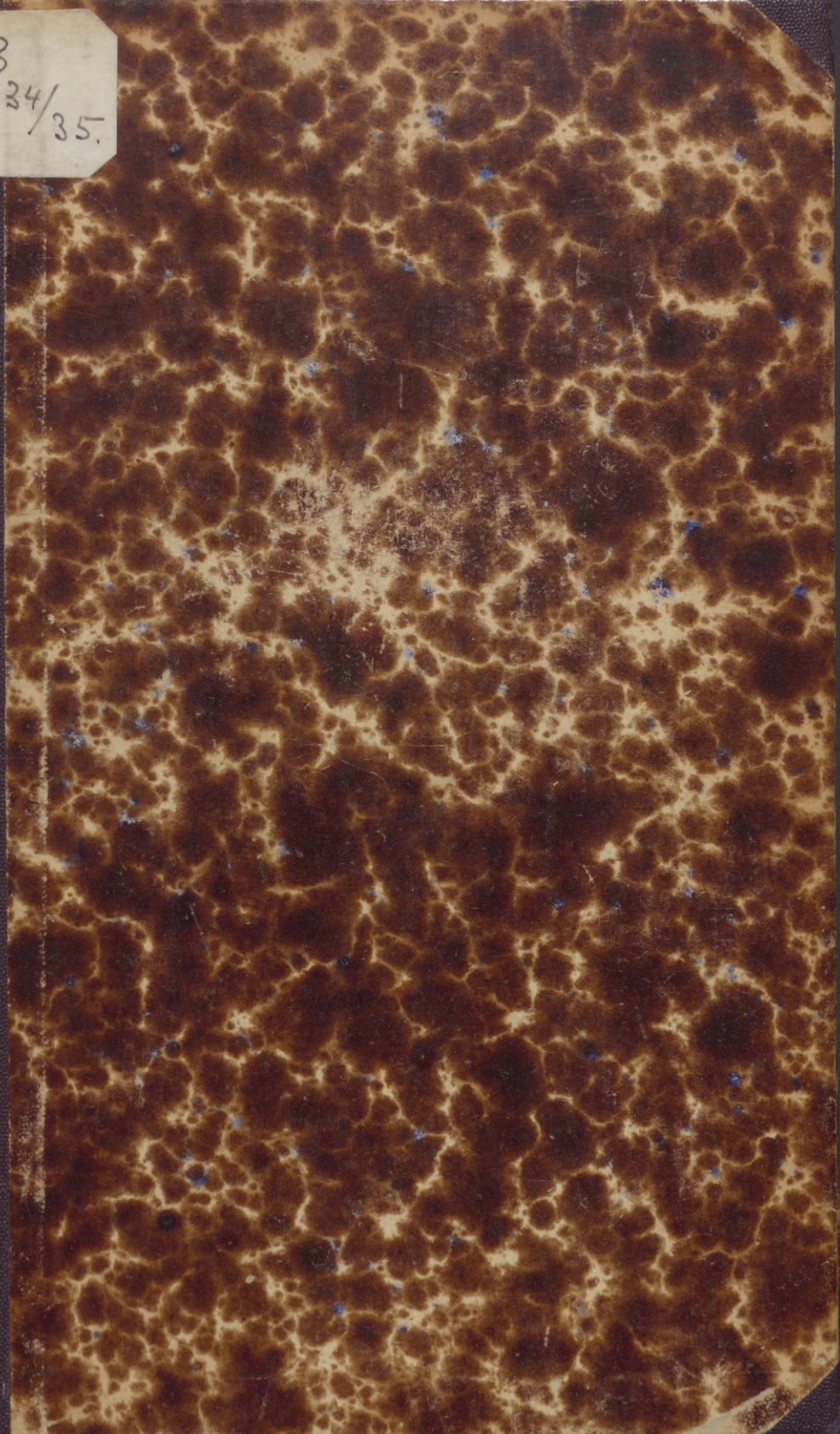

B

34/35.

Kohn-Zedek

יהודה
שלום